

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (5)

Чернігів 2018

УДК 34(051)(477)

H34

DOI 10.32755/sjlaw

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 13 від 18 грудня 2018 р.).

Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2018. № 3 (5). 130 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені загальним проблемам теорії та історії держави і права, філософії права; питанням конституційного та міжнародного права; проблемам цивільного, господарського, соціального та трудового права; актуальним питанням адміністративного, фінансового та інформаційного права; кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права; теорії і практиці кримінально-процесуальної діяльності та криміналістики, оперативно-розшукової діяльності. Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О. М., д-р пед. наук, доц., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Денисов С. Ф.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: *Доній Н. Є.*, д-р філос. наук, доц.;

Пекарчук В. М., д-р іст. наук, доц.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Борисов В.І., д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Гончаренко О.Г.*, д-р екон. наук, доц.; *Глушков В.О.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Гришук В.К.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Гуторова Н.О.*, д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Денисова Т.А.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Житний О.О.*, д-р юрид. наук, проф.; *Коваленко В.В.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Колб О.Г.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Костенко О.М.*, д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Литвинов О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений працівник освіти України; *Ницимна С.О.*, д-р юрид. наук, проф.; *Пальченкова В.М.*, д-р юрид. наук, проф.; *Рябчинська О.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Сердюк П.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Стрельцов Є.Л.*, д-р юрид. наук, д-р теології, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки й техніки України; *Харченко В.Б.*, д-р юрид. наук, проф.; *Шумна Л.П.*, д-р юрид. наук, доц.; *Адамска-Худзінська Малгожата*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Андріяшко М. В.*, д-р, проф. (Республіка Білорусь); *Кіліан Маттіас*, д-р хабілітований, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ляковська Катажина*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Партенадзе Омар Асланович*, д-р, проф. (Республіка Грузія); *Помикала Марта*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Сметанська Ірина*, д-р с.-г. наук, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ткач А. А.*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Ткач Т. В.*, д-р соц. наук (Республіка Польща).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Пузирьов М. С.*, канд. юрид. наук.

Заснований у 2017 році. Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 22779-12669В від 14.06.2017

© Академія Державної пенітенціарної служби, 2018

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 3 (5)

Chernihiv 2018

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlw

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 13 on December 18, 2018).

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law: a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2018. № 3 (5). 130 p.

In this issue of the journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” the articles, dedicated to general problems of Theory and History of Law, Philosophy of Law; issues of Constitutional and International Law; the problems of Civil, Business, Social and Industrial Law; current issues of Administrative, Financial, Informational Law; Penal Law, Criminology, Criminal and Executive Law; theory and practice of Criminalistics and activities of criminal procedure; operational search activity. The publication will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational establishments.

UDC 34(051)(477)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskyi O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, President of Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF: *Denysov S.F.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: *Donii N.Ye.*, Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor; *Pekarchuk V.M.*, Doctor of Sciences (History), Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Borysov V.L., Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Honcharenko O.H.*, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor; *Hlushkov V.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Hryshchuk V.K.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Hutorova N.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Denysova T.A.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Zhytynyi O.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Kovalenko V.V.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Kolb O.H.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Kostenko O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Lytynov O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine; *Nishchymna S.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Palchenkova V.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Riabchynska O.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Serdiuk P.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Strieltsov YE.L.*, Doctor of Sciences (Law), Doctor of Sciences (Theology), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Engineering of Ukraine; *Kharchenko V.B.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Shumna L.P.*, Doctor of Sciences (Law), Associate Professor; *Adamka-Hudzińska Malhozata*, PhD Doctor Habitait, Professor (Poland); *Andryiashka M.V.*, PhD Doctor, Professor (Belarus); *Kilian Mattias*, PhD Doctor Habitait, Professor (Germany); *Liaskovska Katazhyna*, PhD Doctor Habitait, Professor (Poland); *Partenadze Omar Aslanovych*, PhD Doctor, Professor (Georgia); *Pomykala Marta*, PhD Doctor Habitait, Professor (Poland); *Smetanska Iryna*, Doctor of Sciences (Economy) (Germany); *Thkach A.A.*, PhD Doctor Habitait, Professor (Poland); *Thkach T.V.*, Doctor of Sciences (Social) (Poland).

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Puzyrov M.C.*, Candidate of Sciences (Law).

ЗМІСТ**ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ
І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ
ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

<i>Олійник В. С.</i> Реформа місцевого самоврядування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення	7
<i>Самофалов Л. П., Самофалов О. Л.</i> Соціальні права людини і громадянина та їх державне забезпечення	22

**ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО,
СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

<i>Денисенко К. В., Свириденко Н. М.</i> Деякі аспекти гармонізації системи соціального захисту в сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності	34
<i>Шумна Л. П., Огородник О. Г., Свириденко Н. М.</i> Новий діапазон соціальної функції трудового права	46

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО,
ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА**

<i>Гарига-Грихно М. М.</i> Вплив ІТ-технологій на фізичний та психічний стан учнів	56
<i>Shamruk N. B.</i> Authorities of the prosecutor's office as an efficient subject in the field of preventing and counteracting domestic violence in Ukraine	68

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

<i>Звенигородський О. М.</i> Проблеми теорії та практики звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі вчинення злочину під час іспитового строку	77
<i>Останчук Л. Г., Сенік А. В.</i> Особливості функціонування інституту кримінального проступку у зарубіжних країнах	89
<i>Demianenko Yu. O., Olefir L. I.</i> Peculiarities of the illustrative probation usage in Ukraine	100

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ.****ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

<i>Ребкало М. М.</i> Деякі шляхи вдосконалення сержантського складу навчальних закладів державної кримінально-виконавчої служби	107
<i>Чуба Р. О., Кирієнко Д. М., Царюк С. В.</i> Окремі питання в розслідуванні втеч засуджених з місць позбавлення волі	120

CONTENT

GENERAL PROBLEMS OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, PHILOSOPHY OF LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Olînyk V. S. Reform of local self-government in Ukraine: problems and ways of their solving 7

Samofalov L. P., Samofalov O. L. Social rights of a person and a citizen and their state ensuring 22

PROBLEMS OF CIVIL, ECONOMIC, SOCIAL AND LABOUR LAW

Denysenko K. V., Svyrydenko N. M. Some aspects of the system of social protection harmonization in modern conditions of financial and economic instability 34

Shumna L. P., Ohorodnyk O. H., Svyrydenko N. M. A new range of social function of labor law 46

TOPICAL ISSUES OF ADMINISTRATIVE, FINANCIAL AND INFORMATION LAW

Haryha-Hrykhno M. M. Influence of IT-technologies on pupils' physical and mental state 56

Shamruk N. B. Authorities of the prosecutor's office as an efficient subject in the field of preventing and counteracting domestic violence in Ukraine 68

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

Zvenyhorodskyyi O. M. Problems of theory and practice of release from serving a sentence with a trial in case of crime committing during probationary period 77

Ostapchuk L. H., Senik A. V. Peculiarities of the institute of criminal misdemeanor functioning in foreign countries 89

Demianenko Yu. O., Olefir L. I. Peculiarities of the illustrative probation usage in Ukraine 100

THEORY AND PRACTICE OF CRIMINAL PROCEDURE ACTIVITY AND CRIMINALISTICS. OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY

Rebkalo M. M. Some ways of sergeant personnel of educational institutions of the state criminal and executive service improving 107

Chuba R. O., Kyriienko D. M., Tsariuk S. V. Special issues concerning investigating escapes from the places of deprivation of liberty 120

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.241

Олійник В. С.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби м. Чернігів, Україна

РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті розглянуто поняття місцевого самоврядування та основні системи місцевого самоврядування, що існують у світі, а також сформульовано критерії класифікації держав за ступенем централізації та визначено, до якої з них належить на сьогодні Україна. Проаналізовано концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Визначено ключові проблеми реформи місцевого самоврядування та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: децентралізація, реформа місцевого самоврядування, реформа адміністративно-територіального устрою, Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, місцеві державні адміністрації, місцеві ради, префект.

Постановка проблеми. Існування сучасної демократичної держави сьогодні неможливе без ефективної та прозорої системи місцевого самоврядування, де держава та місцеві органи влади виконують притаманні їм функції, не дублюючи одне одного та взаємодіючи між собою. Під час становлення України як суверенної держави реформуванню місцевого самоврядування було приділено недостатньо уваги. Зміни, що були внесені до його системи, не отримали необхідного правового, фінансового та матеріального забезпечення з боку держави. 1 квітня 2014 р. Кабінетом Міністрів України була прийнята Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що визначила головні шляхи вирішення про-

блем системи місцевого самоврядування. Без вирішення цих проблем неможливе створення реально самостійних та ефективних органів місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основи та характерні особливості місцевого самоврядування досліджувались у працях видатних науковців – як представників України, так і інших пострадянських та зарубіжних країн. Серед них, зокрема, М. О. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, В. В. Батрименко, С.В. Бобровник, О.К. Гордєєв, В. М. Горшеньов, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, Ю. П. Крегул, М. П. Орзіх, О.О. Петришин, В. Ф. Погорілко, М. О. Пухтинський, С. Г. Серьогіна, В.О. Серьогін, Ю. О. Тихомиров, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал, І.В. Ярошенко та ін.

Формулювання мети. Окреслити головні риси основних систем місцевого самоврядування у світі. Розглянути класифікацію держав за ступенем централізації та з'ясувати, до якої з них належить Україна. Визначити ключові проблеми реформи місцевого самоврядування в Україні. Запропонувати висновки та рекомендації.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні стандарти щодо принципів та напрямів розвитку місцевого самоврядування зазначені в Європейській Хартії місцевого самоврядування, що була прийнята 15 жовтня 1985 року Європейською Радою у Страсбургу, та у Всесвітній Декларації місцевого самоврядування.

Ці акти дають різні визначення місцевого самоврядування. «Місцеве самоврядування – це право та обов'язок місцевих органів влади регулювати та вести державні справи під свою особисту відповідальність і в інтересах місцевого населення» (ст. 2 Всесвітньої Декларації місцевого самоврядування) [2]. Під місцевим самоврядуванням розуміється право і реальна здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ і управляти нею, діючи у межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення (ст. 3 Європейської Хартії місцевого самоврядування) [4].

Визначення місцевого самоврядування наведено у ч. 1 ст. 140 Конституції України. У ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» дається більш широке його визначення:

«Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [9].

Суть місцевого самоврядування полягає в гарантованому законом праві територіальних громад і їх органів самостійно, під свою відповідальність вирішувати всі питання місцевого значення, діючи у межах закону і виходячи з інтересів населення.

Слід зазначити, що сучасна практика місцевого самоврядування в розвинутих демократіях свідчить про певне зближення муніципальних систем, синтез елементів громадівської та державницької теорій, принцип незалежності місцевого самоврядування і тенденцію до розширення його повноважень. Як свідчить досвід багатьох європейських країн, вони тяжіють, скоріш, не до місцевого самоврядування в класичному його вигляді, а до децентралізації державного управління, що дозволяє поєднати переваги самоорганізації громадян з місцевим державним управлінням. Завдяки такому, до речі, достатньо розповсюдженому типу місцевого управління (Франція, Бельгія та ін.) забезпечується необхідне поєднання державно-владних та самоуправлінських рис в організації інститутів публічної влади на місцях, покликаних поєднувати відповідальність за вирішення загальнодержавних та муніципальних справ в інтересах усього суспільства та місцевого населення.

Залежно від застосування тієї або іншої концепції (єдиної державної влади або поділу державної влади і місцевого самоврядування, визнання або невизнання «природних» і «штучних» адміністративно-територіальних одиниць та ін.), а також від національних особливостей і традицій різних держав розрізняють чотири основні системи здійснення публічної влади на місцях: англосаксонську, романо-германську, іберійську і систему рад.

Сучасні системи місцевого управління в зарубіжних країнах сформувалися під впливом різноманітних чинників: природно-географічних умов, історичного розвитку, особливостей націо-

нального складу населення, демографічної ситуації тощо. Критеріями для виділення систем місцевого управління виступають адміністративно-територіальний поділ країни, відносини місцевих органів влади між собою та з центральними або федеральними (у федеративних країнах) органами влади, способи утворення та ін.

Англосаксонська система місцевого самоврядування та управління характеризується тим, що в ній на місцях немає посадовців, які призначаються центральною владою, а також її представників, що опікають муніципальні органи, але останні (ради, мери, шерифи та ін.), обрані населенням, можуть робити тільки те, що їм прямо наказано законом.

У свою чергу, в романо-германській або континентальній системі на місцях є спеціальні уповноважені центральної влади (комісари, префекти), що здійснюють контроль над муніципальними органами, але останні, обрані населенням, можуть робити все, що прямо не заборонено законом і не віднесено до компетенції інших органів; разом з континентальною (французькою) моделлю виділяється місцеве (комунальне) самоврядування Німеччини, яке здійснюється за дорученням держави.

В іберійській системі місцевого самоврядування та управління в кожній адміністративно-територіальній одиниці обирається рада і посадовець (алькад, регідор), яка затверджується центральною владою як її представник в адміністративно-територіальній одиниці.

Радянська система місцевого самоврядування та управління принципово відрізняється від розглянутих вище. Рада вважається органом державної влади і у свою чергу обирає інший державний орган – виконавчий комітет – колегіальний орган державного управління у цій адміністративно-територіальній одиниці. Члени виконкому є керівниками відділів і управлінь та за допомогою підлеглих ним державних службовців управляють окремими сферами місцевого життя (освітою, охороною здоров'я, торгівлею, місцевою промисловістю тощо).

Така система створюється у всіх адміністративно-територіальних одиницях. Лише у дрібних населених пунктах Рада може обрати не виконком, а голову і секретаря Ради, які і

відають виконавчою діяльністю. Іноді разом з виконавчим комітетом Раду обирає постійний комітет, який між сесіями Ради здійснює його повноваження (у КНР це постійний комітет місцевих зборів народних представників). Чиновники для контролю за діяльністю рад зверху не призначаються, але ради як органи державної влади підпорядковані по вертикалі вищим представницьким органам. Ради можуть вирішувати не тільки місцеві, але і загальнодержавні питання.

На відміну від депутатів парламенту члени Рад (місцевих органів самоврядування) при всіх системах можуть бути достроково відкликані виборцями. Таке відкликання можливе у деяких країнах і порівняно обраних глав місцевої адміністрації.

Кількість ланок адміністративно-територіального поділу може бути різним. В окремих дуже дрібних державах (наприклад, у Науру і Тувалу в Океанії) взагалі відсутній адміністративно-територіальний поділ, в одних країнах він дволанцюговий (наприклад, області і громади в Болгарії), в інших – чотирьохланцюговий (регіони, департаменти, райони, громади у Франції). Найбільш поширений поділ типу область – район – громада. У кожній з адміністративно-територіальних одиниць є органи для управління нею: іноді державні (призначені зверху губернатори і голови районів), іноді тільки обрані органи місцевого самоврядування (ради і мери), іноді, як у Франції або на Україні, і ті та інші. У низових адміністративно-територіальних одиницях (сільських округах, містах, які мають статус громад), а також у тих, які разом з громадами розглядаються як територіальні колективи (муніципальні утворення), завжди є обрані населенням органи (іноді разом з призначеними «зверху» чиновниками), в тих же, які такого статусу не мають і не є громадами, діють призначені посадові особи.

Під ступенем централізації прийнято розрізняти централізовані, децентралізовані і порівняно децентралізовані держави. У централізованій унітарній державі у всі ланки адміністративно-територіального поділу (крім громадської ланки) призначаються «зверху» чиновники для управління ними або такі чиновники затверджуються вищими органами з числа кандидатур, запропонованих місцевими зборами, місцевим представницьким орга-

ном. Останнє має місце, наприклад, в Індонезії, Таїланді. Меншою мірою, але все-таки централізованою є унітарна держава, в обласній ланці якої (наприклад, в областях Болгарії) немає представницьких органів, цими адміністративно-територіальними одиницями одноосібно управляють призначені представники уряду (начальники областей – управителі в Болгарії).

У *децентралізованій* унітарній державі немає призначених на місця (в адміністративно-територіальні одиниці) представників уряду, що володіють загальною компетенцією по управлінню. На місцях, у дрібних адміністративно-територіальних одиницях, скликаються збори громадян, у більших обираються ради (Велика Британія, штати США, провінції Канади та ін.). Місцеві посадові особи (наприклад, скарбник, шериф і т. ін.) теж часто обираються безпосередньо населенням.

Відносно децентралізована унітарна держава характеризується тим, що у вищих ланках адміністративно-територіального поділу (зазвичай, крім районної ланки) є два органи: призначений «зверху» чиновник загальної компетенції (комісар, префект) – представник державної влади та обрана громадянами (а іноді і іноземцями, що постійно проживають у громаді) рада – орган місцевого самоврядування. У містах, громадах така рада (муніципалітет) обирає мера, який займається управлінням (мер може бути обраний і безпосередньо населенням). Подібна система існує в Німеччині, Бельгії, Нідерландах, Польщі (з 1999 р.), Франції, її запозичували також деякі країни Африки, але в більш централізованому варіанті.

Щодо України, то у період становлення державності тут по чергово домінували настрої державницької, громадівської та змішаної теорій місцевого самоврядування, континентальної та англосаксонської моделей місцевого самоврядування. Чинна модель місцевого самоврядування в Україні є наближеною до класичної французької (романо-германської) моделі, але з перевагою владних повноважень на боці місцевих державних адміністрацій.

На думку Петришина О. О., під час становлення України як суверенної держави реформуванню місцевого самоврядування було приділено недостатньо уваги. Зміни, що були внесені до

його системи, не отримали необхідного правового, фінансового та матеріального забезпечення з боку держави. Натомість були прийняті лише нові нормативно-правові акти, що розкривали закріплені в Конституції України принципи організації та функціонування місцевого самоврядування, без істотного реформування його економічної та фінансової інфраструктури. 21 травня 1997 р. був прийнятий новий Закон «Про місцеве самоврядування в Україні», під час розробки якого були спроби врахувати основні риси громадсько-державницької (змішаної) концепції місцевого самоврядування. Цей Закон відповідно до Конституції визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу й відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Крім зазначеного, також було прийнято низку нормативно-правових актів, серед яких: Закони України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р., «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р., «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р. та багато інших законів та підзаконних актів. До того ж були розроблені та представлені до розгляду численні концепції реформування місцевого самоврядування, більшість з яких не отримала достатньої підтримки. Проте у 2013 р. була ініційована дискусія щодо проекту Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Як результат вона була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. [8]. Крегул Ю. та Батрименко В. звертають увагу на те, що децентралізацію та автономію місцевих органів влади не можна розглядати як абсолютне благо з погляду демократії. Централізація влади також має певне позитивне значення, вона забезпечує переваги єдиного управління, вільного від місцевих політичних спорів, і запобігає, як зазначав Ж. Ведель, «зловживанням владою з боку сільських самодурів» [1]. В окремих випадках централізація дає змогу краще скоординувати діяльність місцевих служб та знизити вартість послуг, які надають місцеві органи. Отже, під час проведення реформ в європейських державах децентралізацію і централізацію не розглядають як діаметрально протилежні концепції організації влади на місцях. Голов-

на проблема під час проведення реформ полягає не в тому, щоб зробити вибір між децентралізацією і централізацією, а в тому, щоб встановити потрібний і доцільний баланс між ними, який адекватно відповідав би реальним соціально-економічним та політичним умовам конкретної країни. Важливою тенденцією в розвитку місцевого самоврядування в Європі є укрупнення адміністративно-територіальних одиниць, скорочення числа місцевих органів влади, створення різних регіональних форм управління. Ці процеси спрямовані на формування достатньої територіальної, демографічної та матеріально-фінансової бази для утримання сучасних комунальних та інших муніципальних служб [7, с. 20].

Як справедливо зазначено в юридичній літературі, на сьогоднішнє місце самоврядування в Україні ще значною мірою зберігає декоративний характер. У політичній системі держави його значення ще не відповідає конституційним положенням, а виконання завдань та функцій місцевого самоврядування не підкріплене матеріальними та фінансовими ресурсами. Через це одне із найголовніших завдань, яке потрібно буде вирішити у процесі реформування політичної системи, є кардинальне підвищення ролі інституту місцевого самоврядування в механізмі народовладдя, в організації управління на всіх територіальних рівнях. Його перетворення з придатку державної влади на самостійний реально чинний інструмент соціального управління може забезпечити сталий розвиток територіальних громад, створить для громадян цивілізовані умови життя, дозволить піднести надання соціальних та адміністративних послуг до рівня європейських стандартів.

Прийнята Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 р. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі – Концепція) визначає головні шляхи вирішення проблем системи місцевого самоврядування. Ключовими питаннями, які визначають суть її змін, є: визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень; розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами

виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації; максимальне залучення населення до прийняття управлінських рішень, сприяння розвитку форм прямого народовладдя [10]. Метою реформи місцевого самоврядування є, передусім, забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів.

Однак на шляху цієї реформи в Україні на сьогодні існують певні проблеми. Петришин О. О. основні проблеми місцевого самоврядування умовно поділяє на декілька категорій, а саме: (1) законодавчого забезпечення, надання та розподілу повноважень; (2) фінансування та забезпечення поповнення місцевих бюджетів; (3) містобудування та управління земельними ресурсами; (4) забезпечення надання необхідного рівня соціальних послуг; (5) проблеми, пов'язані з підтриманням необхідного рівня підготовки кадрів; органів місцевого самоврядування [8].

Зупинимось на деяких проблемах, що, на наш погляд, є ключовими. Якщо порівняти ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування України» [9], то навіть недосвідчене око помітить спільні об'єкти регулювання в державних адміністрацій та місцевого самоврядування. Тут виникає таке явище, як конкуренція компетентності, яке означає, що «на врегулювання одних і тих же відносин претендують кілька структурних органів, протилежних за змістом їх призначення» [3]. Часто відбувається так, що питання, які мають вирішуватись тільки органами місцевого самоврядування, віддаються під компетенцію державної адміністрації. А ось самоврядуванню за допомогою безлічі норм, інструкцій, постанов виконавчої влади нав'язуються ресурсозатратні та неприбуткові об'єкти та зобов'язання, що їх потрібно утримувати, при цьому без належної фінансової та матеріальної бази. Також, порівнявши вищезгадані закони (ст. 13 ч. 1 п. 2 ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» та ст. 27 п. 1 ЗУ «Про місцеве самоврядування»), не важко помітити, що галузь соціально-економічного розвитку теж є юрисдикцією обох органів [5].

Одним з ключових моментів реформи місцевого самоврядування та територіального устрою є скасування обласних та районних державних адміністрацій. Замість них центральну владу на місцях представлятимуть префекти. Ідея полягала в тому, що вони здійснюватимуть лише нагляд за дотриманням законності органами місцевого самоврядування. Поряд з цим ради громади, області та району утворюватимуть свої виконавчі комітети. Однак проект змін до Конституції передбачає, що префекти також здійснюватимуть, зокрема, й виконавчу владу – принаймні в районах і областях, і тут виникає проблема, адже система адміністративного нагляду повинна бути для забезпечення відповідності рішень органів місцевого самоврядування державній політиці. Але цей нагляд не можна суміщати з управлінськими повноваженнями, які здійснювались адміністраціями.

Ще однією проблематичною ланкою місцевого самоврядування є економічне становище, що побудоване на цьому ж законодавстві, а саме про джерела фінансування, витрати та ступінь їх розмірності. Бюджетний кодекс України та ключовий закон про місцеве самоврядування вказує, що основними надходженнями до місцевих бюджетів є податки, трансферти та доходи з власних джерел. А надходження ці формуються таким чином: відповідно до статті 60 ч. 1 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [9] територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження [3]. Звичайно банки, торгові організації і тому подібне можуть приносити непоганий прибуток, але тільки за умови вигідних економічних особливостей місцевості, ринкових умов та інших сприятливих чинників. Та зазвичай низка факторів не дозволяють наповнити валову частину місцевого бюджету. Напри-

клад, не всі регіони мають розвинені ринки нерухомості, трудові ринки чи багаті природні ресурси. А низька платоспроможність жителів громад, тобто споживчий ринок не стимулює підприємницьку діяльність. Це є ще однією проблемою місцевого самоврядування, оскільки розвинені та прибуткові підприємства є основою наповнення бюджетів громад, які мають бути створені після процесу децентралізації. І ця система місцевого самоврядування потребує реформування [11].

Реалізація принципу повсюдності місцевого самоврядування передбачена Європейською Хартією місцевого самоврядування та Конституцією України. Цей постулат означає, що влада сільських, селищних і міських рад розповсюджується на всю територію, що лежить між ними. На практиці в Україні маємо інше: населені пункти не можуть користуватися землею, що знаходиться за їхніми межами. Особливо відчутною ця проблема є для міст.

Кладовища, водопроводи, джерела води, насосні станції, сміттєзвалища – все це, як правило, за межами населених пунктів. Бюджетний кодекс забороняє органам місцевого самоврядування здійснювати фінансування за межами їх юрисдикції (на територіях де діє юрисдикція інших органів самоврядування), тобто за певних умов, навіть фінансувати об'єкти, що перебувають за межами населених пунктів, є складно, оскільки це може бути трактовано як фінансування одними бюджетами інших. Новостворені підприємства у містах працюють на територіях колишніх підприємств міста або намагаються будувати щось поблизу міста. Інвестор для того, щоб збудувати підприємство за межами населеного пункту, брав у міста ресурси (вода, електрика), але податки платив не у місті.

Відсутність юрисдикції органів місцевого самоврядування на території поза межами населених пунктів, зокрема, у сфері планування території, благоустрою та збереження довкілля веде до розбазарювання та забруднення цих територій.

Висновки. На основі вищевказаного можемо зробити такі висновки:

– з досягненням мети реформи місцевого самоврядування за ступенем централізації Україна як і раніше залишиться відносно децентралізованою унітарною державою з незмінною романо-

германською системою здійснення публічної влади на місцях, але без переваги владних повноважень на боці місцевих державних адміністрацій.

Основними проблемними питаннями реформи місцевого самоврядування на сьогодні є:

– так звана конкуренція компетентності, що полягає у спільних об'єктах регулювання державних адміністрацій та місцевого самоврядування;

– неефективна та застаріла система фінансування місцевих бюджетів, що закріплена в законодавчих актах;

– проблема реалізації принципу повсюдності місцевого самоврядування, тобто відсутність юрисдикції органів місцевого самоврядування на території поза межами населених пунктів, зокрема, у сфері планування території, благоустрою та збереження довкілля.

Виходячи з цього, пропонуємо такі пропозиції:

– необхідне прийняття окремого закону «Про префектів», в якому б чітко були прописані компетенція та повноваження префекта, при цьому вони не повинні дублювати функції та повноваження місцевих рад, що фактично буде перетворювати префекта на колишнього главу місцевої держадміністрації лише з іншою назвою;

– внести зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування» щодо системи наповнення місцевих бюджетів у зв'язку з низьким розвитком у більшості громад ринків нерухомості та трудових і споживчих ринків, а також відсутністю природних ресурсів;

– вважаємо також за необхідне прийняття законопроекту, за яким юрисдикцію органів місцевого самоврядування буде поширено і на територію між населеними пунктами. Цей нормативний акт дозволить усім новоствореним громадам впевненіше підходити до планування розвитку своїх територій та залучати інвесторів.

Список використаних джерел

1. Ведель Ж. Административное право Франции / под ред. Крутоголова М. А.; пер. с франц. Энтина Л. М. Москва: Прогресс, 1973. 512 с.

2. Всесвітня Декларація місцевого самоврядування (23–26 верес. 1985 р., м. Ріо-де-Жанейро). *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. Вип. 1–2 (6–7). 1994. С. 65–66.

3. Гордєєв О. К. Забезпечення сталого місцевого розвитку: підходи, принципи, складові. *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/index.html> (дата звернення: 25.07.2018).

4. Європейська Хартія місцевого самоврядування (укр/рос), Страсбург, 15 жовтня 1985 року (Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15.07.97). Дата підписання: 6 листопада 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Забезпечення системного підходу до реформування адміністративно-територіального устрою. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/reformaATU.pdf (дата звернення: 25.07.2018).

6. Конституція України: станом на 1 верес. 2017 р. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2017. 76 с.

7. Крегул Ю., Батрименко В. Реформування місцевого самоврядування в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 17–27.

8. Петришин О. О. Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні: теоретико-правовий та порівняльний аналіз: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Харків: Право, 2014. 192 с.

9. Про місьцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Київ: Парлам. вид-во, 1997. 100 с.

10. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8>.

11. Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Проблемні питання реалізації реформи децентралізації влади в Україні. URL: http://www.problecon.com/pdf/2015/4_0/177_187.pdf (дата звернення: 23.07.2018).

References

1. Vedel, Zh. (1973), *Administrative Law of France*, translated by Krutoholov, M. A. Progress, Moscow.

2. "World Local Government Association and International Union of Local Governments" (1985), *The World Declaration of Local self-*

government. *World Local Government Association and International Union of Local Governments*. Rio-de-Zhaneiro.

3. Hordeev, O. K. (2012), "Ensuring the permanent local development: approaches, principles, components", *Journal of State Construction*, No. 2, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/index.html>.

4. European Union (1985), *The European Charter of local self-government available*. European Union. Strasburg.

5. *Ensuring the systematic approach to the reformation of the administrative and territorial structure*, available at: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/reformaATU.pdf.

6. Ukraine (2006), *Constitution of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

7. Krehul, Yu. (2016), "Reformation of local self-government in Ukraine". *Foreign trade: economy, finances, law*. No. 1, pp. 17–27.

8. Petryshyn, O. O. (2014), *Legal principles of local self-government in foreign countries and Ukraine*: theoretical and Legal, comparative analysis. Kharkiv.

9. Ukraine (1997), *On local self-government in Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

10. Ukraine (2014), *On approval of the conception of reformation of the local self-government and territorial power in Ukraine*: directive, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

11. Yaroshenko, I. V. and Semigulina I. B. (2015), "Problematic issues of implementation of power decentralization reform in Ukraine". *Problem economics*. No 4, pp. 177–187.

Oliinyk V. S.

REFORM OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE: PROBLEMS AND WAYS OF THEIR SOLVING

The concept of local self-government is examined in the article and the basic systems of local self-government existing in the world and also the criteria of classification of the states on the degree of centralization are set forth and it is certain to what from them Ukraine belongs presently. Conception of reformation of local self-government is considered and to territorial organization of power in Ukraine. The key problems of reform of local self-government are certain and considered and the ways of their decision offer.

Determination of local self-government contained in para.1 art.140 of Constitution of Ukraine. In the art. 2 Laws of Ukraine «On local self-government in Ukraine» are given his more wide determination:

«Local self-government in Ukraine is this right and real ability of territorial community of habitants of village assured by the state or voluntarily association in rural community of habitants of a few villages, of settlement, of city - independently

or under responsibility of organs and public servants of local self-government to decide the questions of local value within the framework of Constitution and laws of Ukraine».

Essence of local self-government consists of the right for territorial communities and their organs assured by a law independently, under the responsibility to decide all questions of local value, operating within the framework of law and coming from interests of population.

The key problem questions of reform of local self-government in Ukraine it is now been:

- so-called competition of competence that consists of joint objects of adjusting of state administrations and local self-government;

- the uneffective and old system of financing of local budgets is envisaged in legislative acts;

- problem of realization of principle of everywhere of local self-government id est absence of jurisdiction of organs of local self-government on territory out of borders of settlements in particular in the field of planning of territory, equipping with modern amenities and environmental preservation.

Key words: *decentralization, reform of local self-government, reform administratively - territorial device, Conception of reformation of local self-government and territorial organization of power in Ukraine, local state administrations, local advices, prefect*

УДК 340.1

Самофалов Л. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Самофалов О. Л.,

кандидат юридичних наук, начальник коледжу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА ЇХ ДЕРЖАВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано питання прав і свобод людини та громадянина, зокрема соціальних прав, закріплених у Конституції України. Обґрунтовано, що права людини і громадянина зумовлені сучасним рівнем та характером світової цивілізації. Проведено розмежування об'єктивного і суб'єктивного права, яке вказує на належність права певному суб'єкту, на його юридично визнані можливості. Акцентовано увагу на те, що матеріальна сутність соціальних прав громадян України залежить від стану і характеру суспільних відносин, рівня розвитку економіки, соціального процесу в цілому.

Ключові слова: права людини і громадянина, концепція прав, Конституція, об'єктивне право, суб'єктивне право, соціальні права, гарантії прав, цивілізація.

Постановка проблеми. У сучасний період Україна формується як демократична, соціальна та правова держава. Важливим напрямом державного процесу є забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Права і свободи громадян України закріплені на законодавчому рівні з урахуванням міжнародних стандартів.

Не людина для держави, а держава для людини – формула, якою повинні керуватися всі органи і посадові особи у повсякденній діяльності.

Соціальний і державно-правовий механізм країни повинен бути спрямований на створення умов, які б забезпечували гідний рівень життя і вільний розвиток кожного громадянина.

Механізм реалізації соціальних прав людини на сьогодні є недостатньо ефективним з багатьох причин, зокрема, правового забезпечення, стану економіки, правозастосовчої діяльності, належного функціонування органів влади, рівня правосвідомості, загальної і правової культури.

У статті планується дослідити сучасні тенденції державного забезпечення соціальних прав громадян, проаналізувати тенденції соціальної політики держави та міжнародного співтовариства, показати проблеми забезпечення соціальних прав в Україні.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що питанню наукового відпрацювання присвячено низку робіт у галузі теорії держави і права та конституційного права, зокрема таких учених, як: Вітрук М. В., Копейчиков В. В., Колодій А. М., Мурашин О. Г., Кельман М. С., Лисенков С. Л., Рабінович П. М., Матузов М. Г., Малєїн М. С., Олійник А. Ю, Олійник В. С., Оніщенко Н. М., Фрицький О. Ф., Цвік М. В.

Мета статті. Розглядаючи питання реалізації соціальних прав і свобод громадян України, проаналізувати стан їх правового забезпечення на міжнародному та національному рівні, виявити позитивні і проблемні сторони, загострити увагу на реальному стані забезпечення вказаних прав у державі у сучасний період.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві і його юридичній науці підтримується ідея, що побудова правової соціальної держави неможлива без захисту та забезпечення прав людини і громадянина.

Як історичне явище права людини були предметом вивчення Арістотеля і Сократа, Г. Гроція і Б. Спінози, Ш. Монтеск'є і Т. Джеферсона та інших. Так, наприклад, Г. Гроцій писав: «Держава – це досконалий союз вільних людей, це уклад заради додержання прав і загальної користі» [1, с. 74].

Суттєвими досягненнями на шляху розвитку прав людини були, зокрема, Декларація прав людини і громадянина 1789 р., Всезагальна Декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та інші документи міжнародного характеру.

Конституція України у другому розділі закріпила на найвищому рівні основні права, свободи і обов'язки громадян [2]. Вивчаючи та коментуючи Конституцію, вчені-юристи здійснили їх класифікацію, об'єднавши за певними критеріями в окремі групи. [3]. Оскільки Україна ідентифікується як соціальна держава, то до соціальних прав відносять право на працю (стаття 43), пра-

во на страйк (стаття 44), право на відпочинок (стаття 45), право на соціальний захист (стаття 46), право на житло (стаття 47), право на достатній життєвий рівень (стаття 48), право на охорону здоров'я (стаття 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (стаття 50) та низку інших соціальних прав, які впливають з основних [3, с. 175–180].

Професори А. М. Колодій та А. Ю. Олійник до вказаної групи соціальних прав відносять свободу шлюбу та рівність прав і обов'язків у шлюбі і сім'ї (стаття 51) та право рівності дітей у своїх правах (стаття 52). Водночас право на працю, страйк та відпочинок вони відносять до економічних прав і свобод [4, с. 195].

На наш погляд, така думка не є дивною, оскільки соціальні права є похідними від економічних і тісно з ними пов'язані.

Що стосується самого поняття «права людини», то на сьогодні вчені не сформулювали єдиного визначення.

В юридичній енциклопедії права людини трактуються як «визначальні засади правового статусу особи. Належать людині від народження, а тому є природними й невідчужуваними. Без цих прав людина не може існувати як повноцінна суспільна істота. Права людини є необхідним елементом громадянського суспільства і правової держави» [5, с. 170].

У російській Великій юридичній енциклопедії права людини визначаються як «сукупність правил, що характеризують правовий статус громадянина, невід'ємна належність людині з моменту народження, основне поняття природного й будь-якого права загалом: права, властиві природі людини, без яких вона не може існувати як повноцінна людська істота. У загальному вигляді вони є комплексом прав і свобод, істотних для характеристики правового статусу особи. Права людини неподільні, становлять єдиний комплекс. Соціально-економічні права є основою прав людини. Права – це охоронювана, забезпечена державою природна можливість щось робити, здійснювати, мати гідні умови життя, гарантію захисту від насильства тощо [6, с. 628].

Багато років тому вчений А. А. Мюллерсон, досліджуючи це питання, вважав, що права людини – це її потреби. Тобто людина для створення необхідних умов щодо задоволення своїх інтересів спирається на дії, які є не забороненими законом [7, с. 8].

Поняття «потреби» необхідно розуміти як залежність людини або соціальної групи, суспільства від об'єктивних умов їх існування та розвитку. Потреби виражають практичний зв'язок людини зі світом. Вони виступають як умова й передумова її конкретної діяльності, як стан людини [8, с. 149].

Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що поняття права людини має дві сторони: з одного боку – це потреби, або або загальносоціальне право, а з другого – це можливості, тобто ступінь задоволення цих потреб, іншими словами здатність держави і суспільства до їх реального забезпечення. Права людини і громадянина, у цьому випадку соціальні права, які закріплені законодавчо, повинні знаходити максимум можливостей для їх практичної реалізації.

Права людини і громадянина є універсальними та наднаціональними й мають причетність до кожної особи. Ці права належать людині від народження, є загально визнаними та існують незалежно від їх державного визнання та законодавчого закріплення.

Одним із підтверджувальних фактів цьому є документ Верховного комісара ООН з прав людини, в якому сформульоване твердження, згідно з яким права людини визначаються як цінності та правові гарантії, з одного боку, та як невід'ємні атрибути кожної людини, з іншого. У «Викладі фактів № 32: Права людини, тероризм і боротьба з тероризмом» визначається, що права людини являють собою універсальні цінності і правові гарантії, що захищають окремих осіб та їх груп від дій і бездіяльності з боку представників державної влади, які йдуть у розріз з основними правами, свободами і людською гідністю. Зміст прав людини передбачає повагу, захист і реалізацію громадянських, економічних, політичних і соціальних прав людини. Права людини є взаємозалежними і неподільними [9, с. 4].

Аналогічний підхід закріплюється у Загальній декларації прав людини 1948 року, де у статті першій констатується, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, вони наділені розумом та совістю і повинні діяти у ставленні один до одного у дусі братерства [10].

Будь-яке суспільство тою чи іншою мірою, а тим більше правова держава, встановлює на законодавчому рівні забезпечення цих прав.

В Основному законі української держави – Конституції України – зазначено, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2].

З огляду на викладене можна стверджувати, що права людини – це система цінностей, закріплених на національному та міжнародному рівні, а також норм, які спрямовані на захист гідності людини у її відносинах з державою.

Розглядаючи основні права людини і громадянина, зокрема соціальні права, не можна обійти увагою проблему співвідношення об'єктивного і суб'єктивного права.

Термін «об'єктивне» щодо права означає, що юридичні норми набули своєї об'єктивації в офіційних державних актах і тому стають незалежними від розсуду окремих індивідів. Термін «суб'єктивне» вказує на належність права певному суб'єкту, на його певні юридично визнані можливості, якими він на свій розсуд може скористатися або не скористатися [11, с. 63].

Традиційно зміст будь-якого суб'єктивного права зводиться до того, що воно надає уповноваженому суб'єкту три можливості: а) поводити себе відповідним чином (право на власні дії); б) вимагати відповідної поведінки від інших суб'єктів (дії зобов'язаних); в) звертатися до держави за захистом свого юридичного права. Професор М. Г. Матузов доповнює цей перелік четвертим положенням «можливістю користуватись відповідними соціальними благами» і підсумовує, що суб'єктивне право – це право-поведінка, право-вимога, право-зазіхання і право-користування [12, с. 84].

Для забезпечення суб'єктивних прав і свобод людини П. М. Рабінович наголошує на трьох елементах державної діяльності: сприяння для здійснення прав і свобод людини, охорони прав і свобод людини, захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірного стану) [13, с. 45].

Справжня цінність суб'єктивних прав людини, зокрема соціальних, не у владних повноваженнях, а в міцності положення

особи, активній її участі у громадському житті, гарантованій можливості користуватись різними соціальними благами, задовольняти свої потреби, запити, інтереси. У більшості випадків немає ніякої необхідності щось владно вимагати, достатньо просто користуватись створеними умовами, наданими можливостями. Правова соціальна держава повинна бути об'єктивно зацікавлена і сама ставити завдання, щоб громадяни України найбільш повно й активно здійснювали свої права і свободи, виконували обов'язки.

Аналізуючи нормативне забезпечення реалізації соціальних прав видно, що в Україні у 90-і роки кінця ХХ століття – початку ХХІ століття відбувалося масове порушення соціальних прав людини з боку держави в особі уповноважених органів, недостатньою була ефективність судового захисту прав громадян. Уповноважений з прав людини в Україні та Комісія з прав людини неодноразово зауважувала, що масові порушення основних соціальних прав громадян залишаються головним джерелом соціальної напруженості в країні. Це знайшло неодноразове відображення і на сторінках наукової літератури [14, с. 165].

На «зорі» незалежності найпершим законодавчим актом, що визначив основи для створення механізму захисту соціальних прав людини в Україні був Закон УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» від 03.08.1990 року № 142-ХІІ. У ньому передбачалися цілі економічної самостійності держави, серед яких визначалось: забезпечення соціальної захищеності кожного громадянина України, передбачалось, що держава повинна забезпечувати соціальний захист громадян [15].

Варто звернути увагу на такий важливий документ, як Європейська соціальна хартія, прийнята у 1966 році, де у статті 12 закріплювались фундаментальні положення соціальних прав. Підписанти Хартії зобов'язувались започаткувати систему соціального забезпечення або підтримувати її функціонування, підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні, принаймні на такому, який дорівнює рівню, необхідному для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення, докладати зусиль для поступового піднесення системи соціального забезпечення на більш високий рівень, вживати заходів шляхом

укладання відповідних двосторонніх і багатосторонніх угод для забезпечення рівності між їхніми власними громадянами та громадянами інших сторін у тому, що стосується прав на соціальне забезпечення, включаючи збереження пільг, які надаються законодавством про соціальне забезпечення, незалежно від пересування захищених осіб по територіях держав сторін, надаються, збереження та поновлення прав на соціальне забезпечення такими засобами, сумарний залік періодів страхування або роботи, що були здійснені за законодавством кожної зі сторін [16].

Внутрішні нормативні акти України враховують чи повинні враховувати положення цієї Хартії. Так, наприклад, Проект Концепції соціального забезпечення населення України, затверджений Постановою Верховної Ради від 21.12.1996 року № 3758-XI, визначив необхідне дотримання державних гарантій соціальних та економічних прав громадян, заклав основи для нормативної бази соціального забезпечення населення України [17].

У напрямі правових гарантій реалізації прав і свобод громадян слід звернути увагу на Основний Закон – Конституцію України, як на найважливіший документ країни, де у статті 22 зазначено, що конституційні права і свободи гарантуються і не мають бути скасовані. Під час прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [2].

З усього переліку соціальних прав на перший план виступають такі основоположні: як право на працю, право на соціальний захист, право на житло, на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я та інші.

Матеріальна сутність соціальних прав громадян України показує їх залежність від стану і характеру суспільних відносин, структури суспільства, рівня розвитку економіки, науки, культури, соціального прогресу в цілому. Стан розвитку української державності показує, що за 27 років рівень забезпечення соціальних прав у країні різко знизився, внутрішній валовий продукт був не дуже високим, а у 2014 році взагалі зменшився в два рази. Причинами такого стану є як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Це недосконала зовнішня політика, розкрадання державних коштів, природних копалин, корупція, вивезення ресурсів через

офшорні зони, грабіж державних підприємств, обкрадання сільського населення на оренді земель; підлаштоване для уникнення від юридичної відповідальності, особливо за посадові злочини і злочини у сфері господарської діяльності, кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство. Крім того, зроблено все для того, щоб правоохоронні органи були слухняними та «ручними».

Усе це та інше привело до того, що населення України зменшилось на 12 мільйонів чоловік. За словами Л. Кожари, в інтерв'ю 16.06.2018 р. на каналі 112, за останні роки 65 тисяч медиків виїхали на постійне проживання за кордон, після отримання асоціації з ЄС, Україна втратила 60 млрд доларів від зовнішньої торгівлі. Сучасна мінімальна пенсія і прожитковий мінімум ніяк не можуть забезпечити право на достатній життєвий рівень (ст. 48) громадян України. Не можна ставити в один ряд зарплати працівників нафтогазу, укразалізниці, укравтодору, суддів Конституційного Суду, державних чиновників високого рівня з зарплатами лікарів, науково-педагогічних працівників навчальних закладів, поліції, кримінально-виконавчої служби та інших. На так званий середній клас волею влади ліг основний тягар оплати за газ, електроенергію, опалення, воду та інші платежі. Проведені реформи в країні не сприяють підвищенню життєвого рівня громадян, реалізації їх соціальних прав. У цьому контексті актуальною є стаття 47 Конституції, в якій сказано: «Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в аренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону [2]. Але чи можуть побудувати, купити чи отримати від держави житло названі вище категорії громадян? Кредити, які можна отримати у фінустановах під сучасні відсотки, виплатити майже неможливо, отримати безоплатно – годі й мріяти.

Ще один приклад, стаття 46 – право на суспільний захист. У судах знаходяться десятки тисяч позовів громадян щодо порушень з боку держави під час нарахування пенсій. Крім того, чин-

на влада зробила все, щоб пенсіонер, робітник, службовець не міг оздоровитись в умовах санаторію чи в інший спосіб.

Прикладів і фактів про порушення соціальних прав громадян України можна навести безліч, головне, щоб ці недоліки виправлялись.

Висновки. Враховуючи викладене, можна зробити такі висновки:

1. Концепція прав людини і громадянина зумовлена сучасним рівнем і характером світової цивілізації, спирається на багатий досвід людства у сфері правової організації суспільного життя людей, правових способів регуляції їх поведінки.

2. Реальне співвідношення прав громадян і української держави наглядно виявляється в Конституції України та практичній реалізації прав, свобод і обов'язків, захисті прав людини.

3. Права людини і громадянина є універсальними і наднаціональними та мають причетність до кожної особи.

4. Об'єктивне право означає, що юридичні норми набули своєї об'єктивності в державних нормативних актах. Суб'єктивне право вказує на належність права певному суб'єкту, на його юридично визнані можливості.

5. Матеріальна сутність соціальних прав громадян України показує їх залежність від суспільних відносин, структури суспільства, рівня розвитку економіки, соціального прогресу в цілому.

6. Стан забезпечення соціальних прав громадян України, у порівнянні з країнами Європи, важко визнати задовільним, коли за межею бідності знаходиться за різними оцінками більше 25 % населення.

Список використаних джерел

1. Гроций Г. О праве войны и мира. Москва, 1956. 868 с.
2. Гроций Г. О праве войны и мира: репринт с изд. 1956 г. Москва: Ладомир, 1994. 868 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://Zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 15.12.2018).
4. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. Київ: Юрінкон Інтер, 2003. 536 с.

5. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні. Київ: Правова єдність, 2008. 350 с.
6. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2002. 720 с.
7. Барихин А. Б. Большая юридическая энциклопедия. Москва: Книжный мир, 2010. 960 с.
8. Мюллерсон Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальность. Москва: Юридическая литература, 1991. 160 с.
9. Данилюк О. Г. Філософія права: підручник для студентів юрид. вищ. навч. закл. Харків: Право, 2009. 208 с.
10. Права человека, терроризм и борьба с терроризмом. Женева: Управление Верховного Комиссара ООН по правам человека, 2008. 105 с.
11. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: <http://Zakon.rada.gov.ua/laws/show/995015> (дата звернення: 15.12.2018).
12. Копейчиков В. В. Загальна теорія держави і права. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.
13. Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1987. 294 с.
14. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків: Право, 1997. 64 с.
15. Філонов О. В. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 215 с.
16. Про економічну самостійність Української РСР: Закон УРСР від 03.08.1990 р. № 141-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 34. Ст. 499.
17. Європейська соціальна хартія: міжнародний документ Ради Європи від 03.05.1966 р. *Голос України*. 2006. № 227.
18. Про Проект Концепції соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993 р. № 3758-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 6. Ст. 31. URL: <http://Zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12> (дата звернення: 15.12.2018).

References

1. Grotzky, G. O. (1956), *On the right of war and peace*. Moscow.
2. Grotzky, G. O. (1994), *On the right of war and peace: reprint edition 1956*. Moscow.
3. The Constitution of Ukraine (1996), Law of Ukraine, *Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 30, p.141, available at: <http://Zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96> (accessed 15 December 2018).

4. Frytskyy, O. F. (2003), *Constitutional Law of Ukraine*, Yurincon Inter, Kyiv.
5. Kolodiy, A. M. (2008), *Rights, freedoms and obligations of a person and a citizen in Ukraine*, Legal unity, Kyiv.
6. Shemshuchenko, Yu. S. (2002), *Legal Encyclopedia*, Ukrainian Encyclopedia, Kyiv.
7. Barihin, A. B. (2010), *Large legal encyclopedia (Series "Professional reference books and encyclopedias")*, Book world, Moscow.
8. Mullerson, R. A. (1991), *Human rights: ideas, norms, reality*, Legal Literature, Moscow.
9. Danilak, O. G. (2009), *Philosophy of law: pidruchnik for students of legal and educational institutions*, Right, Kharkiv.
10. Fact Sheet No. 32: Human Rights, Terrorism and the Fight against Terrorism (2008), *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, Geneva.
11. *Universal Declaration of Human Rights (1948)*, available at: <http://Zakon.rada.gov.ua/laws/show/995015> (accessed 15 December 2018).
12. Kopechikov, V. V. (1997), *General theory of state and law*, Yurinkom.
13. Matuzov, N. I. (1987), *Legal system and personality*, Publisher Saratov University.
14. Rabinovich, P. M. (1997), *Human rights and citizen in the Constitution of Ukraine (to the interpretation of the original constitutional provisions)*, Right, Kharkiv.
15. Filonov, O. V., Subotin, V. M. and Pashutin, V. V. (2008), *The basics of democracy. Human rights and their provision in conditions of social change*, Knowledge, Kyiv.
16. Ukraine (1990), *On Economic Independence of the Ukrainian SSR: Law of the USSR*, Information from the Verkhovna Rada of Ukraine No. 34, 499 p.
17. European Social Charter an international document of the Council of Europe (2006), *Voice of Ukraine*, No. 227.
18. Ukraine (1994), *About the Draft Concept of Social Security of the Population of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine*, Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, No. 6, p. 31, available at: <http://Zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12> (accessed 15 December 2018).

Samofalov L. P., Samofalov O. L.

SOCIAL RIGHTS OF A PERSON AND A CITIZEN AND THEIR STATE ENSURING

The article analyzes the problematic issues of Ukrainian citizens' social rights and freedoms realization enshrined in the Basic Law.

It is grounded that human rights and citizenship are conditioned by the current level and character of world civilization.

In modern period Ukraine is formed as a democratic, social and legal state. An important direction of the state process is to ensure the rights and freedoms of a person and a citizen, taking into account intergovernmental standards. Not a person for the state, but a state for a person. It is a formula that should be guided by all bodies and officials in everyday activities. Social and state-legal mechanism of the country should be aimed at creating conditions that would ensure a decent standard of living and free development of every citizen.

The article states that human rights are a historical phenomenon. They were the subject of the study of many scholars of the distant past and the period of bourgeois revolutions, and especially of the 20th and the 21st centuries, when the main international documents on the issues under consideration were adopted.

The Constitution of Ukraine has consolidated the basic rights, freedoms and duties of citizens at the highest level. Lawyers categorized them into groups. Thus, social rights include the right to work (Article 43), the right to strike (Article 44), the right to rest (Article 45), the right to social protection (Article 46), the right to housing (Article 47), the right to adequate housing (Article 48), the right to health (Article 49), the right to safe environment and health (Article 50) and a number of other social rights deriving from the basic ones.

The concept of "human rights" is considered. The terms "objective law" and "subjective right" are analyzed. The first means that legal norms acquired their objectification in official state acts. "Subjective" indicates the right to belong to a particular subject.

Material essence of Ukrainian citizens' social rights shows their dependence on the state and nature of social relations, the structure of society, the level of economic development, science, culture, social process in general. The state of development of Ukrainian statehood shows that for 27 years the level of social rights in the country has sharply decreased, the gross domestic product was not very high.

Based on the research, the following conclusions were made:

- the Concept of rights of a person and a citizen is predetermined by the modern level and character of world civilization. It based on the rich experience of humanity in the field of people's public life legal organization, legal ways of regulating their behavior;

- real ratio of citizens' rights;

- rights of a person and a citizen are universal and supranational and relevant to each person;

- material essence of social rights of Ukrainian citizens shows their dependence on social relations, the structure of society, the level of economic development, social progress in general;

- the state of Ukrainian citizens' social rights ensuring is at a low level in comparison with the countries of Europe.

Key words: *rights of a person and a citizen, Concept of rights, Constitution, objective law, subjective law, social rights, rights guarantees, civilization.*

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 349.3

Денисенко К. В.,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Свириденко Н. М.,

аспірантка кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті розглянуто проблеми функціонування ефективної системи соціального захисту. Визначено конкретні пропозиції щодо гармонізації системи соціального захисту в сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності. Запропоновано орієнтацію національної політики на європейську модель державно-приватного партнерства, залучення недержавних та громадських організацій до вирішення соціальних проблем, а також удосконалення регуляторних, управлінсько-організаційних та фінансових механізмів реалізації системи соціального захисту населення.

Ключові слова: соціальний захист, державна політика, державна соціальна політика, громадяни похилого віку, безробіття, дефіцит.

Постановка проблеми. Де-юре соціальна політика сучасної демократичної і правової української держави спрямована на гарантування та реалізацію соціальної підтримки всім індивідам, які зазнали соціального ризику чи опинились у складних життєвих обставинах. Зазначене відповідає класичній парадигмі соціального захисту та кращим європейським гуманістично-солідарним традиціям життєзабезпечення вразливих груп населення. Водночас, де-факто, існуюча система соціального захисту характеризується неефективністю, централізацією, наявністю сталих кризових тенденцій, суттєвих недоліків та суперечностей, супроводжується динамікою до поглиблення фінансово-економічної

нестабільності, не відповідає міжнародним стандартам, рівень та якість не задовольняє потреби її отримувачів.

Об'єктивна складність та внутрішня суперечливість зазначеного посилюється наявністю динамічних кризових тенденцій. У контексті вищеокреслених викликів постає необхідність ідентифікації невідповідності нормативно-правових приписів практичним реаліям функціонування системи соціального захисту на сучасному етапі державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про важливість наукових досліджень з проблем функціонування національної системи соціального захисту свідчить підвищення уваги до цих питань вітчизняних науковців. Теоретичні, методологічні і концептуальні підходи та практичні розробки щодо формування та реалізації системи соціального захисту ставали предметом дослідження таких учених, як Ганечко О. М., Дегтяр О. А., Доценко І. О., Дубич К. В., Колосовська І. І., Кравченко М. В., Кривачук Л. Ф., Кузьменко С. Г., Лопушняк Г. С., Макарова О. В., Петрос О. М., Сташків Б. І., Стопчак А. Ю., Чічкань М. В., Шумна Л. П., Юрченко Ю. Д. тощо. Важливим теоретичним підґрунтям для аналізу проблем, окреслених у статті, є праці Крентовської О. П., Лібанової Е. М., Палій О. М., Скуратівського В. А., Трощинського В. П. та Шевчука П. І.

Не применшуючи вагомості і значущості розглянутих теоретико-методологічних та практичних проблем функціонування національної системи соціального захисту в сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності, питання щодо гармонізації системи соціального захисту за наявності вищеокреслених проблем, які характеризуються тенденцією до поглиблення, потребують додаткових досліджень.

Мета статті. Метою статті є науково-теоретичний аналіз чинників, які впливають на функціонування системи соціального населення, а також надання деяких пропозицій щодо гармонізації вищезазначеної системи в сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. В арсеналі сучасної науки представлено різні погляди щодо змістовного наповнення дефініції «соціальний захист». Так, одні вчені це поняття трактують

так: у широкому розумінні – діяльність держави, яка спрямована на забезпечення процесу формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на цю особистість, створення умов для її самовизначення та утвердження в житті; та вузькому значенні – сукупність економічних і правових гарантій, які забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян і досягнення соціально прийняттого рівня життя [1, с. 20]. Інші – як важливу арену діяльності уряду, спрямовану на те, щоб уразливі групи населення отримали відповідну державну підтримку для захисту їх фінансової безпеки та їх здоров'я [2]. Представлені точки зору свідчать про суперечливий характер поняття «соціальний захист» – одні вчені його розглядають крізь призму словосполучень «формування й розвиток особистості», «виявлення й нейтралізація негативних факторів» тощо, інші – «отримали відповідну допомогу».

Власне ґрунтовний аналіз частини першої статті 46 Основного Закону, де закріплено право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [3], дає підстави для висновку, що законодавець схилився саме до другої точки зору, маючи на увазі під поняттям «соціальний захист» комплекс заходів матеріальної підтримки у разі настання соціальних ризиків.

По суті, закріпивши на найвищому конституційному рівні право на соціальний захист, держава через органи публічної влади виступає гарантом його реалізації та фактичним утримувачем соціально вразливих категорій населення. Соціальний захист, як суспільно значуще явище, відіграє важливу роль для громадян, які зазнали соціального ризику чи з певних об'єктивних обставин опинились у складних життєвих обставинах, оскільки для більшості з них державні соціальні виплати є єдиним засобом до існування.

Виконання державою своїх функцій зумовлює зростання бюджетних витрат, а потреба в їх покритті визначає значущість завдань із формування дохідної частини бюджету, більшу частину якої забезпечують податки [4, с. 292].

Традиційно за функціональною класифікацією найбільш видатковою статтею зведеного бюджету України є галузь соціального

захисту та соціального забезпечення. Так, за даними Міністерства фінансів України, у 2015 році видатки на зазначену сферу становили 150 083,8 (22,04 %), у 2016 році – 251 227,7 млн грн (30 %) [5]. Водночас у сучасних умовах спостерігається стійка тенденція до збільшення непрацездатних громадян та громадян, які згідно з чинним законодавством мають право на той чи інших вид соціального забезпечення, що у свою чергу супроводжується необхідністю збільшення видатків на соціальні виплати для їх утримання та податковим навантаженням на економічно активне населення.

Ключовою проблемою існуючої системи соціального захисту є демографічна криза. Згідно з офіційними даними Державної служби статистики України [6] щодо розподілу постійного населення, станом на 1 січня 2018 року населення України, без урахування тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим і м. Севастополя, становило 42 216,8 тис. осіб. З них 9 679,8 тис. осіб досягли 60-річного віку, тобто кожна четверта особа є громадянином похилого віку та у свою чергу набуває права, за наявності законодавчо встановленої тривалості страхового стажу, на пенсію за віком. Кількість працездатного населення віком від 16–59 років становило 25 641,3 тис. осіб, тобто за допомогою математичних розрахунків можна визначити, що в сучасних умовах фактично дві–три особи працездатного віку утримують одну особу пенсійного віку.

При цьому, за прогнозами спеціалістів-демографів, спостерігається стійка тенденція до збільшення непрацездатних громадян у загальній чисельності населення та зменшення працездатних, що супроводжуватиметься податковим навантаженням на останніх. Є логічним, що за таких умов держава, як головний суб'єкт реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення, не спроможна виконувати свої зобов'язання перед громадянами в частині реалізації права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї.

Досить невтішними видаються показники Державної служби статистики України [6] щодо кількості зареєстрованих безробітних та чисельності отримувачів допомоги по безробіттю. Станом на жовтень 2017 року в Україні було зареєстровано 281,9 тис. безробітних, з них 217,0 тис. отримували допомогу по безробіттю; на листопад – 309,0 тис. безробітних та 240,1 тис. відповідно; грудень –

354,4 тис. безробітних та 284,2 тис. відповідно. Станом на жовтень 2018 року зареєстровано 271,4 тис. безробітних, у листопаді – 301,0 тис. осіб. Наявність такого явища, як «безробіття», є суттєвою проблемою для держави, головним чином для її економічної складової, оскільки працездатні громадяни з числа безробітних, будучи базовим трудовим потенціалом та фактично джерелом наповнення Державного бюджету України, залишаються ізольованими від формування дохідної частини бюджетної системи держави.

Сучасні умови засвідчують, що безробіття є причиною дефіциту коштів солідарної пенсійної системи, яка функціонує на засадах поточних виплат – працюючі громадяни за рахунок сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування утримують нинішнє покоління пенсіонерів. Відповідно до національного законодавства дефіцит коштів Пенсійного фонду покривається за рахунок видатків із Державного бюджету України, що приводить до додаткового навантаження на нього. Зазначимо, що структура фактичних надходжень до Пенсійного фонду України на 2017 рік розподілилась таким чином: власні надходження – 54,2 % (159,8 млрд грн), кошти Державного бюджету України – 45,8 % (133,5 млрд грн) [7]. Покриття дефіциту Пенсійного фонду з держбюджету є не обов'язковою практикою. Наприклад, у США в законі про солідарну систему пенсійного забезпечення зазначається, що пенсійні виплати не можуть перевищувати за обсягом надходження пенсійних внесків до системи, а отже, дефіцит є апіорі неможливим [8, с. 285].

Згідно з Декларацією Міжнародної організації праці про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації основоположним фактором економічної та соціальної політики будь-якої країни є повна й продуктивна зайнятість [9]. На практиці мають місце непоодинокі випадки тіньових трудових відносин, за яких роботодавці не державного сектору офіційно не реєструють працівників, виплачуючи останнім «чорну заробітну плату», а також сплати страхових внесків, виходячи з мінімальної чи суттєво заниженої заробітної плати. На загальнонаціональному рівні не достатньо ефективний моніторинг виявлення таких осіб. Крім того, за різними статистичними даними, близько восьми мільйонів українців працюють за кордоном, не сплачуючи страхові внески ні в Україні, ні в країні, де здійснюють трудову діяльність.

Зазначене негативно позначається на платоспроможності Пенсійного фонду України, який недоотримує страхові внески для виплати пенсій, а також соціальної захищеності таких громадян, зокрема на блоці питань щодо, по-перше, виникнення права на пенсійне забезпечення, оскільки період, за який не було сплачено страхові внески, – не зараховується до страхового стажу, що є однією з умов призначення пенсій за віком; по-друге, розміру пенсії за віком, яка передусім залежить від величини страхового стажу та розміру заробітної плати, з якої було сплачено страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Вищеокреслені виклики негативно позначаються на низці питань ефективного функціонування цілісної державної соціальної політики, які поглиблюються різноманітними глобалізаційними процесами міжнародного масштабу, інфляційними тенденціями, воєнним конфліктом на Сході України, зниженням народжуваності, грошовим боргом перед Міжнародним валютним фондом, зобов'язаннями перед європейськими державами-партнерами тощо. У зв'язку з цим для вирішення комплексу нагальних соціально-економічних проблем виникає потреба у пошуку шляхів гармонізації системи соціального захисту в сучасних умовах.

Під час формування оптимального підходу до функціонування системи соціального захисту, насамперед, необхідно забезпечити її відповідність вимогам часу, об'єктивним внутрішнім і зовнішнім факторам, які сформувалися на період формування зазначеної галузі. Зазначимо, що на кожному етапі сучасного розвитку нашої держави на порядку денному перебувало питання щодо реформування системи соціального захисту. У 2015 році Президентом України було схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [10], її метою є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Документом передбачено реалізацію 62-х реформ та програм розвитку держави в рамках таких чотирьох векторів руху: вектор розвитку, вектор безпеки, вектор відповідальності та вектор гордості. Складовими вектора відповідальності було визначено реформу системи соціального захисту та пенсійну реформу. У цьому документі окреслено реалізацію першочергових реформ і програм, серед яких вищеокреслені реформи не визначено як

пріоритетні. По спливу чотирьох років після схвалення Стратегії, фактично єдиною суттєвою реформою була пенсійна 2017 року. У цілому можемо констатувати, що цей документ суттєво не вплинув на соціально-економічне життя громадян, не ліквідував таке явище як «бідність», не дав поштовху у проведенні реформи системи соціального захисту, програмні установки не були втілені ні у відповідні нормативно-правові акти, ні в практику управління соціальною сферою.

Цілком підтримуємо позицію О.П. Крентовської, яка зазначає, що соціальна політика в розвинутих країнах відіграє ключову роль у розвитку сучасного суспільства, є умовою його політичної стабільності, соціально-економічної ефективності і міжнародної конкурентоспроможності. Однак до цього часу соціальна політика в Україні фактично будується за принципом «відповідного реагування», ситуативного розподілу фінансових і організаційних ресурсів, які передбачають «зняття» найбільш гострих соціальних проблем [11, с. 199]. Продовжуючи цю наукову думку вченої, зазначимо, що гармонізація системи соціального захисту зумовлена як вимогами українського суспільства, так і європейськими державами, які не сприймають Україну як рівноправного партнера за наявності внутрішньодержавних соціальних суперечностей, недоліків та прогалин.

Особливістю сучасної системи соціального захисту в Україні є незавершеність трансформаційного періоду від адміністративно-командної системи, де всі питання, в тому числі щодо життєзабезпечення громадян, покладено винятково на державу. Підтвердженням пасивної правосвідомості громадян у формуванні власного благополуччя є результати вибіркового опитування українських домогосподарств за критерієм відповідальності за їх добробут, залежно від віку та статі особи і статі, яка очолює домогосподарство, проведеного у січні 2018 року Державною службою статистики України, без урахування тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим і м. Севастополя, де з 14 985,6 тис. респондентів – 9,6 % респондентів-домогосподарств вважають, що відповідальність за їх добробут повинна нести повністю держава, 17,2 % – переважно держава, 61,4 % – як держава, так і вони самі, і лише 9,2 % – переважно вони, 2,6 % – винятково вони. Причому досить

диспропорційно представлено результати за демографічними групами – думка молодого покоління свідчить про готовність пропорційної відповідальності за їх добробут, що не можна сказати про громадян похилого віку. Так, 15,9 % чоловіків пенсійного віку вважають, що відповідальність за їх матеріальний добробут повинна нести держава, 56 % – як держава, так і вони самі. Водночас 5,5 % жінок віком 18–29 років та 4,6 % чоловіків цієї вікової групи, тобто респонденти з числа молоді, вважають, що відповідальність за їх матеріальний добробут повинна нести повністю держава, 62,3 % та 59,2 % відповідно – як держава, так і вони самі [12, с. 42].

Україна помітно відстає від європейських країн за рівнем інноваційності системи соціального захисту, злагодженостю спільних дій публічних структур, недержавних організацій і суспільства в цілому. З огляду на зазначене стратегічним завданням України як на сьогодні, так і віддалену перспективу має бути поступальний соціально-економічний розвиток, сприяння інноваційно-інвестиційним процесам, національна політика повинна орієнтуватись на адаптацію європейської моделі державно-приватного партнерства, залучення недержавних та громадських організацій до вирішення соціальних проблем, розробку ефективних методів прогнозування потреб соціально вразливих категорій населення, а також, головним чином, удосконалення регуляторних, управлінсько-організаційних та фінансових механізмів реалізації системи соціального захисту населення.

У наш час формується нова загальноєвропейська модель соціальної політики, фундаментальною основою якої є принцип суміщення економічної ефективності та соціальної солідарності. Відбувається процес переорієнтації соціальних програм з універсального рівня на індивідуальний, що значно дешевше та ефективніше, оскільки адресна допомога надається тільки дійсно в ній нужденним [13, с. 16].

Основоположною концептуальною ідеєю, навколо яких побудована європейська модель реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення, є підтримка, захист прав та інтересів усіх соціально вразливих груп та категорій суспільства шляхом перенесення акцентів від винятково державного утримання до персональної відповідальності кожного громадянина

за власний матеріальний добробут на засадах продуктивності та рентабельності. Іншими словами, особа, здійснюючи суспільно корисну діяльність, сплачуючи страхові внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, передусім на пенсійне, фактично інвестує власне самозабезпечення та самостійно формує майбутні пенсійні виплати. Зміст європейської моделі соціального захисту полягає у підтримці матеріального і нематеріального характеру вразливих верств населення, запобіганні і убезпеченні від негативних наслідків соціальних ризиків, а кінцевою метою є досягнення соціальної злагоди в суспільстві.

В умовах радикальних соціально-економічних перетворень та обмежених можливостей Державного бюджету актуалізується питання щодо розвитку механізмів залучення додаткових позабюджетних фінансових ресурсів на соціальні потреби. В контексті інтеграційних прагнень України повчальним є досвід Польщі, де на засадах кооперації неурядові громадські організації здійснюють соціальне обслуговування вдома громадян, які не здатні до самообслуговування за рахунок реалізації грантових проєктів, при цьому державні витрати за зазначені потреби суттєво мінімізуються.

Постає необхідність у рішучих реформах у частині перегляду кола осіб, які дійсно потребують соціального захисту. Видається доцільним здійснення розмежування переліку соціально-правоможних суб'єктів, по-перше, на тих, хто внаслідок вікових, біологічних, розумових та інших чинників не спроможний до самозабезпечення, це, зокрема непрацездатні громадяни (особи похилого віку, інваліди), а також учасники антитерористичної операції, яких згідно з чинним законодавством віднесено до учасників бойових дій.

По-друге, на тих, хто є працездатним, але з певних обставин перебуває поза ринком праці, покладаючи сподівання на матеріальне утримання за рахунок держави. Власне наявність останнього є підміною змісту, мети, завдань і функціонального призначення соціального захисту.

Пріоритетним завданням держави щодо працездатних не зайнятих громадян має бути активізація правосвідомості у громадян, передусім з числа молоді, щодо необхідності здійснення трудової діяльності та ефективного державного регулювання системою зайнятості населення на всіх рівнях управління.

Висновки. Отже, проведене дослідження засвідчило наявність низки проблемних питань у сфері соціального захисту. Поточна ситуація поглиблюється кризовими явищами економічно-фінансового характеру, які негативно позначаються на ефективності державної політики у сфері соціального захисту населення. З огляду на це актуалізується стратегічне завдання щодо формування у населення правосвідомості власної відповідальності за матеріальний добробут, ліквідації тіньових трудових відносин, поступального стратегічного розвитку України, адаптації європейської моделі державно-приватного партнерства, розвитку механізмів залучення додаткових позабюджетних фінансових ресурсів на соціальні потреби, розробки ефективних методів прогнозування потреб соціально вразливих категорій населення, а також реалізації рішучих реформ у частині перегляду кола осіб, які дійсно потребують соціальних виплат.

Список використаних джерел

1. Занфірова Т. А., Іншин М. І., Прилипко С. М. Право соціального забезпечення в Україні: підручник. 2-ге вид. переробл. і доповн. Харків: ФІНН, 2012. 640 с.

2. Bloom, David E., Emmanuel Jimenez, and Larry Rosenberg (2012), *Social protection of older people. Global Population Ageing: Peril or Promise?* URL: https://www.mailman.columbia.edu/sites/default/files/legacy/WEF_Active_Aging_Book_Intro.pdf (дата звернення: 18.12.2018).

3. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р. Харків: Право, 2016. 82 с.

4. Кравченко М. В. Теоретичні та практичні проблеми модернізації податкової системи та розширення дохідної бази Державного бюджету України. *Бізнес Інформ*. 2014. № 1. С. 292–296.

5. Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 18.12.2018).

6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.12.2018).

7. Пенсійний фонд України. URL: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/index> (дата звернення: 18.12.2018).

8. Корабльова В. М. Пенсійна реформа – 2011 як політичний проєкт: до питання соціальної легітимності. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 1. С. 282–287.

9. Декларація МОП про соціальну справедливість в цілях справедливої глобалізації: прийнята Міжнар. конф. праці на її 97-й сесії 10 черв. 2008 р. *Труд за рубежом*. 2008. № 4. С. 142–156.

10. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.

11. Крентовська О. Дослідження моделі соціальної політики держави як складної функціональної системи. *Вісник Національної академії державного управління*. 2010. № 2. С. 198–207.

12. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2018 року): статистичний збірник. Київ. Державна служба статистики. 2018. 78 с.

13. Довгая О. В. Государственные внебюджетные фонды : учебное пособие для бакалавриата и магистратуры. Москва – Берлин: Директ–Медиа, 2015. 132 с.

References

1. Zanfirova, T. A., Inshyn M. I. and Prylypko S. M. (2012), *The right to social security in Ukraine: a textbook*. 2nd edition is redone and supplemented, FINN, Kharkiv, P. 640.

2. Bloom, David E., Emmanuel Jimenez, and Larry Rosenberg (2012), *Social protection of older people. Global Population Ageing: Peril or Promise?*, available at: https://www.mailman.columbia.edu/sites/default/files/legacy/WEF_Active_Aging_Book_Intro.pdf (accessed: 18.12.2018).

3. *The Constitution of Ukraine*: as of 1 September. (2016), corresponds to the officer. the text (2016), Pravo, Kharkiv, P. 82.

4. Kravchenko, M. V. (2014), "Theoretical and practical problems of modernization of the tax system and expansion of the revenue base of the State Budget of Ukraine", *Biznes Inform*, № 1, pp. 292–296.

5. Ministry of Finance of Ukraine, available at: <http://www.minfin.gov.ua> (accessed: 18.12.2018).

6. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 18.12.2018).

7. Pension Fund of Ukraine, available at: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/index> (accessed: 18.12.2018).

8. Korablova, V. M. (2012), "Pension reform – 2011 as a political project: to the issue of social legitimacy", *Actual problems of public administration*, № 1, pp. 282–287.

9. *Declaration of the ILO on social justice for the sake of equitable globalization* (2008): adopted by the International Conf. Works at its 97th session, June 10, 2008, Work Abroad, No 4. pp. 142–156.

10. President of Ukraine (2015), "About the Strategy of Sustainable Development «Ukraine 2020»", *Official Bulletin of Ukraine*, No 4. P. 67.

11. Krentovska, O. (2010), "Investigation of the model of social policy of the state as a complex functional system", *Bulletin of the National Academy of Public Administration*, No 2. P. 198–207.

12. State Statistics Service (2018), "Self-assessment by households of Ukraine of their income level (according to a sample household survey in January 2018): statistical collection", State Statistics Service, Kyiv.

13. Dovhaia, O. V. (2015), "State extrabudgetary funds: a textbook for undergraduate and graduate programs", Moscow – Berlyn: Dyrekt–Medya. P. 132.

Denysenko K. V., Svyrydenko N. M.

SOME ASPECTS OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION HARMONIZATION IN MODERN CONDITIONS OF FINANCIAL AND ECONOMIC INSTABILITY

The article deals with the problems of an effective system of social protection functioning. It was determined that the existing system of social protection is characterized by inefficiency, centralization, the presence of stable crisis trends, significant shortcomings and contradictions. It is accompanied by dynamics to deepening financial and economic instability, does not meet international standards, its level and quality does not meet the needs of its recipients.

It was substantiated that by consolidating the right to social protection at the highest constitutional level, the state, through the bodies of public authority, acts as the guarantor of its realization and the actual holder of socially vulnerable categories of the population. Social protection, as a socially significant phenomenon, plays an important role for citizens who have been subjected to social risk or under certain objective circumstances found themselves in difficult living conditions, since for most of them, state social benefits are the only means of subsistence.

Specific proposals concerning the harmonization of the social protection system in the current conditions of financial and economic instability were determined. The strategic task of the formation of the sense of responsibility of the population for the material well-being, the elimination of shadow labor relations, progressive strategic development of Ukraine, adaptation of the European model of public and private partnership, development of mechanisms for attracting extra budgetary financial resources for social needs, development of effective methods for forecasting the needs of socially vulnerable population groups, as well as implementation of decisive reforms in terms of revising the range of people who really need social benefits were substantiated.

Key words: social protection, state policy, state social policy, elderly citizens, unemployment, deficit.

УДК 349.3:349.2:331

Шумна Л. П.,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Огородник О. Г.,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Свириденко Н. М.,

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

НОВИЙ ДІАПАЗОН СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті проаналізовано нормативно-правові акти зарубіжних країн. Розглянуто питання гідності і честі, а також поваги роботодавця до своїх працівників. Особливу увагу приділено такому поняттю, як «Моббінг». Також висвітлено питання сексуальних домагань на робочому місці та як це питання врегульовано в зарубіжних країнах. Визначено, які перші кроки робляться у вітчизняному трудовому праві щодо проблематики прав людини.

У роботі взято до уваги проект Трудового кодексу, а саме ті норми, що регулюють питання поваги до честі та гідності працівників з боку роботодавців.

Ключові слова: праця, трудове право, честь і гідність, людські стосунки, трудові правовідносини, роботодавець, працівник, проект Трудового кодексу, моббінг.

Постановка проблеми. Ця стаття присвячена суті трудового права в суспільстві, де панує ринковий спосіб виробництва. Діючі норми й інститути розвиваються з певних уявлень суспільства, які вони повинні організовувати в ім'я цінностей, яким вони покликані служити. Ці норми й інститути самі також створюють певне уявлення про суспільство, зображаючи його як організоване державою суспільство, що складається з вільних і рівноправних громадян, суспільство, що служить загальним інтересам і втілює справедливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної функції трудового права розглядають у своїх дослідженнях Н. Б. Болотіна, Г. І. Чанишева, І. В. Прокопенко, А. М. Лушников, М. В. Лушникова, В. І. Миронова та ін.

Мета статті – аналіз та узагальнення нормативно-правової бази як вітчизняного законодавства, так і зарубіжного у сфері соціальної функції трудового права.

Виклад основного матеріалу. Трудове право виникло в той час, коли капіталістичний спосіб виробництва став панівним. Поява трудового права була обумовлена прагненням політичних сил внести мир до суспільних відносин, які починаючи з ХІХ століття, ставлять на порядок денний питання про саме існування суспільства, економічною основою якого є ринкові відносини. У кінці ХІХ і на початку – в середині ХХ століття послідовно говорили то про «соціальні закони», то про «промислове законодавство» або «робоче право» і, нарешті, про «трудове право».

Логічним вбачається панівний у той час погляд на те, що «оскільки праця сприяє зростанню капіталу, трудове право – це насправді частина права капіталу: його специфічне завдання – регулювати експлуатацію, на якій базується економічна система» [1].

Трудящий не бажає миритися з поневоленням і починає усвідомлювати необхідність звільнення від буржуазного порядку та сприяє появі регламентації, яка б пом'якшувала жорстокість експлуатації. Зі свого боку, буржуазія знаходить у праці засіб, що визначає соціально терпимі межі експлуатації праці.

У зв'язку з викладенням традиційне трудове право характеризувалося як право охорони праці. Говорили, що трудове право направлене переважно на охорону найнятих робітників як економічно слабкої сторони [2]. Дійсно, в трудовому праві країн Заходу знаходимо, в основному, положення, що обмежують або стримують свавілля підприємців, особливо при наймі і звільненнях, регулюють безпеку і гігієну праці, її охорону в найширшому сенсі, особливу турботу про соціально незахищених. Усе це нескороминущі цінності. Сучасному трудовому праву властиві фундаментальні принципи, які формувалися роками. Багато цих принципів увійшло до пакету прав людини, визнаних цивілізованими державами, наприклад, заборона примусової праці, свобода асоціації і діяльності профспілок, право на колективні договори і страйк, участь працівників в управлінні виробництвом. Ці цінності необхідні для нормального функціонування соціально орієнтованого ринку, який історично сформувався в більшості західних країн.

Разом з тим у трудовому праві кінця XX – початку XXI століття з'явилося немало нового, що визначає сутність трудового права. Отже, сьогодні багато юристів на Заході розуміють, що соціальна функція трудового права не може бути замкнута тільки на охороні праці. Повинна бути виявлена ще одна грань цієї функції – турбота про якнайповніше закріплення і послідовний розвиток прав людини в галузі праці. Це частково збігається з охороною праці, але не тотожно їй [3]. Трудовому праву разом із забезпеченням охорони праці повинна бути підготовлена не менш важлива місія – бути гарантом здійснення широкого комплексу соціально-економічних прав і свобод, якими наділена людина – учасник процесу праці. Ці права і свободи, разом з політичними, цивільними й іншими, визнані світовою спільнотою визначником цивілізованості будь-якої держави. На цю обставину звертає увагу професор Болотіна Н.Б. [4].

У центрі трудового права повинна бути поставлена людина, її особистість – ось ідея нового бачення соціальної функції трудового права. Акценти зміщуються на права людини – посилення уваги до інтересів, потреб кожного окремого працівника не як до абстрактної суспільної фігури, соціального типу, представника класу, професійної категорії, а як до повнокровної особи, наділеної всім багатством соціально-психологічних характеристик: незалежністю, почуттям самоповаги і власної гідності, прагненням до незалежності, до нормального соціального спілкування, вільного від хамства, жорстокості, знущань з боку будь-якої особи на виробництві, незалежно від її соціальної ролі.

Прикладів нового змісту трудового права країн Заходу досить багато, хоча з цієї точки зору, на думку західних дослідників трудового права, закони, що діють нині, залишають бажати багато кращого.

Проте звернемося до прикладів. Італійський Закон від 20 травня 1970 року в спеціальному титулі «Свобода і гідність працівників» забороняє особисті обшуки на підприємствах, за винятком випадків, коли вони дуже необхідні для забезпечення збереження майна підприємства. У цих випадках обшуки можуть проводитися тільки при виході з роботи; при цьому повинна поважатися гідність працівників і застосовуватися система автома-

тичного контролю. Цей Закон закріплює використання радіотелевізійного устаткування для здійснення дисциплінарного нагляду за персоналом.

Французький Закон 1992 р. захищає права працівників, його особисту гідність при наймі і в період дії трудового контракту. Підприємець не має права збирати інформацію, яка не стосується професійної кваліфікації найманого і не пов'язана з тією роботою, на яку він наймається. Результати перевірки профпридатності, зокрема результати тестування, не підлягають розголошуванню. Працівник під час інтерв'ю при наймі зобов'язаний сумлінно відповідати тільки на законні питання. На незаконні питання, наприклад такі, що стосуються особи, тим більше інтимного життя, політичних і релігійних поглядів, працівник має право не відповідати.

Нині майже у всіх західних країнах діють закони про встановлення адміністративного і судового контролю за інформаційною діяльністю державних органів, інших юридичних та фізичних осіб.

У цих законах встановлені гарантії щодо недопущення використання проти громадян, зокрема під час працевлаштування, інформації, зокрема комп'ютеризованих даних. Не допускаються (за деякими винятками) збір даних про расове походження, політичні, релігійні та інші погляди працівників, їх фізичне і розумове здоров'я, сексуальне життя, судимість.

Ще одна проблема, пов'язана з новою сутністю трудового права, його використання для забезпечення будь-якому працівникові максимального соціально-психологічного комфорту на місці роботи. Порушення цього комфорту неприпустимо як з боку адміністрації, так і колег працівника. «Моббінг» – психологічний терор стосовно окремих працівників як з боку керівництва, так іноді і колег, достатньо караний у цивілізованих країнах. Проте жертвами «моббінгу» все ще стають представники расових, релігійних, сексуальних меншин, особи, що мають фізичні і психологічні дефекти і відхилення, ті, хто не схожий на інших, хто не може постояти за себе. «Моббінг» може стати причиною нервового зриву (свого роду психосоціального нещасного випадку) і навіть стійкості втрати працездатності.

По суті справи це одна із «хвороб» виробничого середовища, захист від якої – нове завдання трудового права, що співзвучна важливому постулату науки управління людськими ресурсами: відносини у трудовому колективі між колегами, в робочій групі має велике значення для підвищення ефективності виробництва і продуктивності праці.

На сьогодні найбільший розвиток отримали заходи, направлені на припинення сексуальних домагань, зокрема на місцях роботи. За такі «домагання» встановлена відповідальність, зокрема кримінальна, наприклад, у Франції – до одного року в'язниці. У ФРН, якщо адміністрація підприємства не вживає заходів проти сексуальних «докучань», їх жертва на знак протесту має право припинити роботу, тобто оголосити свого роду страйк.

Сексуальне домагання визначається як небажана для її об'єкта поведінка, що має сексуальну спрямованість або інша поведінка, що диктується статевим інстинктом і принижує гідність як жінок, так і чоловіків.

Велике значення для створення соціально-психологічного комфорту для кожного працівника, підтримки сприятливого продуктивного клімату має забезпечення трудової дисципліни не шляхом грубого примушення, насильства і погроз, а на основі застосування новітніх методів управління персоналом, що враховують повною мірою сучасні особливості «людського фактора». Трудове право повинне активніше впливати і на цей аспект людських стосунків. Наприклад, в юридичній доктрині Данії сформульоване правило, яке спирається на позицію суддів: працедавець зобов'язаний поводитися цивілізовано стосовно найнятих робітників, він не має права вдаватися до грубості, насильства, тероризувати підлеглих, ображати і принижувати їх. У міжконфедеральній угоді встановлено, що працівник, чия честь і гідність принижені керівником, має право припинити роботу до тих пір, поки не отримає вибачень від кривдника; підкреслюється обов'язок наймачів ставитися до працівників так, щоб не зачіпати їх самолюбства, відчуття самоповаги, не допускати нетактовності, хамства.

У данській юридичній доктрині ця норма трактується таким чином: якщо підприємець серйозно образив працівника, це вва-

жається грубим порушенням трудового договору; працівник має право без попередження розірвати договір, а підприємець зобов'язаний відшкодувати нанесений працівникові збиток.

Постає питання: чому ж у нашій країні «ображеними» можуть бути тільки роботодавці, а образи ж щодо працівників розцінюються як «нормальна робоча обстановка»?

Прикладами, що підтверджують цивілізоване ставлення до працівників як до повноцінних людей, а не як до безособових «гвинтиків» виробничої машини, можна оперувати і далі. Висновком є те, що ці наведені норми реалізують трудові відносини, покращують якість життя.

У сучасному етапі розвитку суспільства концепція «людських стосунків» набуває особливого значення з урахуванням того, що зростає культура суспільства, його цивілізованість і звичайно ж якісно новий характер сучасних найманих працівників, які загалом є добре освіченими, мають певну правову підготовку і яскраво виражені почуття власної гідності.

Водночас загальний невисокий рівень культури спілкування на сучасних підприємствах приводить до того, що часом психологічний комфорт на роботі відчуває лише керівник і лише в спілкуванні з підлеглими. Той же керівник у спілкуванні з вищим керівником нерідко перебуває у стані надзвичайного психологічного дискомфорту. Приниження честі та гідності особи, брутальна лайка перетворюється в метод спілкування керівників з підлеглими працівниками. Усе це найнегативнішим чином позначається на дисципліні праці якості роботи, а також на економіці країни в цілому. Десятками років людей учили тому, що стан суспільства визначається базисом, а він виявився у вирішальному ступені залежним від такого «третьорядного» елемента надбудови як мораль.

Сучасні умови спонукають роботодавців до більш дбайливого ставлення як до результатів праці працівників, так і до самих працівників. Роботодавець повинен будувати стосунки з працівником як з особистістю, відчувати себе відповідальним за нього. Таким чином, теорія «людських стосунків» є концепцією науки управління персоналом.

Підкреслимо, що така модель управління персоналом для працівника є підвищенням зацікавленості в праці, життєвого рів-

ня, працювати в товариській атмосфері, прагнення підвищення кваліфікації, новаторства, поява почуття морального задоволення і власної гідності.

У вітчизняному трудовому праві в питанні проблематики прав людини вже зроблені перші кроки. Акцент робиться на забезпечення таких прав, як честь і гідність працівників, його незалежності та інші особисті права.

Перший крок у цьому напрямку зробив Закон України від 08.09.2005 «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [5]. На рівні акта найвищої юридичної сили встановлений обов'язок роботодавця вживати заходів щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань.

Ідея забезпечення прав людини у сфері праці віднайшла конкретизацію у проекті нового Трудового кодексу. У статті 21 проекту одним із прав працівника є його право на повагу до його гідності і честі, а у ст. 25 проекту одним із обов'язків роботодавця є повага честі, гідності та інших особистих прав працівників [6].

Проект відтворює зміст Конституції України (ст. 3) про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Стаття 28 Основного Закону передбачає, що кожен має право на повагу до його гідності.

Гідність і честь є перш за все естетичними категоріями. Згідно з Преамбулою Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, гідність особи є властивістю, притаманною «всім членам сім'ї, визначення гідності людей, їх рівних і невід'ємних прав є «основою свободи, справедливості і загального миру» [7].

Честь визначає оцінку (визначення) моральних якостей особи самим суспільством, іншими людьми, громадську значущість конкретної людини. Поняття гідності вживається для самооцінки особи щодо належних їй моральних якостей та її особистих рис як людини. Поняття гідності включає як складову частину усвідомлення індивідом своєї особистості як представника тієї чи іншої соціальної спільноти. Говорячи про зміст права на повагу до честі та гідності, слід визначити, що висловлювання, які принижують людину, не можуть зменшити її значущість як особистості, її гідність. Проте такі висловлювання ображають її особис-

то, викликають у неї моральні страждання і не можуть негативно позначитись на її престижі, репутації, оцінці як людину з погляду інших людей.

Право на недоторканість гідності та честі полягає у забороні здійснювати будь-які дії, якими можуть бути порушені дані особисті немайнові права. Таким чином, честь і гідність слід розглядати і як правову категорію. Честь і гідність захищаються цивільним законодавством. На відміну від цивільного права, яке має тисячоліттями відпрацьований механізм забезпечення виконання зобов'язань, такий механізм стосовно і роботодавця, і працівника у сфері захисту честі і гідності в трудовому праві не відпрацьований. Забезпечення обов'язків роботодавця перед працівником і працівниками перед роботодавцем стали проблематичним.

Нині забезпечення трудових прав та обов'язків шляхом субсидіарного використання норм цивільного права є актуальними як для правозастосувальної практики, так і для вивчення спеціальної юридичної літератури.

Верховний Суд України висловив свою правову позицію щодо субсидіарного застосування норм цивільного законодавства про матеріальну і моральну шкоду до трудових відносин [8]. Суд визначив, що субсидіарне використання положень цивільного законодавства для відшкодування майнової та моральної шкоди до трудових відносин є не правом, а обов'язком для суду.

Незважаючи на активну судову практику із застосуванням норм цивільного законодавства до трудових відносин, деякі вчені наполягають, що поширення сфери цивільного законодавства до трудових правовідносин не витримує жодної критики, адже розмивається соціальне призначення трудового права [9, с. 63]. Таким чином, постає закономірне питання, що новий Трудовий кодекс регулюватиме всі відносини з реалізації права на працю, то як можна буде застосовувати його норми для захисту права на честь і гідність працівника і роботодавця?

Висновки. Із усього сказаного вище випливає, що використання методу «людських стосунків» перетворює взаємодію між працівниками і роботодавцем у справжнє соціальне партнерство, що приносить користь як сторонам трудового договору, так й суспільству в цілому.

І ще одна важлива обставина. Ці приклади доводять, що трудове право нині все частіше розглядається як інструмент налагодження співпраці не тільки між підприємцями і працівниками у дусі соціального партнерства, але і між самими працівниками. Все це необхідно і важливо для нормальної та ефективної роботи, здорових трудових відносин. Для управління сучасним «комп'ютерним пролетаріатом» необхідні нові правила, що регламентуватимуть відносини на виробництві як вертикальні (керівник–підлеглий), так і горизонтальні (працівник–колеги по роботі).

Список використаних джерел

1. Коллэн Ф., Докуа Р., Гутьер П. Трудовое право в капиталистическом государстве / пер. с франц. Н. Л. Тумановой. Москва, 1982. С. 22.
2. Киселев И. Я. Трудовое право стран Запада на рубеже XXI века. *Государство и право*. 1996. № 1. С. 123.
3. Киселев И. Я. Личность в буржуазном трудовом праве. Москва: Наука, 1982. С. 10.
4. Трудове право України: підручник / за ред. Н. Б. Болотіної, Г. І. Чанишевої. Київ: Знання, 2000. С. 57.
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866–IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 52. Ст. 561.
6. Трудовий кодекс України: проект. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746.
7. Міжнародний пакт про громадянські політичні права // Права людини (основні міжнародно-правові документи). Київ: Наукова думка, 1989. С. 28.
8. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995–1998 рр.) / відп. редактор П. І. Шевчук. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 272 с.
9. Слюсар А. М. Правовий статус суб'єктів трудового права України: теоретико-правовий аспект: монографія. Харків: Фінн, 2011, 336 с.

References

1. Kollen, F. (1982), *Labor Law in a capitalist state*, P. 22.
2. Kiselev, I. Ya. (1996), "Labor Law of the Western countries at the turn of the XXI century", *State and law*, No. 1, P. 123.
3. Kiselev, I. Ya. (1982), *Personality in bourgeois labor law*, Nauka, Moscow. P. 10.
4. Bolotina, N. B. and Chanysheva, H. I. (2000), *Labor law of Ukraine*, Znannia, Kyiv. P. 57.

5. Ukraine (2005), *"On ensuring equal rights and opportunities for women and men"*: Law of Ukraine, *Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 52, St. 561.

6. *Labor code of Ukraine*: project, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746.

7. "International Covenant on Civil and Political Rights" (1989), *Human rights* (main international legal documents), Scientific thought, Kyiv, P. 28.

8. *Resolution to the Plenum of the Supreme Court of Ukraine (1995–1998)*, (1998), Shevchuk, P. I. Yurinkom Inter, Kyiv, 272 p.

9. Slusar, A. M. (2011), *Legal status of subjects labor law of Ukraine: the theoretical and legal aspect*, Finn, Kharkiv, 336 p.

Shumna L. P., Ohorodnyk O. H., Svyrydenko N. M.

A NEW RANGE OF SOCIAL FUNCTION OF LABOR LAW

The article is written on a new range of social functions of labor law. Historical component of labor law was considered in this article. Normative and legal acts of foreign countries, in particular: Italy, France, Germany and other countries in the field of labor law were analyzed. Attention was paid to the issue of dignity and honor, as well as to employer's respect for his employees. The problem that is connected with the new essence of labor law, its use in order to provide any employee with maximum social and psychological comfort at work a place was considered. Particular attention was paid to such a concept as "Mobbing" and the way it affects the workflow. "Mobbing" can be the cause of a nervous breakdown (a kind of psychosocial accident) and even the loss of ability to work. Also, the issue of sexual harassment at a workplace and the way this issue was settled in foreign countries was considered.

It was determined which first steps were made in domestic labor law concerning human rights. The emphasis is made on ensuring such rights as: workers' honor and dignity, their independence and other personal rights. The first step in this direction was made by the Law of Ukraine dated 08.09.2005 "On ensuring equal rights and opportunities for women and men". At the level of the act of the highest legal force, the duty of an employer is to take measures to eliminate cases of sexual harassment was established.

Also the draft Labor Code, namely, those rules that regulate the issue of respect employees' honor and dignity by employers was taken into account in the article.

It was highlighted that labor rights and obligations providing by means of subsidiary use of civil law rules is relevant both for law enforcement practice and for the study of special legal literature. The paper proves that labor law is now more often considered to be an instrument for establishing cooperation not only between entrepreneurs and employees in the spirit of social partnership, but also among employees themselves. All this is necessary and important for normal and effective work, healthy labor relations.

Key words: labor, labor law, honor and dignity, human relations, labor relations, an employer, an employee, draft Labor Code, mobbing.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

УДК 343.9

Гарига-Грихно М. М.,
провідний фахівець з організації наукової роботи відділу
забезпечення діяльності центру,
Чернігівський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ НА ФІЗИЧНИЙ ТА ПСИХІЧНИЙ СТАН УЧНІВ

У статті проаналізовано позитивний та негативний вплив ІТ-технологій на розвиток дітей та підлітків. Висвітлено основні небезпеки та ризики, що можуть виникнути під час користування мережею Інтернет.

Встановлено, що найголовніші фактори ризику для здоров'я дитини від застосування ІКТ: комп'ютерні випромінювання; робоча поза користувача; якість зображення на екрані; психологічна та фізична втома через невідповідне оформлення та освітлення приміщення; кількість часу, який проводить за комп'ютером; стреси, що виникають у зв'язку зі специфікою застосування комп'ютерів.

З'ясовано роль сім'ї та освітнього закладу в контролі над використанням інформаційно-комунікативних технологій дітьми.

Ключові слова: психічне здоров'я, фізичне здоров'я, інформаційні технології.

Актуальність дослідження. Нові інформаційні технології стають не тільки головною рушійною силою прогресу, але й невід'ємною частиною нашого життя. Сьогодні в розвитку світового освітнього процесу спостерігається стійка тенденція до широкого застосування сучасних інформаційних технологій. Ставши частиною навчального процесу, інформатизація висуває свої вимоги до засобів отримання й обробки інформації. Нині це питання є одним з найважливіших, адже врахування психологічних наслідків інформатизації дозволить уникнути багатьох негативних явищ, пов'язаних із широким використанням комп'ютерів у навчанні та розвитку студентів.

Аналіз наукових досліджень. Вплив ІТ-технологій на психічний та фізичний стан дітей в Україні досліджували такі вчені, як В. Биков, Я. Булахова, О. Бондаренко, В. Заболотний, Г. Козлакова, О. Міщенко, І. Пасічник. Розробкою і впровадженням у навчальний процес нових інформаційних технологій нині активно займаються такі дослідники, як І. Захарова, Є. Дмитрієва, С. Новиков, Т. Полілов, Л. Цветкова та ін.

Викладення основного матеріалу. Інформаційна технологія (ІТ) – це процес, що використовує сукупність засобів і методів збору, обробки й передачі даних (первинної інформації) для отримання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища [3, с. 12]. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) нині стали невід'ємною частиною життя сучасного учня. Сьогодні все більше уваги приділяється оптимізації й індивідуалізації освіти. Тенденція до впровадження у навчальних закладах ІКТ відкриває нові можливості навчально-виховного процесу: поглиблення теоретичної бази знань, інтеграція навчальних предметів і диференціація навчання відповідно до запитів та здібностей учнів. ІКТ допомагають інтенсифікувати процес навчання, зробити його динамічним, наочним, творчо спрямованим, формують у школярів уміння працювати з інформацією, стимулюють бажання працювати, набувати нові знання [6, с. 10]. Крім того, можливості інтернет-ресурсу використовуються в позашкільній та позакласній роботі, в навчально-дослідницькій діяльності. Зростає популярність електронних навчальних засобів та дистанційної форми навчання, що в цілому підвищує якість освіти та конкурентоздатність особистості [7].

Широке впровадження ІКТ може сприяти і розвитку таких якостей інноваційної особистості, як відкритість новому досвіду, внутрішня свобода, рефлексивність, самоповага [3, с. 5–7].

Заняття з використанням ІКТ, безсумнівно, мають позитивний ефект, оскільки підвищують когнітивні здібності, уяву і кмітливість учнів. Завдяки таким заняттям вони мають вищі показники мотивації досягнень і саморозвитку. Інформаційна компетентність виступає як невід'ємна риса інноваційної особистості. Водночас інформатизація все активніше впливає на формування психічних

процесів. Тож поряд з позитивними аспектами використання ІТ-технологій у навчанні є й негативні чинники [4].

У доповіді Комітету експертів ВООЗ «Психічне здоров'я і психосоціальний розвиток дітей» було сказано, що порушення психічного здоров'я може бути пов'язане як із соматичними захворюваннями, так і з різними несприятливими факторами й стресами, які впливають на психіку й пов'язані з соціальними умовами. Одним з таких чинників, який здійснює негативний вплив на здоров'я людини, і є ІТ-технології [1].

На сьогодні вивчення проблем впливу ІТ-технологій на психічну сферу учня має надзвичайно важливе значення. Ця проблема стосується не тільки виховання дітей, але і їх навчання. Застосування сучасних ІКТ посилює навантаження на організм школяра, а неконтрольоване використання дітьми комп'ютерної техніки викликає стійку залежність.

Найголовніші фактори ризику для здоров'я дитини від застосування ІКТ: комп'ютерні випромінювання; робоча поза користувача; якість зображення на екрані; психологічна та фізична втома через невідповідне оформлення та освітлення приміщення; кількість часу, який проводить за комп'ютером; стреси, що виникають у зв'язку зі специфікою застосування комп'ютерів [4].

Ученими було здійснено чимало досліджень, присвячених впливу роботи з комп'ютером на стан здоров'я людини. Фахівці остаточно не дійшли до висновку стосовно наявності специфічних захворювань, пов'язаних з використанням комп'ютера. Попри це, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) зафіксувала, що тривала робота за комп'ютером негативно позначається на багатьох функціях нашого організму: нервовій діяльності, ендокринній, імунній та репродуктивній системах, органах зору й кістково-м'язовому апараті людини [2].

Негативного впливу комп'ютерних технологій зазнає й духовна сфера дитини, оскільки відбувається вторгнення до її внутрішнього світу штучних, ілюзорних вражень від екранних віртуальних сюжетів та взаємодії з ними, виникає психологічна залежність від віртуальної реальності. Вік дітей, які найлегше потрапляють у комп'ютерну залежність, визначається 12–15 роками [8].

Психічне здоров'я людини страждає внаслідок інтернет-залежності, ігроманії, зокрема, захоплення іграми за технологією віртуальної реальності, зниження критичності через велику кількість недостовірної інформації у мережі Інтернет, втечі від реального життя у віртуальний світ, втрати відчуття Я-реального (проблеми з самоідентифікацією – відбувається відчуження «я»), зміни локусу контролю, «цифрового слабоумства» – недорозвиненості внаслідок покладання в усьому на електронні пристрої правої півкулі головного мозку, яка відповідає за концентрацію уваги та пам'ять [5].

Наприклад, вплив комп'ютерних ігор блокує процес позитивного особистісного розвитку, ігрова залежність часто приводить до втрати навчальної мотивації, відходу від реальності, розвитку агресії, зниження самооцінки тощо [8].

Психологи стверджують, що комп'ютер може стати причиною довготривалих порушень психічного та інтелектуального розвитку дітей. У так званого комп'ютерного покоління гірше працюють деякі види пам'яті, спостерігається емоційна незрілість, безвідповідальність.

Тривале перебування у віртуальному світі негативно впливає на дитину, спричиняючи відхилення в емоційних психічних станах та підвищення рівня тривожності.

Діти, що надають перевагу віртуальному середовищу, не вміють «вливатися» в соціум, який живе реальним життям і висуває реальні вимоги. Такі діти мають значні труднощі в спілкуванні, вони часто не впевнені у собі, характеризуються неврівноваженістю, самоізолюються і втрачають внутрішні орієнтири [6, с. 14].

ВООЗ зафіксувала психологічні фактори ризику, що пов'язані з якістю та змістом тих програм, які можуть використовувати учні, а саме: вплив особливостей динаміки діяльності, зображення на екрані, часу перебування у кіберпросторі на показники уваги та пам'яті; вплив змісту та динаміки комп'ютерних ігор на агресивність поведінки; вплив особливостей комп'ютерних ігор та перебування в Інтернеті на формування кіберзалежності; зміна цінностей та комунікативних зв'язків під впливом інтернет-подорожей та інтернет-спілкування, що веде до розриву чи суттєвої зміни родинних та дружніх зв'язків тощо [4]. Якщо не за-

побігти цим негативним впливам і не вжити відповідних захисних заходів, є вірогідність, що у підлітків накопичиться чимало проблем як з фізичним, так і з психічним здоров'ям.

Останні роки характеризуються повсюдним впровадженням у життя широких верств населення науково-технічних досягнень у сфері інформаційних і комунікаційних технологій.

Це явище, що деякі дослідники називають «демократизацією високих технологій», безумовно, не можна не оцінювати позитивно. Однією з його складових є використання інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, у першу чергу, – мережі Інтернет. Мережа активно розвивається, напрямки її використання розширюються. Постійно зростають обсяги інформаційних ресурсів, представлених у мережі. Щодня тут з'являється більш 3 млн нових сторінок. Але, незважаючи на те, що можливості, надані суспільству мережею Інтернет, дійсно грандіозні, помітний і широкий спектр породжуваних нею небезпек. Одержуючи безсумнівні переваги від використання інформаційних систем, побудованих на основі глобальних комп'ютерних мереж, суспільство поступове входить у залежність від їхнього нормального функціонування. Цей факт змушує виробляти нові підходи до захисту інтересів особистості, суспільства, держави в цій сфері.

Низка небезпек пов'язана зі спробами певних сил використовувати інформаційні можливості мережі для формування суспільної думки, впливу на маси з метою досягнення своїх інтересів. Безумовно, інформаційному впливу найбільшою мірою піддається найбільш масова й активна частина аудиторії Інтернету – молодь. На молодих людей буквально обрушується потік інформації, значну частину якої вони просто не в змозі адекватно сприйняти. Частина матеріалів, поданих в упередженому вигляді, здатна привести до моральних деформацій, породити агресію, прагнення до вияву насильства.

Так, відсутність налагоджених правових механізмів впливу на інформацію, що представляється в комп'ютерних мережах, дозволяє розміщати тут матеріали відверто націоналістичного, фашистського, расистського змісту, порнографічну продукцію з елементами насильства, рецепти виробництва наркотичних і вибухових речовин і т. ін. У деяких країнах відзначається поява сайтів, що

належать організованим злочинним угрупованням і терористичним організаціям, через які ведеться не тільки обмін інформацією, але і пропаганда відповідних ідей та способу життя.

Аналізуючи вплив мережевих інформаційних ресурсів на формування життєвих установок молоді, припускається, на наш погляд, розглядати Інтернет як специфічне середовище вияву суспільних відносин. У цьому середовищі представлені практично всі соціальні верстви і вікові групи населення, тут знайшли втілення в тій або іншій формі більшість видів діяльності суспільства (політична, фінансово-економічна, комерційна, освітня, культурна і т. ін.), на основі спільності інтересів створюються численні «віртуальні» групи територіально відокремлених суб'єктів. У таких групах формується своя внутрішня соціальна ієрархія, з'являються формальні і неформальні лідери. Тут одержують розвиток невідомі раніше форми спілкування і взаємодії людей, йде процес формування особливої субкультури.

У кримінології проблема взаємодії особистості з соціальним середовищем, впливу середовища на протиправне поведіння належить до числа центральних. Спостереження показують, що мережеве середовище, як і соціальне середовище в цілому, впливає на особистісні характеристики людей, соціально-психологічні характеристики представлених у ній груп, породжує відповідну мотивацію поведінки, обрання конкретних засобів досягнення цілей (у тому числі протиправних). Саме тому мережеве середовище все частіше виступає предметом досліджень, спрямованих на вивчення особливостей спілкування і взаємодії користувачів, форм самовираження особистості, характеристик особливих «віртуальних колективів». Стає очевидним, що процес становлення соціальних відносин у новому інформаційному середовищі, не підкріплений достатньою мірою ні відповідними законодавчими, ні моральними установками, породжує невідомі раніше форми негативного девіантного поведіння, особливо серед молоді.

Варто зазначити, що до цього моменту мережеве співтовариство відрізняється значним різноманіттям індивідів, великою соціальною і культурною диференціацією і стратифікацією, широким спектром поглядів на будь-які суспільні проблеми. Тим часом відомо, що ізоляція суб'єкта з нестандартними (у тому чис-

лі і негативними) установками від нормальних контактів у реальному мікросередовищі в більшості випадків приводить до того, що він шукає визнання в інших місцях серед подібних собі. У таких випадках мережеве спілкування може допомогти молодій людині певною мірою перебороти внутріособистісні і зовнішні конфлікти, що виникають у сімейних відносинах, відносинах з однолітками і т. ін. При цьому індивід може знайти в мережі підтримку і розуміння практично в будь-яких поглядах, що відкидаються його конкретним оточенням. Спілкуючись в Інтернет, він може не тільки на час «змінювати» стать і ім'я, з'являтися перед співрозмовником в іншому фізичному вигляді, але навіть створювати свій новий образ – реалізовувати, нехай віртуально, свої фантазії, що важко або неможливо реалізувати в звичайному світі. «Віртуальний» світ дає додаткову свободу дій і вираження думок, емоцій, почуттів, що обмежується в реальному житті.

«Закомплексована» людина, що має серйозні проблеми в щоденному спілкуванні з навколишніми людьми, у мережевому спілкуванні одержує можливість цілком розкріпачитися. Однак при цьому вона може легко виявитися втягнуеною у спілкування маргінальних груп, здатних нав'язати їй негативні соціальні установки. Навіть при неглибокому пошуку в мережі Інтернет легко знайти сайти, де позитивно оцінюються такі явища, як сатанізм, педофілія та інші види сексуальних збочень, наркотизм і т. ін. Молоді люди зі слабкою психікою під час відвідування подібних сайтів можуть активно сприйняти пропагандовані тут погляди і перенести їх у своє повсякденне життя.

Дослідники зазначають, що Інтернет підсилює процес опосередкованого спілкування людей, учасники якого найчастіше мають поверхневі, неглибокі міжособистісні стосунки. Контакти, що виникають тут, часто мають сурогатний, неповноцінний характер. Це веде до скорочення впливу найближчого оточення на особистість підлітка як засобу соціального контролю, порушенню механізмів детермінації позитивного поведіння. Більше того, можливість анонімної участі в мережевому спілкуванні нерідко формує в молодих людей представлення про всездозволеність і некараність будь-яких виявів у мережевому середовищі. На думку психологів, анонімність і відсутність заборон звільняють приховані комплекси

(у першу чергу, пов'язані з тяжінням до насильства і сексуальності), стимулюють людей змінювати тут свій стиль поведінки, поводитися більш розкованно і навіть переходити деякі моральні межі. Є чимало прикладів, коли підлітки використовують мережеві можливості, щоб досаждати людям, з якими в реальному житті їх пов'язують неприємні стосунки. У США одержало значне поширення явище, що називається «кіберпереслідування», коли зловмисник постійно переслідує свою жертву, надсилаючи їй погрози за допомогою мережевих засобів. Подібні випадки відзначаються й у вітчизняній практиці.

Аналіз літератури показує, що мережеве середовище здатне впливати навіть на психічне здоров'я особистості. Вченими відзначаються випадки хворобливої пристрасті до участі в мережевих процесах (так званої «інтернет-залежності»). Така залежність виявляється в нав'язливому бажанні необмежено довго продовжувати мережеве спілкування. Для підлітків, що одержують доступ до Інтернету, віртуальне середовище іноді здається навіть більш адекватним, чим реальний світ. Можливість перевтілитися в якусь безтілесну «ідеальну особистість» відкриває для них нові відчуття, що їм хочеться випробувати постійно або дуже часто. Фахівці відзначають, що до деякої міри зазначена залежність близька до патологічної захопленості азартними іграми, а її деструктивні ефекти схожі на такі, що виникають у разі алкоголізму. Психологи виділяють кілька підтипів такої залежності, враховуючи те, до чого сформувалася пристрасть у конкретної особистості: «кіберсексу», віртуальним знайомствам, мережевим азартним іграм, комп'ютерним іграм або нав'язливому переміщенню по веб-вузлах. Патологія виявляється в руйнуванні звичайного способу життя, зміні життєвих орієнтирів, появі депресії, наростанні соціальної ізоляції.

Особливої уваги вимагає і проблема впливу на установки особистості розповсюджених у глобальних мережах ігор з елементами насильства. Дослідження показали, що жорстокі ігрові епізоди нерідко приводять до наростання агресивності поведінки молодих людей. Так, навесні 2002 р. німецький підліток Р. Штайнхойзер убив 17 і ранив 7 чоловік у гімназії, де він навчався. Під час опитування свідків з'ясувалося, що улюбленим

його заняттям була участь у мережевих комп'ютерних іграх, що містять сцени насильства (таких як CounterStrike). нині в Німеччині обмежене поширення подібних ігор. Очевидно, з розвитком технологій зазначена проблема буде ускладнюватися, оскільки компанії-розроблювачі ігор постійно підвищують якість відповідності ігрового простору реальності, а це веде до зростання ступеня занурення особистості у віртуальне середовище.

Таким чином, середовище, що формується в глобальній мережі Інтернет, здатне впливати на формування негативних психологічних установок у підлітків. Більше того, при уважному вивченні в мережевому середовищі можна знайти вияв відомих механізмів соціальної детермінації злочинності: шляхом визначеного соціального формування особистості; шляхом давання їй розпоряджень протиправного або суперечливого характеру; шляхом постановки особистості в ситуації, що змушують і полегшують вибір злочинного варіанта поведінки.

Безумовно, у сучасних умовах неможливо (та й неправильно) ізолювати молоду людину від використання мережевих ресурсів. Однак повинні бути продумані шляхи нейтралізації негативного інформаційного впливу комп'ютерних мереж. Особливу роль у цьому процесі повинна відігравати родина. Зацікавлена участь дорослих, що дають об'єктивну оцінку інформації, якою надходить, і здійснюють її фільтрацію, дозволить правильно зорієнтувати молоду людину в інформаційних потоках. Не повинна залишатися осторонь від розглянутої проблеми і держава. Назріла необхідність визначення твердих критеріїв допустимості розміщення в мережах певних видів інформації. Варто виробити дієві механізми обмеження доступу до окремих сайтів для різних вікових категорій аудиторії Інтернету. Потрібно законодавчо закріпити відповідальність власників сайтів за зміст інформаційних матеріалів, які вони розміщують. І дуже важливо, щоб протиправні процеси, що відбуваються в глобальних комп'ютерних мережах, одержували адекватну протидію з боку правоохоронних органів.

Висновки. Отже, інформаційні технології, з одного боку, розкривають колосальні можливості розвитку інноваційних якостей учнів, а з іншого, створюють нові проблеми у вихованні дітей і збереження їх фізичного й психічного здоров'я. Проблема збере-

ження здоров'я учнів у процесі роботи з ІТ-технологіями досить складна. Тому для її вирішення необхідні ґрунтовні дослідження, а також залучення до подолання цієї проблеми не лише педагогів та науковців, але й батьків, оскільки найбільшої шкоди здоров'ю дітей завдає використання комп'ютерів саме у позашкільний час. Саме в сім'ї закладаються основи поведінки дитини в навколишньому середовищі, і віртуальний простір не є винятком. Слід приділяти істотну увагу вихованню і підвищенню обізнаності щодо безпеки інформаційного середовища дітей. Також необхідна комплексна оцінка характеру впливу ІКТ на особистість та її діяльність, оскільки відбуваються зміни в психологічній структурі діяльності людини, а саме в пізнавальній, комунікативній та особистісній сферах, в операційному аспекті діяльності. Лише за таких умов ІТ-технології стануть допоміжним засобом для навчання та пізнання, а не чинником порушення психіки та здоров'я і, що важливо, особистості дитини.

Список використаних джерел

1. Грач І. В. Вплив ІТ-технологій на психічне здоров'я дітей. *Обласна науково-методична інтернет-конференція*. URL: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-77>.
2. Дорошенко О. Ю. Вплив комп'ютера на здоров'я користувача. *Українська педагогіка*. URL: <http://ukped.com/predmetni-metodiki/informatika/713.html>.
3. Захарова І. Г. Информационные технологии в образовании. Москва: Академия, 2003. 192 с.
4. Капкан І. М. Вплив ІТ-технологій на психічне здоров'я дітей. *Обласна науково-методична інтернет-конференція*. URL: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-79>.
5. Литвиненко О. С. Комп'ютер і здоров'я: у пошуках балансу. *Обласна науково-методична інтернет-конференція*. URL: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-80>.
6. Пасічник І. Д. Інформатизація та психічний розвиток. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог, 2004. Вип. 5. С. 8–16.
7. Пляка С. М. Негативні фактори для здоров'я учнів при роботі з комп'ютером та їх усунення. *Обласна науково-методична інтернет-конференція*. URL: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-84>.

8. Скрипник С. В. Вплив ІТ-технологій на психічне здоров'я дітей. *Обласна науково-методична Інтернет-конференція*. URL: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-86>.

References

1. Grach, I. V. "Influence of IT technologies on children's mental health". *Regional scientific-methodical Internet-conference*, available at: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-77>.

2. Doroshenko, O. Yu. "Influence of the computer on the user's health", *Ukrainian pedagogy*, available at: <http://ukped.com/predmetni-metodiki/informatika/713.html>.

3. Zakharova, I. G. (2003), *Information technologies in education*. Moscow: Akademiya.

4. Kapkan, I. M. "Impact of IT technologies on children's mental health". *Regional scientific-methodical Internet-conference*, available at: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-79>.

5. Litvinenko, O. S. "Computer and health: in search of balance". *Regional scientific-methodical Internet-conference*, available at: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-80>.

6. Pasichnik, I. D. (2004), "Informatization and Mental Development". *Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy*. Ostrog. No 5. pp. 8–16.

7. Plyaka, S. M. "Negative factors for students' health when working with the computer and their elimination". *Regional scientific-methodical Internet-conference*. available at: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-84>.

8. Skrypnyk, S. V. "Influence of IT Technologies on Children's Mental Health". *Regional scientific-methodical Internet-conference*, available at: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/title-86>.

Haryha-Hrykhno M. M.

INFLUENCE OF IT-TECHNOLOGIES ON PUPILS' PHYSICAL AND MENTAL STATE

The article analyzes the positive and negative impact of information technology on the development of children and adolescents. Highlights the main hazards and risks that may arise during the use of the Internet.

Information technology in the article is considered as a process using a combination of means and methods of collecting, processing and transmitting data (primary information) to obtain new quality information about the state of an object, process or phenomenon.

It is established that the main risk factors for health from the use of: computer radiation; user work position; image quality on the screen; psychological and physical fatigue due to inappropriate design and lighting of the room; the amount of time spent at the computer stresses arising from the specific use of computers.

Confirmation of the findings of the World Health Organization which has recorded that long work at the computer has a negative impact on many functions of our body: nervous activity, endocrine, immune and reproductive systems, organs of vision and the musculoskeletal system of a person.

The spiritual sphere of the child undergoes the negative influence of computer technologies, as the intrusion into its inner world of artificial, illusory impressions of on-screen virtual plots and interaction with them occurs, and psychological dependence on virtual reality arises.

Mental health of a person suffers as a result of Internet addiction, gambling, in particular, the infatuation with games using virtual reality technology, reduction of criticality for a large amount of unreliable information on the Internet, flight from real life to the virtual world, loss of I-real feeling (problems with self-identification - there is an alienation of the "I"), a change in the focus of control, "digital dementia" - underdevelopment due to the imposition in everything on the electronic devices of the right hemisphere of the brain, which it is in favor of the concentration of attention and memory, which can cause long-term impairment of the mental and intellectual development of children. In the so-called computer generation, some types of memory work worse; emotional immaturity and irresponsibility are observed.

Psychological risk factors associated with the quality and content of the programs that students can use are fixed, namely: the influence of the features of the dynamics of activity, the image on the screen, the time spent in cyberspace on the indicators of attention and memory; the influence of the content and dynamics of computer games on the aggressiveness of behavior; the impact of the features of computer games and surfing the Internet on the formation of cyber addiction; changes in values and communication links under the influence of Internet travel and Internet communication, leading to a break or a significant change in family and friendship ties, and the like.

Thus, the environment emerging in the global Internet can influence the formation of negative psychological attitudes among adolescents. Moreover, with a careful study, in the network environment one can find a manifestation of the known mechanisms of social determination of crime: through a certain social personality formation; by giving her prescriptions of a wrongful or contradictory nature; by posing a person in a situation that forces and facilitates the choice of a criminal variant of behavior.

The article proves that in modern conditions it is impossible (and wrong) to isolate a young person from using network resources. However, ways to neutralize the negative information impact of computer networks should be thought out. A special role in this process should be played by the family.

Key words: *psychical health, physical health, information technologies.*

---

*UDC 351.713 (477)***Shamruk N. B.**

Ph.D. in Law, Associate Professor of the Department of Administrative, Civil and Commercial Law and Process, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

AUTHORITIES OF THE PROSECUTOR'S OFFICE AS AN EFFICIENT SUBJECT IN THE FIELD OF PREVENTING AND COUNTERACTING DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE

The article is dedicated to the clarification of the meaning, place and role of the prosecutor's office in order to work effectively together with state and non-state institutions in the field of prevention and counteraction to domestic violence in Ukrainian families in present.

Article 6 of the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" contains a rather spectacular list of subjects authorized to carry out measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence. In this list, which has as many as 19 subjects, law-enforcement authorities are also included, the role of which is difficult to overestimate, especially when it comes to counteracting this shameful phenomenon. After all, to date in Ukraine, the work on domestic violence combating is complex and includes a set of measures that carry social and economic, pedagogical, psycho-correctional and law-enforcement nature, and therefore it is very important, because it is the law-enforcement authorities (in this case, these are authorized subdivisions of the bodies of the National Police of Ukraine, courts, prosecutor's office and authorized probation bodies), are empowered through their own competence to apply coercive measures to the persons, who have already committed such violence.

Key words: *prosecutor's office, law-enforcement authorities, subjects, measures of counteraction, prevention, domestic violence, prophylactic measures, victim of violence.*

Target setting. Protection from violent actions is one of the basic human rights in a modern civilized society. However, unfortunately, despite the level of development of the state institution, which is the first and must provide such protection to its citizens, domestic violence is one of the most widespread crimes committed almost every day. Taking into account Slavic mentality, where all family affairs are closed and, a priori, are not subjected to publicity, most victims perceive family violence as a matter of routine, as an inevitable aspect of family life and do not report it. One category of victims who have the courage to seek help from state authorities often returns with nothing

back because they do not perceive them and do not fully understand the versatility and complexity of the situation, while others are depressed in the possibility of obtaining real protection and restoring justice due to the weakness of domestic legal and political base.

That is why the activities of law-enforcement authorities, including the prosecutor's office, can become the impulse that will form zero tolerance to violence, and thus clearly illustrates the right of every person to a decent attitude and protection from the state.

Actual scientific researches and issues analysis. Known academic lawyers, such as: O. V. Boiko, A. O. Halai, H. O. Horbova, F. K. Dumko, O. D. Kolomoiets, V. S. Krasii, K. B. Levchenko, Yu. V. Lysiuk, O. M. Melnyk, I. B. Trokhym, N. B. Shamruk and others have investigated the problematic issues of the work of the prosecutor's office authorities in the area of counteracting and preventing domestic violence in Ukrainian families.

Purpose setting. The purpose of the article is to ascertain the value, the place and role of the prosecutor's office authorities in order to work effectively together with both governmental and non-governmental institutions in preventing and counteracting domestic violence in Ukrainian families in the realities of today.

Statement of basic materials. The end of 2017 was sign for Ukraine for the real implementation of the principles of Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence and fighting against these shameful phenomena (also known as the Istanbul Convention), since the Verkhovna Rada of Ukraine finally adopted a “European” and “modern” Law of Ukraine “On Prevention and Counteraction to Domestic Violence” that reflected the realities of the present and adopted the Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in order to implement the principles of Council of Europe Convention on preventing and counteracting violence against women and domestic violence and fighting against these phenomena”.

So, the Article 6 of the Law of Ukraine “On Prevention and Counteraction to Domestic Violence” already contains a rather spectacular list of subjects authorized to carry out measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence. In this list, which has as many as 19 subjects, law-enforcement authorities are also in-

cluded, the role of which is difficult to overestimate, especially when it comes to counteracting this shameful phenomenon. After all, to date in Ukraine, the work on domestic violence combating is complex and includes a set of measures that carry social and economic, pedagogical, psycho-correctional and law-enforcement nature, and therefore it is very important, because it is the law-enforcement authorities (in this case, these are authorized subdivisions of the agencies of the National Police of Ukraine, courts, prosecutor's office and authorized probation bodies), are empowered through their own competence to apply coercive measures to the persons, who have already committed such violence.

One should agree with opinion of O.D. Kolomoiets that it is possible to evaluate the activity of law-enforcement authorities and other subjects of counteracting and preventing domestic violence in different ways, but one should agree that state's activity in the field of our investigation does not correspond to the realities of the present because it does not provide an integrated protection of the rights and freedoms of the victims of domestic violence in accordance with international rules and norms of domestic legislation. In particular, this concerns the provision of a normal mechanism for abolishing violence immediately after the victim's request. One of the real steps in solving this problem may be implementing of measures to increase the level of interaction and coordination of all state bodies and establishing close cooperation between law-enforcement authorities, in particular with non-governmental organizations [5, p.72].

So, it is worth agreeing that the activities of the units of the National Police are key to preventing and counteracting domestic violence, since it is precisely this state institution that is required to directly implement a set of preventive (prophylactic) and cessation measures in this area. Among other things, it should be noted that the direct indication that measures are being carried out by officers of the service, by district police officers or by the employees of Children's Affairs Division somewhat reduces the range of subjects (from the units of the internal affairs bodies) who can take part in the conduct of activities in this area. The situation when an operational group, which, as it is known consists of the employees of different units of law-enforcement authorities, comes on call about committing a crime,

and during such operation, the fact of domestic violence is also noted, may be an example. Accordingly, having revealed such circumstances, the mentioned subjects must react appropriately. Another example is when victims of domestic violence address to patrol staff, and the officers must respond and take appropriate measures. Thus, there are cases when the subject line-up becomes slightly broader than the normative and legal acts provide, although in general, in this situation, it can't be spoken about the lack of normative and legal provision for such interaction and activity.

The Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" states that the authorities of the Prosecutor's Office [1] are also among the other bodies and institutions entrusted with the functions of implementing measures in the field of preventing and counteracting domestic violence.

The prosecutors' activity in counteracting domestic violence in our opinion have the following main directions:

- supervision of observing legislation that ensures normal development of family relations;
- direct revealing violence and taking necessary measures, as well as representing the interests of victims of domestic violence in the courts for the purpose of protection or restoration of persons' violated rights.

Prosecutor's supervision in this area includes a complex of deeds and prosecutor's legal acts arising from his powers and with the help of which he solves the tasks he faces: to detect, to eliminate, to prevent the violation of the laws of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence", "On The Protection of Childhood" and other laws, to bring the perpetrators to legal liability.

It should be noted that there is currently no departmental regulation of the implementation of the prosecutor's supervision of compliance with legislation on counteracting domestic violence in the complex. There are separate orders that regulate the implementation of prosecutor's supervision in this area. For example, the Order No 16gn dated 06.12.2014 "On organizing activities of the authorities of the prosecutor's office for the protection of children's rights and freedoms" [3].

The existence of guidance on the need to prevent violence against children is an indisputable plus of the system of normative and legal provision for counteracting domestic violence. It should be noted that

the specified legal act contains several instructions on the interaction, in particular, it states that when organizing and conducting supervisory inspections, prosecutors have to:

- actively cooperate on these issues with public organizations that carry out activity in the field of child protection;
- protect children's rights through the provision of a fundamental legal assessment of the activities of the relevant bodies of state authority and control, law enforcement agencies;
- study the state of execution by penal authorities, local self-government bodies and internal affairs agencies of their duties in relation to preventing offenses and crimes among children and adolescents, to coordinate this activity;
- protect social, residential, property and personal non-property children's rights using representative powers. If there are grounds to take measures to ensure claims. To initiate review of illegal court decisions in time.
- hear information from the heads of the relevant bodies and services, heads of penal bodies and local self-government bodies on the implementation of laws requirements on the protection of children's rights and freedoms, including in the area of preventing offenses among children at the coordination and interagency meetings;
- ensure supervision on observing children's rights and freedoms by the bodies conducting operational search activity.

If necessary, the experts should be involved and the issue concerning participation of the representatives of Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights, of Commissioner of the President of Ukraine for Children's Rights, of public and human rights organizations to use actively the possibilities of the media in order to cover the activity of the authorities of the prosecutor's office in protecting children's rights should be decided. Prevent public disclosure of information that may indicate the identity of a child who committed the offense or who was the victim of a crime [3].

This order may in fact be the basis for the development of other normative and legal acts regarding the conduct of the prosecutor's office of supervisory activities in the field of counteracting domestic violence.

In our opinion, the main tasks of the prosecutor's oversight of the observance of legislation on domestic violence preventing should be:

- supervision over compliance with laws aimed at combating domestic violence by all the subjects defined in the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence";
- identification and prosecution of persons guilty of violating the law;
- establishment and elimination of causes and conditions that contribute to violation of the said legislation;
- renewal of violated rights of victims of domestic violence, further protecting them from violence.

In order to achieve the above mentioned tasks, the Law of Ukraine "On Prosecutor's Office" gave the following powers to prosecutors:

- to enter the premises of state authorities and local self-government bodies, associations of citizens, enterprises, institutions and organizations regardless of the forms of ownership, subordination or affiliation, to military units, institutions without special permits, where these are implemented unhindered by a certificate confirming the occupied position; to have access to the documents and materials required for the inspection, including on written request, and those containing commercial secret or confidential information. To request in writing a submission to the Prosecutor's Office in order to verify these documents and materials, issuing necessary certificates, including those relating to transactions and accounts of legal entities and other organizations, in order to resolve issues related to verification;
- to demand the verification of decisions, prescriptions, instructions, orders and other acts and documents, to receive information on the state of legality and measures for its getting;
- to require the heads and collegial bodies to carry out inspections, audits of activities of subordinated and controlled enterprises, institutions, organizations and other structures, regardless of ownership, as well as the allocation of specialists for conducting inspections, departmental and non-departmental expert assessments;
- to call officials and citizens, to demand from them oral or written explanations concerning violations of law [2; 7, p. 40].

The objects of prosecutorial inspections should become bodies and institutions that are responsible for the implementation of

measures for preventing domestic violence, and in some cases, the family members.

Thus, in order to increase the potential of the prosecutor's office in the field of counteracting domestic violence, it would be appropriate to develop and implement in practice the Order of the General Prosecutor's Office "On the Peculiarities of the Human Rights Protection of the Authorities of the Prosecutor's Office in the Sphere of Counteracting Domestic Violence".

Particular attention should be paid to the of the issues concerning prosecutor's participating in the judicial process concerning the representation of victims of domestic violence, as well as certain categories of citizens who suffer from it, in particular minors. So, according to the data of the Office of the Prosecutor General of Ukraine on using representative powers in order to protect the rights of minors in 2016, according to the results of the prosecutor's investigations, the rights of more than 200 children were renewed, more than 468 submissions and applications were made, 269 unlawful acts were appealed, and 50 servicemen were brought to justice that eloquently testifies prosecutors' use of civil and legal measures of responding on violations of law revealed in this area [7].

The main tasks of the representation of a prosecutor in court, according to the order "On organizing prosecutors' activities regarding the representation of state interests in court and while executing court decisions" should be considered a real protection of the rights and legitimate interests of persons who are not able to protect their rights independently for any reason or exercise procedural powers, an uncertain range of persons whose rights are violated at the same time, as well as protection of the interests of the state that are violated or may be violated as a result of unlawful acts of individuals or corporations.

Prosecutors carry out their representative functions by: preparing and appealing to the court with claims, applications, administrative lawsuits; participation in court trials; initiating review of illegal court decisions; protecting citizen's rights or state's interests while executing court decisions; applying measures envisaged by the law in order to eliminate violations of law in the course of conducting legal proceedings, liability of those responsible for these persons.

Conclusions. Taking into account the foregoing, we can state that prosecutor's response to the violations revealed during supervising the observance and application of the laws on preventing domestic violence has its own peculiarities which must be taken into account when forming a new regulatory framework. To do this, a separate order (in addition to the already existing order of the General Prosecutor's Office of Ukraine) requires the establishment of principles on the activities of a prosecutor for protecting victims of domestic violence, which would determine the clear competence and the procedure for responding to the facts of domestic violence.

References

1. Information from the Verkhovna Rada (2018), *On Prevention and Counteraction to Domestic Violence*: Law of Ukraine, dated December 7, 2017, No 2229-VIII, No 5.

2. Information from the Verkhovna Rada (2015), *On the Prosecutor's Office*: Law of Ukraine, dated October 14, 2014, No 1697-VII, No 2-3.

3. Ukraine (2014), *On Organizing Activities of the Authorities of the Prosecutor's Office for the Protection of Children's Rights and Freedoms*: Order, the General Prosecutor's Office of Ukraine, available at: URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0016900-14> (accessed 10 January 2019).

4. Ukraine (2018), *On Organizing Prosecutors' Activity Regarding the Representation of the State Interests in Court and While Executing Court Decisions*: Order, the General Prosecutor's Office of Ukraine, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0186900-18> (accessed 08 January 2019).

5. Kolomoiets, O. D. (2010), Administrative and legal regulation of responsibility for committing domestic violence, failure to comply with a protective provision or with a correctional programme. Ph.D. in Law Thesis, Zaporizhzhia.

6. Shamruk, N. B. (2012), Administrative and legal principles of interaction of the subjects of counteracting domestic violence. Ph.D. in Law Thesis, Kyiv.

7. Kocheymyrovska, O. O., Podilchak, O. M., Sevruk, O. R. and Khrystova, H. O. (2010), *Prosecutor's supervision over compliance with the laws of Ukraine on preventing violence against children*, Scientific and practical guide, "K.I.S.", Kyiv.

Шамрук Н. Б.

ОРГАНИ ПРОКУРАТУРИ ЯК ДІЄВИЙ СУБ'ЄКТ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено з'ясуванню значення, місця та ролі органів прокуратури для ефективної роботи сумісно як з державними, так і недержавними інституціями у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в українських родинах в умовах сьогодення.

Стаття 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» містить доволі вражаючий перелік суб'єктів, що наділені правом здійснювати заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. У цей перелік, який налічує аж 19 суб'єктів, включено і правоохоронні органи, роль яких важко переоцінити, особливо, коли мова йде про питання протидії цьому ганебному явищу. Адже на сьогодні в Україні діяльність з протидії домашньому насильству носить комплексний характер і включає в себе сукупність заходів, що мають соціально-економічний, педагогічний, психокорекційний та правоохоронний характер, а тому має досить важливе значення, бо саме правоохоронні органи (в нашому випадку, це повноважені підрозділи органів Національної поліції України, суди, прокуратура та уповноважені органи з питань пробачії) через власну компетенцію наділені можливістю застосовувати заходи примусу до осіб, які вже вчинили вияви такого насильства.

Ключові слова: органи прокуратури, правоохоронні органи, суб'єкти, заходи протидії, запобігання, домашнє насильство, профілактика, жертва насильства.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.2; 343.8

Звенигородський О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ПІД ЧАС ІСПИТОВОГО СТРОКУ

Публікація присвячена аналізу проблеми відмови суду у клопотанні уповноваженого органу з питань пробації щодо звільнення особи від відбування покарання у разі вчинення нею нового злочину під час іспитового строку. Проаналізовано кримінальне, кримінально-виконавче та кримінально-процесуальне законодавство України, судова практика. Встановлено, що уповноважені органи пробації мають дотримуватися конституційних положень щодо права на презумпцію невинуватості, а тому зволікання представником уповноваженого органу з питань пробації із зверненням до суду після закінчення іспитового строку може трактуватися як передчасне висловлювання офіційною особою думки щодо винуватості засудженого у вчиненні нового злочину, а отже, – як порушення принципу презумпції невинуватості щодо нього.

Запропоновано нормативне вирішення питання щодо перебування під наглядом і обліком засуджених, що вчинили новий злочин під час іспитового строку шляхом доповнення чинного кримінально-виконавчого законодавства.

Ключові слова: уповноважений орган з питань пробації, наглядова пробація, звільнення від відбування покарання з випробуванням, злочин, вчинений під час іспитового строку, презумпція невинуватості, судове рішення.

Постановка проблеми. Запровадження інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням (далі – звільнення з випробуванням) поставило перед доктриною кримінального права нові завдання щодо вирішення комплексу проблем, що потребують подальшої наукової розробки і законодавчої регламентації [1, с. 5].

Досвід застосування інституту звільнення з випробуванням за останні роки у судовій практиці, його реалізації на стадії виконан-

ня органами пробації свідчить про виявлення нових проблем, що потребують теоретичного обґрунтування, законодавчого вдосконалення та новацій у організації роботи органів пробації, що здійснюють нагляд за особами, звільненими з випробуванням.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 10 Закону України «Про пробацію» (далі – Закон) [2] та ч. 1 ст. 163 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) [3] уповноважений орган з питань пробації (далі – орган пробації) здійснює нагляд за особами, звільненими з випробуванням (наглядова пробація), та відповідно до ст. 166 КВК зобов'язаний виконати низку дій, спрямованих на звільнення від відбування покарання, або його скасування шляхом звернення до суду з відповідним клопотанням.

Наглядова пробація застосовується до найбільшої частини осіб, які перебувають на обліку органів пробації, та на найбільш тривалий період часу. Так у 2017 році на обліку органів пробації перебувало 55 373 тис. осіб, звільнених з випробуванням; у 2018 році – 49 861 тис. осіб) [4].

На погляд працівників органів прокуратури, органів пробації потребує нагального вирішення питання щодо визначення дій персоналу органу пробації у випадку, якщо на момент закінчення іспитового строку щодо осіб, звільнених з випробуванням, наявна інформація про внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) даних про кримінальне правопорушення, вчинене під час іспитового строку, оскільки в останні роки збільшилась кількість відмов судів у задоволенні таких клопотань органів пробації [5].

За умови дотримання засудженим положень ч. 2 ст. 165 КВК, уповноважений орган пробації зобов'язаний направити до суду подання про звільнення від призначеного йому покарання, і у разі позитивного рішення суду припинити нагляд і зняти з обліку засудженого.

Однак відповідно до даних Міністерства юстиції України понад іспитовий строк, визначений судом під час звільнення особи з випробуванням, тобто після спливу такого строку, на обліку в органах пробації перебуває значна кількість засуджених. Наприклад, у 2017 році таких осіб налічувалось близько

1500, що становило 3 % від усіх засуджених, які перебували на обліку органів пробації [6].

Такий понаднормовий іспитовий строк перебування на обліку іноді триває до двох років і пов'язаний з відмовою судів органам пробації щодо скасування звільнення з випробуванням на підставі дотримання конституційних вимог, практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також положень низки кодексів України стосовно засудженого, щодо якого немає висновку про винуватість у вчиненні ним нового кримінального правопорушення під час іспитового строку.

Отже, актуальним залишається необхідність тлумачення положень низки нормативних актів щодо звільнення від відбування покарання засудженого після закінчення іспитового строку, якщо на момент звільнення наявна інформація внесення до ЄРДР даних про злочин, вчинений під час іспитового строку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми десятиліттями питанням теоретичного обґрунтування та реалізації інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням було присвячено праці П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. М. Бурдіна, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Р. І. Брящей, О. П. Гороха, Т. А. Денисової, К. Г. Донець, В. Я. Тація, В. І. Борисова, О. М. Звенигородського, О. О. Книженко, О. С. Козак, О. Ф. Ковітіді, А. О. Клевцова, О. К. Маріна, Є. О. Письменського, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, А. В. Савченка, В. В. Скибицького, М. І. Хавронюка, П. В. Хряпінського, І. С. Яковець, Д. В. Ягунова та ін.

Враховуючи вагомий внесок вказаних авторів, слід констатувати, що у зв'язку зі змінами законодавства, приведення судової практики в Україні до практики ЄСПЛ, реформування кримінально-виконавчої системи України виникла низка питань, що потребують нового теоретичного обґрунтування та шляхів практичного вирішення. Проблемою, що залишається дискусійною і потребує подальшого дослідження, слід визнати звільнення від відбування покарання засудженого після закінчення іспитового строку, якщо на момент звільнення наявна інформація внесення до ЄРДР даних про злочин, вчинений під час іспитового строку.

Аналіз останніх публікацій, пов'язаних з різними аспектами інституту звільнення з випробуванням (Ю. О. Фідря, Т. І. Слуцька, О. І. Олійник, О. Л. Самофалов та інші), свідчать про низку невирішених питань теоретичного та практичного характеру, зокрема: правової регламентації цього інституту (Ю. О. Фідря) [7]; проблем, що виникають під час винесення вироків суду та одночасного звільнення засудженого від покарання з випробуванням (О. Л. Самофалов) [8]; питання щодо обліку осіб, які вчинили під час іспитового строку нове кримінальне правопорушення (О. І. Олійник) [9]; дотримання принципу презумпції невинності щодо осіб, що вчинили під час іспитового строку нове кримінальне правопорушення (Т. І. Слуцька) [6].

Метою статті є формально юридичний аналіз законодавства України, що регламентує інститут звільнення з випробуванням та визначення правової позиції щодо деяких практичних аспектів його реалізації органами пробації.

Виклад основного матеріалу. Цілком слушною видається думка О.І. Фідрі про те, що методологічним підходом у вирішенні спірних питань реалізації інституту звільнення з випробуванням є залучення всього комплексу наук кримінально-правового циклу, оскільки «... останній функціонує у рамках кримінально-правових, кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих правовідносин» [7, с. 107].

Для визначення правової позиції щодо дій органу пробації у разі необхідності подання до суду з метою скасування звільнення слід проаналізувати норми Конституції України, міжнародно-правових актів щодо умовного невиконання покарання, КК, КВК, Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), Закону, судової практики України.

Як приклад, наведемо позицію, зазначену в ухвалі колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернігівської області від 17.07.2018 провадження за апеляційною скаргою засудженого ОСОБА_2 на ухвалу Новозаводського районного суду м. Чернігова від 22.05.2018 року щодо відмови в задоволенні подання Новозаводського районного сектору Чернігівського міського відділу з питань пробації Центрального міжрегіонального управління з питань виконання покарань та

пробації про звільнення ОСОБА_2 від відбування покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку.

Відмовляючи в задоволенні зазначеного подання, суд першої інстанції зазначив, що станом на 22.05.2018 року в Деснянському районному суді м. Чернігова триває судовий розгляд справи № 751/6790/15-к за обвинувальним актом у кримінальному провадженні, зареєстрованому в ЄРДР за № 12014270000000321 від 17.11.2014 року по обвинуваченню, крім інших, ОСОБА_2 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 311 КК України. Період вчинення злочинів, у яких обвинувачується ОСОБА_2 у зазначеному кримінальному провадженні, припадає на час іспитового строку, встановленого йому вироком Деснянського районного суду м. Чернігова від 24.10.2013 року. Тому згідно з ухвалою суду до розгляду вказаного кримінального провадження неможливим є вирішення питання про звільнення його від призначеного покарання після закінчення іспитового строку у зв'язку з відсутністю належних та допустимих доказів не вчинення ним злочину у період іспитового строку.

Отже, суд задовольнив апеляційну скаргу засудженого ОСОБА_2, скасував ухвалу Новозаводського районного суду м. Чернігова від 22.05.2018 року відносно ОСОБА_2, а подання Новозаводського районного сектору Чернігівського міського відділу з питань пробації Центрального міжрегіонального управління з питань виконання покарань та пробації про звільнення ОСОБА_2 від відбування покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку – задовольнив [10].

В обґрунтування вимог апеляційної скарги, посилаючись на Конституцію України та практику ЄСПЛ, слід зазначити, що положення ст. 75, 78 КК України [11], ст. 165 КВК України мають зобов'язуючий характер, а представник органу пробації після закінчення іспитового строку має звернутися з поданням про звільнення від відбування покарання, а суд, відповідно, ухвалити рішення про таке звільнення, якщо він протягом цього строку виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину.

Скоєння нового злочину та вина засудженого мають бути встановлені обвинувальним вироком суду відповідно до положень ст. 369 КПК і належить лише до компетенції суду та відбу-

вається на заключній стадії судового провадження у формі судового рішення – вироку або ухвали [12].

У разі виявлення факту вчинення злочину під час іспитового строку особою, звільненою від відбування покарання з випробуванням, орган пробації відповідно до вимог ч. 2 ст. 165 КВК та п. 2. 6. Розділу IV «Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань», затвердженої Наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ України № 270/1560 від 19.12.2003 (далі – Інструкція), зобов'язаний надіслати до суду подання про звільнення від подальшого відбування покарання засудженої особи або про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженої особи для відбування призначеного покарання [13].

У разі вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину суд повинен призначити йому покарання за правилами, передбаченими у статтях 71, 72 КК (за сукупністю вироків та правилами складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення).

Відповідно до положень ч. 2 ст. 165 КВК після закінчення іспитового строку засуджених, який виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину, за поданням органу пробації звільняється судом від призначеного йому покарання, нагляд припиняється і засуджений знімається з обліку.

Однак відповідно до п. 7.1. Розділу IV Інструкції контроль за поведінкою засуджених осіб припиняється, і вони знімаються з обліку у зв'язку із закінченням іспитового строку – за наявності ухвали суду про звільнення, або скасуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням та направленням для відбування покарання, призначеного вироком суду, – за наявності відповідного вироку суду.

У зв'язку з тим, що орган пробації зобов'язаний відповідно до норм статей 78 КК, 165 КВК, п. 2. 6. Інструкції надіслати до суду подання щодо скасування звільнення з випробуванням засудженого у зв'язку з вчиненням ним нового злочину під час іспитового строку, або закінченням іспитового строку, вважаємо,

що цим орган пробації виконає свої повноваження, не порушивши вимог закону, поінформує додатково суд щодо вчиненого повторного злочину і розпочатого у зв'язку з цим кримінального провадження. До того ж відповідно до вимог ч. 1 ст. 539 КПК питання, які виникають під час та після виконання вироку, вирішуються судом за клопотанням (поданням) прокурора, засудженого, його захисника, законного представника, органу або установи виконання покарань, а також інших осіб, установ або органів у випадках, встановлених законом.

У разі відмови судом на клопотання органу пробації скасувати звільнення з випробуванням у зв'язку з незавершеним кримінальним провадженням та неприйняттям судового рішення про винуватість чи невинуватість особи, що під час іспитового строку вчинила кримінальне правопорушення, орган пробації не має права припинити контроль за особою та зняти її з обліку, оскільки це можливо лише на підставі отримання ним копії вироку (ухвали) суду.

Положення ст. 62 Конституції України закріплюють непорушність презумпції невинуватості і принципу неможливості піддати особу кримінальному покаранню без доведення її вини в законному порядку і встановленню обвинувальним вироком суду [14]. Саме вказана конституційна норма зобов'язує суди діяти в рамках верховенства права і дотримання прав засуджених осіб, оскільки наслідки судового провадження можуть бути різними для засудженого. Серед них можливий виправдувальний вирок, що дає підставу для задоволення клопотання органа пробації про звільнення осіб від відбування покарання, оскільки було дотримано усіх вимог ст. 76 КК та ст. 165 КВК [9, с. 69].

Принцип презумпції невинуватості закріплений також у багатьох міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та які відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, ч. 1 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 року №1906-IV «Про міжнародні договори України» є частиною національного законодавства України. Так, у ч. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини зазначається, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному

порядку шляхом прилюдного судового розгляду, за якого їй забезпечують усі можливості для захисту. Згідно з п. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно із законом. Аналогічна норма міститься й у п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Вказані акти відповідають позиції Конституційного Суду України, згідно з якою сам факт початку кримінального провадження щодо конкретної особи, затримання, взяття під варту, повідомлення їх про підозру не можна визнати як кримінальну відповідальність, оскільки особа не несе кримінальної відповідальності, доки її не буде визнано судом винною у вчиненні злочину і вирок суду не набере законної сили (Рішення від 27 жовтня 1999 року у справі № 1-15/99) [6].

Це підтверджується й положенням ухвали колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Чернігівської області у справі № 751/673/18 від 17.07. 2018 року, яка посилається на вимоги Конституції України та практики Вищого Спеціалізованого Суду України, зазначеною в ухвалі від 11.10.2012 року у справі № 5-4043км12 [10].

Ми погоджуємося з висновком Т. І. Слуцької, що «... зволікання представником уповноваженого органу з питань пробації із зверненням до суду після закінчення іспитового строку, встановленого судом, із поданням про звільнення засудженого від відбування покарання з мотивів, наприклад, що в ЄРДР міститься інформація про повідомлення цій особі про підозру у вчиненні нового злочину, може також трактуватися як передчасне висловлювання офіційною особою думки щодо винуватості засудженого у вчиненні нового злочину, а отже, – як порушення принципу презумпції невинуватості щодо нього» [6].

У разі ж відмови суду у такому клопотанні органу пробації, останній вимушений формально продовжити нагляд за засудженим з випробуванням, стосовно якого ведеться кримінальне провадження на будь-якій його стадії та залишати його на обліку невизначений термін [9, с. 69].

Висновки. Отже, аналіз ч. 2 ст. 165 та ст. 166 КВК переконливо доводить щодо обов'язку органу пробації подати клопотання до суду щодо засудженого з випробуванням, незалежно від позитивного чи негативного наслідку випробування. Тому з метою дотримання права засуджених на презумпцію невинуватості, зазначену у ст. 62 Конституції України, ч. 2 ст. 2 КК та ч. 1 ст. 17 КПК і виконання судом та органом пробації положення ч. 2 ст. 78 КК, варто доповнити ст. 165 КВК частиною третьою і викласти її у такій редакції: «У разі закінчення іспитового строку щодо засудженого, який вчинив новий злочин і щодо якого здійснюється кримінальне провадження, уповноважений орган з питань пробації надсилає до суду подання про скасування звільнення від призначеного йому покарання, нагляд за ним продовжується, засуджений продовжує перебувати на обліку до отримання копії судового рішення».

Список використаних джерел

1. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 206 с.

2. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 року № 160-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 16.01.2019).

3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page> (дата звернення: 16.01.2019).

4. Довідка про чисельність осіб, які знаходяться на обліку уповноважених органів пробації (станом на 01 вересня 2018 року). *Пробація України*. URL: http://www.probation.gov.ua/?page_id=197 (дата звернення: 16.01.2019).

5. Свірець В. В. Проблемні питання в діяльності органів пробації. *Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні*: матеріали міжнародного круглого столу (22 червня 2018 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 108.

6. Слуцька Т. І. Презумпція невинуватості в дії?! Практична реалізація цього принципу щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. *Протокол*: юридичний інтернет-ресурс. URL: https://protocol.ua/ru/prezumpsiya_nevinuvatosti_v_dii_praktichna_realizatsiya_tsogo_printsipu_shchodo_osib_zvilnenih_vid_vidbuvannya_pokarannya_a_z_viprobuvannya (дата звернення: 16.01.2019).

7. Фідря Ю. Сучасний стан та перспективи вдосконалення інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2. С. 106–111.

8. Самофалов О. Л. Деякі особливості звільнення від покарання з випробуванням та їх недоліки. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 34. С. 37–42.

9. Олійник О. І. Щодо деяких проблем звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі вчинення злочину під час іспитового строку. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 52. С. 65–71.

10. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Чернігівської області у справі № 751/673/18 від 17 липня 2018 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75395051> (дата звернення: 16.01.2019).

11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 16.01.2019).

12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 16.01.2019).

13. Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань: затверджена Наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ України № 270/1560 від 19.12.2003 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04> (дата звернення: 16.01.2019).

14. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 253к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.01.2019).

References

1. Knyzhenko, O. O. (2003), *Exemption from serving a sentence with a trial under the criminal law of Ukraine*, Kharkiv.

2. Ukraine (2015), *On probation: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Ukraine (2003), *Criminal Executive Code of Ukraine: Lfw of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

4. Ukraine (2018), "Certificate of the number of persons who are registered with the authorized probation bodies", *Probation of Ukrainy website*, available at: http://www.probation.gov.ua/?page_id=197 (accessed 16 January 2019).

5. Svirets, V. V. (2018), "Problematic issues in the activity of probation bodies, Theoretical and practical aspects of the institute of

probation in Ukraine, International Conference", *National Academy of Public Prosecutor of Ukraine*, Kyiv, June 22, 2018, P. 108.

6. Slutska, T. I. (2018), "Presumption of innocence in action? Practical implementation of this principle with regard to persons exempted from serving a sentence with a trial", *Protokol*: juridical website, available at: https://protocol.ua/ru/prezumptsiya_nevinuvatosti_v_dii_praktichna_realizatsiya_tsogo_printsipu_shchodo_osib_zvlnenih_vid_vidbuvannya_pokarannya_z_viprobuvanniam (accessed 16 January 2019).

7. Fidria, Yu. (2014), "Current status and prospects for improving the institute for exemption from serving a sentence with a trial", *Historical and legal journal*, No 2, pp. 106–111.

8. Samofalov, O. L. (2016), "Some features of exemption from trial and their disadvantages", *Journal of Eastern European Law*, No 34, PP. 37–42.

9. Oliinyk, O. I. (2018), "Regarding some problems, release from serving a sentence with a trial in case of committing an offense during the probationary period", *Journal of Eastern European Law*, No 52, PP. 65–71.

10. "The decision of the panel of judges of the court chamber in criminal cases of the Court of Appeal of Chernihiv region" (2018), Case No 751/673/18, 17 July 2018, *The only state register of court decisions website*, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75395051> (accessed 16 January 2019).

11. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

12. Ukraine (2012), *Criminal Procedure Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

13. Ukraine (2003), *Instruction on the procedure for the execution of sentences not related to imprisonment and control of persons convicted of such sentences*, Verkhovna Rada of Ukraine website, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04> (accessed 16 January 2019).

14. *Constitution of Ukraine* (1996), Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

Zvenyhorodskyi O. M.

PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE OF RELEASE FROM SERVING A SENTENCE WITH A TRIAL IN CASE OF CRIME COMMITTING DURING PROBATIONARY PERIOD

The paper is dedicated to the analysis of the problem of court refusal in the application of an authorized body on probation issues regarding person's release from serving a sentence in case of committing a new crime during probationary period. Criminal, criminal and executive and also criminal and procedural legislation of Ukraine, judicial practice were analyzed.

It was determined that it was necessary to resolve the issue of determining the actions of the personnel of a probation body in case if at the moment of the expiry of the probationary period of the persons released from trial there was some information on entering into the Uniform Register of pre-trial investigations of the criminal offense committed during probationary period, since in recent years, the number of courts refusals has increased in satisfaction of such petitions of probation bodies. Therefore, over the trial period determined by the court during the release of a person with a trial, that is, after the expiration of such a term, about 3% of convicts continue to be registered with probation bodies.

It was proved that the principles of Articles 75, 78 of the Criminal Code of Ukraine, Article 165 of the Criminal and Executive Code of Ukraine have obligatory character, and a representative of a probation body after the end of probationary period should apply for exemption from serving a sentence, and the court, accordingly, should take a decision about such dismissal, if during this term he fulfilled his duties and did not commit a new crime.

The fact of committing a new crime and a convict's guilt must be established by a court conviction in accordance with the principles of Article 369 of the Criminal Procedural Code of Ukraine and belongs only to court jurisdiction and takes place at the final stage of judicial proceedings in the form of a court decision that is a sentence or a decree.

It was concluded that the authorized probation bodies had to adhere to the principles of the Constitution of Ukraine regarding the right to a presumption of innocence, and therefore the delay by a representative of an authorized body on probation issues with the application to court after the expiry of probationary period may be interpreted as a premature statement by an official person of convict's accusation in committing a new crime, and therefore, as a violation of the principle of presumption of innocence against him.

Normative resolving of the issue of staying under the supervision and account of convicts who committed a new crime during probationary period was proposed by supplementing part 3 of Article 165 of the Criminal and Executive Code of Ukraine.

Key words: *an authorized body on probation issues, supervisory probation, release from serving a sentence with a trial, a crime committed during probationary period, a presumption of innocence, a judicial decision.*

УДК 343.232

Остапчук Л. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Сенік А. В.,

слухач 2-го курсу факультету заочного, контрактного
навчання та підвищення кваліфікації працівників,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті здійснено аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн щодо функціонування інституту кримінального проступку. Вивчено чинні джерела кримінального права Франції, Федеративної республіки Німеччина, Естонії, Латвії, Італії та Польщі, в яких закріплено поділ злочинних діянь на види. Приділено увагу процесу формування законодавчих конструкцій щодо критеріїв диференціації злочинних діянь. Визначено основні кваліфікаційні ознаки кримінального проступку.

Ключові слова: кримінальний проступок, правопорушення, злочин, діяння.

Постановка проблеми. В юридичній літературі вже давно обговорюється питання «реанімування» в кримінальному законодавстві поняття кримінального проступку. Кримінальний проступок – один із видів кримінального правопорушення, після злочину, що вимагає від держави відповідної реакції.

Актуальність обраної теми підтверджується існуванням цього правового інституту вже протягом багатьох років у зарубіжних країнах, що і вказує на необхідність вивчення їх досвіду щодо функціонування інституту кримінального проступку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реформування кримінального та адміністративного законодавства у результаті запровадження інституту кримінальних проступків досліджували такі вчені, як: В. І. Борисов, Д. О. Балобанова, Н. Л. Березовська, І. П. Голосніченко, О. О. Кашкаров, Ю. Ю. Коломієць, В. М. Куц, Н. М. Мирошниченко, В. О. Навроцький, О. В. Острогляд, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк та інші вчені. Вченими опубліковано низку нау-

кових статей, що висвітлювали ознаки, місце, концептуальну модель інституту кримінального проступку. Однак особливості функціонування досліджуваного правового інституту у зарубіжних країнах залишаються мало дослідженими та потребують нашої уваги.

Формулювання мети. Метою статті є вивчення зарубіжного досвіду функціонування інституту кримінального проступку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз кримінального законодавства деяких зарубіжних країн вказує на те, що за ступенем тяжкості до кримінального проступку належать нетяжкі діяння, за вчинення яких передбачено покарання у виді штрафу, позбавлення волі на короткий термін (до трьох місяців у Латвії, до одного місяця в Естонії), позбавлення водійських прав (Естонія), призначення виправних робіт.

Відповідно до КК Австрії злочином вважається умисне діяння, за яке законодавством передбачено відповідальність у виді довічного позбавлення волі або позбавлення волі на строк більше 3-х років. Усі інші протиправні діяння вважаються кримінальними проступками [1, с. 42]. Параграфом 12 Кримінального кодексу Німеччини злочином вважаються протиправні діяння, за вчинення яких як мінімальне покарання передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до одного року та більше, а кримінальними проступками є діяння, за які законодавець передбачив відповідальність на більш короткий строк або покарання у виді штрафу [2]. Таким чином, розмежування злочину та проступку є вид покарання у цих країнах. Вітчизняний законодавець під час кваліфікації діянь та віднесенні їх до категорії злочину чи проступку вказує на необхідність визначення ступеня суспільної небезпеки діяння та розмір завданої шкоди.

Також вітчизняний законодавець вказує на необхідність введення до кримінального законодавства категорії кримінальне правопорушення, яке міститиме в собі два підвиди – злочин та проступок.

Відповідно до Кримінального кодексу Латвійської Республіки (далі – КК Латвії) кримінальні правопорушення поділяються також на: кримінальні проступки (*kriminālprākāpumos*) та злочини (*noziedzums*) [3]. У свою чергу, злочини класифікуються на:

а) злочини невеликої тяжкості (умисний злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на термін від трьох місяців до трьох років; злочин, що було вчинено з необережності, за який передбачено позбавлення волі до восьми років); б) тяжкі злочини (умисні злочини, за які передбачено позбавлення волі на строк від трьох до восьми років; в) злочини, що було вчинено з необережності, за які передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк понад вісім років); г) особливо тяжкі злочини (умисні злочини, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад вісім років або довічне позбавлення волі).

Аналіз ст. 7 КК Латвії містить визначення поняття проступок, під яким розуміють правопорушення, за здійснення якого передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк від 15 днів до трьох місяців (тимчасове позбавлення волі) або у виді меншого покарання. Поряд з цим законодавець визначає види так званого «меншого покарання», зокрема: штраф у розмірі від трьох до ста мінімальних заробітних плат (ст. 41 КК Латвії); виправні роботи (ст. 36 КК Латвії); додаткове покарання у виді обмеження прав або пробації (ст. 36, п. 3 КК Латвії).

Під час призначення виду покарання враховується характер вчиненого правопорушення та заподіяну винною особою шкоду (ст. 46 КК Латвії). За спробу вчинення кримінального проступку особа не несе кримінальної відповідальності (ст. 15, п. 6 КК Латвії). Водночас, особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення злочину минули такі строки (ст. 56 КК Латвії): два роки з дня вчинення кримінального проступку; п'ять років з дня вчинення злочину невеликої тяжкості; десять років з дня вчинення тяжкого злочину; п'ятнадцять років після скоєння особливо тяжкого злочину, крім злочину, за яке передбачено довічне ув'язнення.

Також законодавцем визначений порядок звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила проступок за наявності мирової угоди з потерпілим або його представником (ст. 58, п. 2 КК Латвії). Суд може звільнити від відбування покарання особу, яка вчинила проступок внаслідок залежності від алкоголю,

наркотичних, психотропних чи токсичних речовин, якщо ця особа погодилася лікуватись від залежності (ст. 59, п. 4 КК).

Статтею 3 Кримінального кодексу Естонської Республіки (далі – КК Естонії) визначено два види кримінального правопорушення: злочин (*kuriteod*) та проступок (*väärteod*) [4]. Кримінальним проступком законодавець вважає винне діяння, яке карається штрафом, арештом або позбавленням водійських прав.

За вчинення кримінального проступку суд або установа, що веде провадження в позасудовому порядку, може притягнути винного до таких видів покарань: а) покарання у виді штраф у розмірі від трьох до трьохсот штрафних одиниць; б) покарання у виді арешту на строк до тридцяти днів (ст. 48 КК Естонії); в) покарання у виді позбавленням водійських прав на строк до одного року (ст. 50 КК Естонії); г) покарання у виді виправних робіт, строк відбування яких не повинен перевищувати дванадцяти місяців (ст. 69, п. 3 КК Естонії).

Якщо в діях винного є ознаки складу злочину та проступку, то така особа буде притягнута до відповідальності тільки за вчинення злочину.

Характерною особливістю естонського кримінального законодавства є неможливість притягнення до відповідальності особи, якщо з дня вчинення кримінального проступку минуло два роки (ст. 81 КК Естонії).

Вивчення положень ст. 111 Кримінального кодексу Французької республіки (далі – КК Франції) дало змогу виокремити три групи злочинних діянь залежно від їх тяжкості, а саме: 1) злочини (*crimes*); 2) проступки (*délits*); 3) порушення (*contraventions*) [5].

У кримінально-правовій доктрині Франції кримінальний проступок слід тлумачити як будь-яку дію або бездіяльність, вчинену умисно або з необережності, заборонену в суспільстві під загрозою покарання, визначеного кримінальним законом. За ступенем тяжкості до кримінального проступку належать нетяжкі діяння [6].

За вчинення кримінального проступку КК Франції передбачено покарання у виді тюремного ув'язнення на строк до десяти років.

Законодавець передбачає заміну покарання у виді тюремного ув'язнення за вчинення кримінального проступку у таких випадках:

1) якщо проступок підлягає покаранню у виді тюремного ув'язнення, суд може призначити покарання у виді штрафо-днів. Це означає, що засуджений зобов'язаний внести до державного бюджету суму, загальний розмір якої залежить від встановленого суддею щоденного внеску, що виплачується протягом певної кількості днів. Розмір щоденного внеску встановлюється з урахуванням доходів і витрат підсудного; але він не може перевищувати 1000 €. Кількість штрафо-днів визначається з урахуванням обставин злочинного діяння, але не може перевищувати 360 днів (ст. 131-5 КК Франції);

2) якщо проступок карається тюремним ув'язненням, можуть бути призначені одне або кілька покарань у виді позбавлення або обмеження таких прав: а) позбавлення прав водія строком не більше ніж на п'ять років (п. 1, ст. 131–6 КК Франції); б) заборона на керування деякими транспортними засобами на строк не більше ніж на п'ять років (п. 2 ст. 131–6 КК Франції); в) анулювання прав водія із заборonoю не більш ніж на п'ять років домагатися видачі нових прав (п. 3 ст. 131–6 КК Франції); г) конфіскація транспортних засобів, що належать засудженому (п. 4 ст. 131–6 КК Франції); д) заборона на строк не більше ніж на один рік використання одного або кількох транспортних засобів, що належать засудженому (п. 5, ст. 131–6 КК Франції); е) заборона на строк не більше як на п'ять років володіти або носити зброю (п. 6, ст. 131–6 КК); є) конфіскація однієї або кількох одиниць зброї, що належать засудженому або якими він вільно розпоряджається (п. 7, ст. 131–6 КК); ж) позбавлення дозволу на полювання із заборonoю не більше ніж на п'ять років (п. 8, ст. 131–6 КК Франція); з) заборона на строк не більше п'яти років видавати чеки (за певними винятками) і користуватися кредитними картками (п. 9, ст. 131–6 КК Франція); к) конфіскація предмета, який використовувався або призначався для вчинення злочинного діяння, або предмета, що є його наслідком (п. 10, ст. 131–6 КК Франція).

Характерними особливостями кримінального законодавства Франції є: а) за деякі види проступків законодавець передбачає і

покарання у виді позбавлення волі на певний строк так і обмеження волі (ст. 131–6 КК Франції), також ст. 131–7 КК Франції визначено види проступків, за які передбачено покарання тільки у виді штрафу; б) покарання тюремним ув'язненням не може бути призначене разом з іншим покаранням у виді позбавлення або обмеження прав у ст. 131–6, а також із покаранням у виді виконання роботи в громадських інтересах (ст. 131–9 КК); в) якщо проступок карається тюремним ув'язненням, суд може призначити виконання від 20 до 280 годин неоплачуваної роботи в громадських інтересах на користь державної юридичної особи або іншої організації, що має право здійснювати роботи в громадських інтересах; г) покарання у виді виправних робіт не призначається, якщо підсудний відсутній на судовому засіданні або відмовляється від їх виконання (ст. 131–8 КК Франції); д) у справах про проступки суд може за наявності вагомих підстав медичного, сімейного, професійного чи соціального порядку винести рішення про виконання штрафу частинами протягом періоду, що не перевищує трьох років (ст. 132-28 КК Франції).

Вивчення досвіду функціонування інституту кримінального проступку в ФРН дає можливість виокремити два види злочинних діянь: злочин (*Verbrechen*) та проступок (*Vergehen*) (§ 12 КК ФРН). Відповідно, злочином є протиправні діяння, які караються позбавленням волі на строк від одного року, проступок – це протиправне діяння, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на короткий термін (до 1 року) або покарання у виді штрафу [7]. До таких належать: порушення офіційних оголошень, заняття забороненою проституцією, погроза злочином, використання неправдивих свідочств про стан здоров'я тощо.

Нормами Кримінально-процесуального кодексу ФРН регламентовано особливості кримінального провадження щодо проступків. Прокурор має право за згодою уповноваженого на відкриття судового розгляду суду відмовитися від переслідування у провадженні проступків, якщо вина особи, яка вчинила це діяння, є незначною і не існує публічного інтересу в переслідуванні (§ 153 КПК ФРН) [8]. Положення § 154d КПК ФРН передбачають, якщо висунення обвинувачення у зв'язку з проступком залежить від вирішення питання, що вирішується відповідно до

цивільного або адміністративного права, то прокуратура може визначити строк для вирішення питання в цивільному або адміністративному судочинстві. Зазначені вище положення доповнює Закон «Про третейські суди в громадах» від 1990 року, відповідно до якого прокурор має право передати справу до третейського суду, якщо в результаті цього можна очікувати на позасудове рішення, зокрема відшкодування або укладання угоди між особою, яка скоїла діяння, та потерпілим [9].

На відміну від вищезазначених законодавств в італійському кримінальному праві не міститься визначення злочину. Відповідно до ст. 39 Кримінального кодексу Італії (далі – КК Італії) кримінальні правопорушення поділяються на злочини (*delitti*) і проступки (*contravvenzioni*) залежно від різних видів покарання, що призначаються за їх вчинення відповідно до цього кодексу [10]. Таким чином, КК Італії вказує тільки на категоризацію кримінально караних діянь. Також у законодавстві Італії визначена відмінність злочинів і кримінальних проступків залежно від тяжкості покарань, які призначаються за їх вчинення. До злочинів належать діяння, за які можуть бути призначені довічне позбавлення волі, позбавлення волі і штраф; проступками є діяння, які караються арештом або грошовим стягненням (ст. 17).

Основними джерелами кримінального права Польщі є Конституція та Кримінальний кодекс. Польське законодавство про адміністративні проступки майже повністю відокремлене від кримінального права. У Польщі свідомо почали створювати законодавство про адміністративні делікти окремо від кримінального (хоча певні положення Кримінального кодексу Республіки Польща за аналогією застосовуються до адміністративних деліктів). Так, адміністративні делікти підпадають під дію положень Кодексу про правопорушення (*Kodeks wykroczeń*) та Кодексу про провадження в справах про порушення (*Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia*).

Відповідно до ст. 7 Кримінального кодексу Польщі розрізняють два види кримінальних правопорушень: злочин (*zbrodnia*) та проступок (*występkiem*) 9. Злочин карається ув'язненням на строк від трьох років, проступок – штрафом у розмірі понад 30

денних ставок, або понад 5000 злотих, обмеженням волі або позбавленням волі на строк до одного місяця [11].

Висновки. Під час пошуку можливостей у подальшому вдосконалити інститут кримінального проступку нами проведено аналіз відповідних норм кримінального законодавства зарубіжних держав, а саме: Латвії, Естонії, Франції та Німеччини. Визначено, що положення сучасного зарубіжного кримінального законодавства законодавець максимально наблизив до норм міжнародного кримінального права, передбачених міжнародними угодами. Доведено, що розглянуті положення, якими регламентовано кримінальні проступки у Франції та ФРН, є найбільш наближеними до правової системи України, що зумовлює впровадження кримінального проступку за цим напрямом.

Також важливим елементом правової системи країн Західної Європи є відсутність консолідованого законодавчого акта про адміністративну відповідальність, адміністративні правопорушення або адміністративні покарання, подібних до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Такі акти діють тільки в постсоціалістичних державах, причому в Латвії, Литві та Польщі вони були прийняті ще в період соціалістичного розвитку, а потім зазнали суттєвих змін. В окремих державах законодавство про адміністративні делікти є, за прикладом ФРН, частиною кримінального кодексу (Естонія). В інших державах (Латвія, Польща) законодавство про адміністративні проступки майже повністю відокремлене від кримінального права. Такий стан зумовлюється існуванням старих кодексів про адміністративні делікти, які регулюють відмінні від кримінального права діяння.

Список використаних джерел

1. Серебренникова А. В. Классификация преступных деяний по законодательству Германии, Австрии и Швейцарии и ее значение. *Бизнес в законе*. 2012. № 5. С. 42–46.
2. Огляд європейського законодавства щодо поділу правопорушень на злочини, кримінальні проступки та адміністративні правопорушення. URL: <http://bit.ly/2EdwFzc> (дата звернення: 10.01.2019).
3. Kriminällikums. URL: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=88966> (дата звернення: 10.01.2019).

4. Karistusseadustik. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411> (дата звернення: 10.01.2019).

5. Кримінальний кодекс Французької республіки. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=5816D4E0B6F9552CA0F89466C3839D59.tplgfr33s_1?idSectionTA=LEGISCTA000006149814&cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20180208 (дата звернення: 10.01.2019).

6. Федотова Г. В. Правове регулювання інституту кримінального проступку у Франції, Німеччині та Великобританії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2015. № 4. С. 275–290.

7. Кримінально-процесуальний кодекс ФРН. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html> (дата звернення: 10.01.2019).

8. Strafprozessordnung (StPO) § 153 Absehen von der Verfolgung bei Geringfügigkeit. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/__153.html (дата звернення: 10.01.2019).

9. Gesetz über die Schiedsstellen in den Gemeinden. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/schiedsg/DDNR015270990.html> (дата звернення: 10.01.2019).

10. Codice penale. URL: <http://bit.ly/24k3m13>. (дата звернення: 10.01.2019).

11. Kodeks karny. URL: <http://bit.ly/2yE2CN4>. (дата звернення: 10.01.2019).

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2018. 1360 с.

References

1. Serebrennikova, A. V. (2012), "Classification of criminal acts under the law of Germany, Austria and Switzerland and its significance", *Business in law*, No 5, pp. 42–46.

2. Review of European legislation on the division of offenses for crimes, criminal and administrative offenses (2019), available at: <http://bit.ly/2EdwFzc>, (accessed 10 January 2019).

3. Criminal Code of Republic of Latvia (1998), available at: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=88966>, (accessed 10 January 2019).

4. Criminal Code of Republic of Estonia (2001), available at: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411>, (accessed 10 January 2019).

5. Criminal Code of France (1992), available at: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=5816D4E0B6F9552CA0F89466C3839D59.tplgfr33s_1?idSectionTA=LEGISCTA0000061498

14&cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20180208, (accessed 10 January 2019).

6. Fedotova, H. V. (2015) "Legal regulation of the institute of criminal misconduct in France, Germany and the United Kingdom". *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, No 54, PP. 275–290.

7. Code of Criminal Procedure of FRN (1950), available at: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>, (accessed 10 January 2019).

8. Strafprozessordnung (StPO) § 153 Absehen von der Verfolgung bei Geringfügigkeit, available at: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_153.html, (accessed 10 January 2019).

9. Gesetz über die Schiedsstellen in den Gemeinden, available at: <https://www.gesetze-im-internet.de/schiedsg/DDNR015270990.html>, (accessed 10 January 2019).

10. Codice penale, available at: <http://bit.ly/24k3m13>, (accessed 10 January 2019).

11. Penal Code, available at: <http://bit.ly/2yE2CN4>, (accessed 10 January 2019).

12. Melnyk, M.I. and Khavroniuk, M.I. (2018), *Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine*, Dakor, Kyiv.

Ostapchuk L. H., Senik A. V.

PECULARITIES OF THE INSTITUTE OF CRIMINAL MISDEMEANOR FUNCTIONING IN FOREIGN COUNTRIES

The analysis of the criminal legislation of foreign countries regarding functioning of the institution of criminal misdemeanor was maintained in the article. It was determined that in legal literature the issue of "resuscitation" of a criminal offense in criminal law has been discussed for a long time. Criminal misdemeanor is one of the types of criminal offense, after a crime that requires a response from the state.

It was proved that the relevance of the chosen topic was confirmed by the existence of this legal institute in foreign countries that shows the need to study their experience.

Valid sources of criminal law of France, the Federal Republic of Germany, Estonia, Latvia, Italy and Poland that consolidate the division of criminal acts on species. The maintained analysis shows that the gravity of a criminal misdemeanor includes minor acts which the punishment is provided for in the form of a fine, imprisonment for a short term, deprivation of driving license, the appointment of corrective labor, etc.

It was determined that a legislator made the principles of modern foreign criminal legislation as similar as possible to the norms of international criminal law provided by international agreements. It was proved that the principles regulating

criminal offenses in France and Germany were as similar as possible to the legal system of Ukraine that predetermined introducing a criminal offense in this direction.

Also, an important element of the legal system of Western European countries is the lack of a consolidated legislative act on administrative liability, administrative offenses or administrative penalties similar to the Code of Ukraine on Administrative Offenses. Such acts are only valid in post-socialist states, and in Latvia, Lithuania and Poland they were adopted during the period of socialist development, and then they undergone significant changes. In some states, the legislation on administrative delicts is, according to the Federal Republic of Germany, a part of the Criminal Code (Estonia). In other states (Latvia, Poland) the law on administrative offenses is almost completely separated from criminal law. This situation is conditioned by the existence of old codes on administrative delinquencies that regulate actions different from criminal law.

Key words: *criminal misdemeanor, offense, crime, action.*

UDC 343.2

Demianenko Yu. O.

Associate Professor of the Department of Psychology,
PhD in Sciences (Psychology), Associate Professor,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

Olefir L.I.,

senior lecturer of the Department of Criminal,
Criminal-Executive and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

PECULIARITIES OF THE ILLUSTRATIVE PROBATION USAGE IN UKRAINE

The article addresses to the problem of the probation service functioning, which must be effective in solving simultaneously a task of socio-legal control over the execution of criminal penalties on sentenced persons who are registered in the probation, dismissed conditionally on a pre-term basis from serving a sentence in the form of imprisonment, and also tasks related with their socio-legal and psychological rehabilitation, social support and assistance.

The article highlights the issues related to the use of probation programs that reduce the risk of recidivism of crime through the socio-psychological methods application of working with convicts, which take into account not only the circumstances and severity of the crime, but also the individual and psychological peculiarities of the offender, his social situation, and the corresponding needs of society.

Key words: probation, social-educational work, convicts, probation programs.

Target setting. Today Ukraine takes the first place in the number of convicts serving sentences in places of deprivation of liberty. For example, according to the Ministry of Justice of Ukraine, the correlation of liberty deprivation and probation on 10/01/2018 in Ukraine is 1:1 (about 56.5 thousand people), whereas in Europe - 1:3 [1].

Taking a course on European integration, our country pledged to implement European norms in domestic legislation. Therefore, the society faces the task not only to reduce the number of punishments in the form of imprisonment, but to extend the practice of applying penalties not related to the deprivation of liberty with the use of socio-psychological methods of re-socializing the personality of the convicted person in order to prevent the new criminal offenses committing.

Actual scientific researches and issues analyses. In the study of this subject were involved the following domestic experts in the field of criminal law, criminology and criminal-executive law: Bandurka O.M.,

Betsa O.V., Bogatyrev I.G., Bogatyreva O.I., Dzhuzha O.M., Dryomin V.M., Knizhenko O.O., Kolb O.G., Khalimon S.I., Shkuta O.O., Yagunov D.V., Yakovets I.S., Yanchuk O.B. and others.

Purpose setting. The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the use of probation programs in the practice of the authorized probation body.

Statement of basic materials of the research. The world community has already come to the conclusion that the use of such a measure of punishment as imprisonment is due, more likely, to political and cultural factors than to pragmatic considerations or the effectiveness of the system of punishment execution. It is obvious that the means of influence applied to offenders, for example, deprivation of liberty, often have the opposite effect and lead to the recidivism spreading.

To reduce the negative impact of these factors and prevent the commission of new crimes in European countries, a comprehensive system of measures and tools for rehabilitation of social-educational work has been developed. Such a system is a probation that reduces the risk of recidivism of crime through the application of socio-psychological methods of working with convicts, which take into account not only the circumstances and the severity of the crime, but also the individual psychological characteristics of the offender, his social situation, and the society needs.

According to the Law of Ukraine "On Probation", social-educational work is a deliberate activity of the probation body staff in order to achieve the aim of convicts' correction [2].

The social-educational work is conducted on the basis of an individual plan of work with the convicts, taking into account the risks assessment of committing a repeated criminal offense, and suggests a differentiated approach in providing counseling, psychological and other types of assistance, employment promotion, involvement in education, participation in educational activities and socially useful activities, conducting of individual-preventive work. Measures of social and educational work, together with supervision measures, are included in an individual plan of work with convicts.

One of the social work directions with convicts is the use of probation programs.

Legislative provisions on the application of probation programs in Ukraine came into force on January 1, 2018, in accordance with the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Ensure the Enforcement of Criminal Penalties and Realization of the Rights of Prisoners" dated 07.09.2016 No. 1492-VIII [3]. Accordingly, the development procedure and implementation of probation programs has already been approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 18, 2017, No. 24 [4]. In the same way as the laws provisions on the application of probation programs, the mentioned Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine came into force on January 1, 2018.

In many countries there are special programs for intensive probation: for drivers, committed crimes in a drunken state; socio-psychological training of sex offenders; a program of abstention from the use of alcohol, drugs; learning to control own emotions; prevention of criminal behavior, etc.

In our country, today there are three probation programs that are used by the court to the persons who are registered in the probation agencies and require the use of intensive psychological therapy in accordance with orders No. 1797/5 and Order No. 1798/5 dated June 11, 2018:

- 1) "change of criminal thinking";
- 2) "overcoming aggressive behavior";
- 3) "prevention of the psychoactive substances usage".

The number of hours, allocated to probation programs, depends on the probation program type, the methods of working with convicts, which can be held in micro groups either individually and from the subject of probation (adult or juvenile).

The probation body implements probation programs for persons dismissed from serving a probationary sentence during the supervisory probation.

Programs contain tasks, functions, features of the target group to which such a program is directed, information about the skills and knowledge that the subject of probation may receive from the results of the specified program passage; resources necessary for its realization; the content of the activities, as well as the procedure for passing the probation program and evaluating the results.

The Probation program "Change in Criminal Thinking" aims the achieving positive changes in the subject behavior of probation by developing and maintaining its skills for constructive and critical thinking, developing of reflection skills, planning and setting goals, and promoting the development of cooperation with the environment in relationships with environment and socially accepted norms of behavior. The target group of this program is an adult and a juvenile probation subjects who, based on the results of the risk assessment of committing a repeated criminal offense, have identified the risk factors that predetermine the program application, and which are inclined to dysfunctional behavioral manifestations, can not make informed decisions, plan positive changes in their own life and determine its purpose.

Application of this program for minors differs only in classes duration.

Probation program "Overcoming aggressive behavior" aims to achieve positive changes in the behavior of the probation subject, through the development of self-regulation skills of psycho-emotional states of anger management and aggressive behavior, tools expansion for effective interaction, readiness formation of adhering to specially acceptable norms and non-violent behavior models. This program is designed for adolescents and juvenile probation subjects who, according to the results of risk assessment of committing a repeated criminal offense, identified the risk factors that determine the Program application and are inclined to anger outbreaks and the manifestation of aggressive actions without proper understanding of the possible negative consequences, have a low level skills development of self-regulation. Number of lessons for minors is 11, for adults - 12.

Probation program "Prevention of the psychoactive substances usage". The goal is to achieve positive changes in the behavior of the probation subject through developing and maintaining the skills of effective self-control of the need for strategies awareness of reducing harm from the use of psychoactive substances and increasing the motivation to refuse their use. The target group is the probation subjects, in which, according to the results of the risks assessment of committing a repeated criminal offense, identified the risk factors that determine the program use and which abuse psychoactive substances

without proper understanding of the possible negative consequences, have a low level of development of skills of self-regulation. The number of lessons for adolescents is 13, for minors - 12 [5, 6].

Enterprises, institutions and organizations, regardless of ownership, may be involved in the probation programs implementation. In the case of probation programs implementation, it is assumed that volunteers will provide significant assistance for their implementation. Volunteer activities related to probation should be conducted in accordance with the Law of Ukraine "On Volunteer Activities". The volunteers of probation must exercise their powers under the guidance of the probation body staff [7].

It is appropriate to refer to Paragraph 7 of Article 2 of the Law of Ukraine "On Probation", in which the court for the correction and resocialization of convicts who are registered in the probation provided for probation programs, unfortunately, only for those dismissed from serving a sentence with a probation, although such programs may be relevant also for prison sentences not related to imprisonment (public and corrective labor, deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities) [2].

In this context, it should be noted that domestic criminal-executive legislation is based on the principles of the punishment combination with corrective action, and probative programs are aimed specifically at correcting the social behavior of convicts or its individual manifestations, the formation of socially favorable personality changes that can be objectively verified.

Consequently, we consider it necessary for the probative programs to be appointed not by a court decision, but to be used by the staff of the probation body to those categories of convicts who are registered in the probation and need correction, in accordance with an individual correction plan drawn up on the basis of an individual social study.

Application of such programs, in our opinion, will lead to a decrease in the number of convicts registered in the probation agencies, these programs should be appointed by the probation body, and not by the court after detailed examination of the client's probation and analysis of his personal affairs.

Another argument in favor of the opinion is that the type of probation program selected at the beginning of the term may vary

depending on the part of the punishment or other criminal-law measure and taking into account the changes that took place in the personality of the convicted person. Therefore, if necessary, the probation body staff could apply another type of probation program in order to achieve the ultimate goal of any punishment - correction of the convict [8, p. 140-141].

However, there are certain problems in the practice of the authorized probation bodies in the application of probation programs:

- not all personnel of the probation body have been trained on the implementation of these programs, given this, the effectiveness of these programs implementation is in doubt;

- in 2018, the majority of authorized probation agencies reduced the number of staff units of social workers and psychologists that could affect the quality of implementation of probation programs;

- authorized probation bodies are not always able to attract volunteers or specialists from social services for children and young people to work in these programs, since they do not function in all rayon centers;

- currently, the most urgent problem is the transfer of probation subjects living in remote districts from probation centers, with the implementation of probation programs, this problem will have a tendency to deepen, because participation in probative programs provides for the frequency of attending classes at least once a week.

Conclusions. Summing up the conclusions outlined in the article, we note that the Ministry of Justice of Ukraine for the implementation and greater effectiveness of probation programs should foresee the creation of probation accommodations of probation subjects during the passage of these programs;

All mentioned problematic issues concerning the implementation of the Law of Ukraine "On Probation" determine the urgent need for making appropriate changes to the legislative field, which, in turn, would ensure the tasks fulfillment related to the implementation of the probation institute.

References

1. Probation Center Statistics, URL: http://www.probation.gov.ua/?page_id=197 (accessed 19.01.2019).

2. Ukraine (2015), *On probation*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Ukraine (2016), *On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Enforcement of Criminal Penalties and the Realization of the Rights of Convicted*: Law of Ukraine dated 09/7/2016 No. 1492-VIII. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. 2016. No. 80. Art. 2666

4. Ukraine (2017), *On Approval of the Procedure for the Development and Implementation of Probation Programs*: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 18.01.2017, No. 24. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP170024.html (accessed 21.06.2018).

5. Ukraine (2018), *On Approval of Probation Programs "Change in Criminal Thinking", "Overcoming Aggressive Behavior", "Prevention of the Use of Psychoactive Substances" for juvenile probation subjects*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated June 11, 2018, No. 1797/5.

6. Ukraine (2018), *On approval of probation programs "Change in criminal thinking", "Overcoming aggressive behavior", "Prevention of the use of psychoactive substances" for juvenile probation subjects*: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated June 11, 2018, No. 1798/5.

7. Ukraine (2017), *About volunteer activity*: Law of Ukraine dated April 19, 2011 № 3236-VI. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>. (accessed 17.08.2017).

8. Olefir, L.I. (2018), *Criminal and executive principles for probation application in Ukraine*, Kyiv.

Дем'яненко Ю. О., Олефір Л. І.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблемі функціонування служби пробації, яка має ефективно вирішувати одночасно як завдання соціально-правового контролю за виконанням кримінальних покарань щодо засуджених, які перебувають на обліку в пробації, звільнених умовно-достроково від відбування покарання у виді позбавлення волі, так і завдання, пов'язані з їх соціально-правовою та психологічною реабілітацією, соціального супроводу та допомоги.

У роботі висвітлено питання, пов'язані із застосуванням пробаційних програм, які дозволяють зменшити ризик рецидивів злочинності шляхом застосування соціально-психологічних методів роботи із засудженими, що враховують не тільки обставини і тяжкість вчиненого злочину, а й індивідуально-психологічні особливості порушника, його соціальне становище та відповідні потреби суспільства.

Ключові слова: пробація, соціально-виховна робота, засуджені, пробаційні програми.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 35.01:343.2.01

Рибкало М. М.,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри
теорії та історії держави і права, конституційного права,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

У статті проаналізовано деякі сторони діяльності молодших командирів навчальних закладів кримінально-виконавчої служби. Сформульовано напрями вдосконалення сержантського складу, а саме: покращення механізму підбору кандидатів у сержанти; формування ефективної системи командирської підготовки сержантів; зміцнення стану службової дисципліни серед курсантів і роль у цьому процесі молодших командирів; проведення атестації як складової підвищення професійного рівня сержанта та його авторитету серед підлеглих. З цього приводу автором висловлені певні пропозиції.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба; навчальний заклад Державної кримінально-виконавчої служби; сержантський склад навчального закладу; командир курсантського підрозділу; вдосконалення сержантського складу; командирська підготовка сержантів.

Постановка проблеми. Сержанти військових навчальних закладів (далі – ВНЗ) та навчальних закладів воєнізованих формувань відіграють істотну роль у реалізації освітнього процесу, оскільки в ієрархії керівного складу вони знаходяться найближче до курсантів. Водночас функції сержанта у навчальному взводі (групі) схожі з функціями офіцерського складу навчального курсу і факультету, що, безумовно, підвищує їх роль у забезпеченні дисципліни, навчанні підлеглих, підтриманні сприятливої моральної атмосфери в колективі. Упродовж цього питання підвищення ролі сержантів у курсантському середовищі та існуючі

проблеми з цього приводу, як показує практика діяльності вищезгаданих навчальних закладів, потребують постійного коригування та наукової розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес становлення та функціонування інституту сержантів ВНЗ, інших воєнізованих формувань активно досліджується науковцями різних галузевих наук, є їй певна увага до цього питання засобів масової інформації України. Так І. Сампан, вивчаючи процес підготовки сержантів Військово-морських сил України, вказує на те, що важливо виховати сержанта як командира-лідера, який безпосередньо керує особовим складом, відповідає за його морально-психологічний стан і готовність до виконання завдань за призначенням. Олійник Л. вважає, що сучасний молодший командир повинен органічно поєднувати в собі професіоналізм, глибоку компетентність, особисту дисциплінованість, ініціативу, творчий підхід до справи, зобов'язаний ефективно реалізовувати завдання бойової підготовки.

Полторак С. визначив низку професійно важливих якостей молодшого командира, які формуються під час їх самостійної роботи. Медведєва Л., досліджуючи психологічні аспекти підготовки сержантів навчальних закладів, які готують фахівців для підрозділів протипожежної безпеки акцентує увагу на те, що цей процес повинен включати комплекс послідовних заходів, які починаються з перших днів перебування новоприбулих курсантів і тривати безперервно увесь термін навчання.

Сізов Д. у підходах до організації професійній підготовці молодших командирів ВНЗ виділив три позиції, а саме: реставрація підходів і моделей командирської підготовки сержантів Радянської армії; друга позиція заснована на запозиченні західних моделей професійної підготовки сержантів; і остання пов'язана з копіюванням практики підготовки сержантського складу діючих Збройних сил. Копаниця О. пропонує в навчально-виховному процесі сержантів застосовувати методи активного навчання, що дають змогу системно формувати знання, навички і вміння, орієнтовані на практичну діяльність. Окремі аспекти змісту та процедури психологічного відбору сержантів розглядають у своїх дослідженнях Ю. Силенко та Я. Ткаченко.

Як уже зазначалося, вищевикладені погляди в основному стосуються сержантського складу ВНЗ та закладів воєнізованих формувань. Разом з тим питання підготовки сержантів курсової ланки навчальних закладів Державної кримінально-виконавчої служби (далі – навчальний заклад) залишаються поки що поза увагою науковців та практичних працівників. На актуальність вибраної автором теми вказує і те, що на процес підготовки та вдосконалення сержантів навчального закладу, як показує практика, впливають такі фактори: по-перше, сержанти навчального закладу не мають попередньої командирської підготовки, тобто призначаються на посади із середовища курсантів, що накладає додаткові труднощі під час їх відбору та подальшому опануванні якостями керівника курсантського підрозділу; по-друге, поряд із академічним навчанням сержант повинен ще й управляти підлеглими, що вимагає від нього додаткових фізичних та емоційних навантажень; по-третє, сержант повинен мати практичну підготовку керування підлеглими як під час щоденної діяльності, так і під час виконання обов'язків у добовому наряді. Вищевикладене дає підстави автору проаналізувати деякі сторони діяльності сержантів навчального закладу та сформулювати шляхи їхнього вдосконалення.

Формулювання мети. Обґрунтування шляхів удосконалення підготовки сержантів навчальних закладів Державної кримінально-виконавчої служби України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (далі – ДКВС) структурно вона складається з низки суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності, серед яких наявні й навчальні заклади [1]. До останніх належать Академія Державної пенітенціарної служби (далі – Академія ДПтС) та Інститут кримінально-виконавчої служби. У структурі Академії ДПтС функціонує коледж. Ключовим елементом ДКВС є її персонал. У статті 14 згаданого закону зазначено, що до персоналу належать особи рядового і начальницького складу та працівники кримінально-виконавчої служби. До категорії осіб рядового складу відносяться й курсанти навчальних закладів. Навчальні курси є основним стройовим підрозділом навчального закладу і складаються з навчальних груп та від-

ділень. Особливостями навчального закладу є те, що командири навчальних груп та відділень призначаються із складу курсантів, на яких покладається завдання щодо виконання обов'язків керівників зазначених підрозділів. Виходячи з цього, молодших командирів на штатно-посадовому рівні не віднесено до начальницького складу, що, на думку автора, є правовою прогалиною, яку можливо вирішити на рівні керівника центрального органу виконавчої влади, який здійснює керівництво ДКВС. Відокремлення останніх у середовищі курсантів здійснюється шляхом присвоєння їм звання сержантського складу. З сержантами проводяться заходи організаційно-правового та психолого-педагогічного характеру, які спрямовані на підвищення їх управлінського рівня та підняття авторитету серед підлеглих. Отже, в навчальному закладі сформований і діє інститут сержантів навчальних курсів.

Внаслідок цього автором статті було проведено аналіз службової діяльності сержантського складу навчального закладу (на основі бесід та опитування офіцерів і сержантів курсової ланки, власного досвіду викладача), який дозволив виділити такі напрями щодо вдосконалення професійного рівня сержантів як першочергової управлінської ланки у курсантському підрозділі.

Удосконалення підбору кандидатів на командирські посади. Цей процес являє собою комплекс заходів щодо наповнення навчального курсу сержантами із складу курсантів, які за своїми особистими якостями здатні виконувати управлінські функції на рівні курсантського підрозділу.

Під час підбору та вивчення кандидатів на посади молодших командирів, на думку автора, слід враховувати такі компоненти.

По-перше, на стадії вступної кампанії курсовим офіцерам доцільно ознайомитися з особовими справами абітурієнтів та визначити їх придатність у кандидати на керівну посаду.

По-друге, в ході проведення навчального збору необхідно з'ясувати наявність у кандидатів необхідних ціннісних орієнтацій, лідерських якостей та інших здібностей щодо управління людьми. На цьому етапі вивчається ставлення кандидатів до виконання заходів розпорядку дня та обов'язків старшого у всіх видах діяльності відділення, його взаємозв'язки з курсантами, а також поведінка в колективі. Після закінчення навчального збору

слід провести заліки з кандидатами для усвідомлення рівня їх готовності до виконання обов'язків молодших командирів. Упродовж цього доцільно перевірити знання основ Статутів Збройних сил України (далі – Статути ЗСУ), рівень стройового вишколу, стан фізичної підготовленості [2, с. 101].

По-третє, діючий в Академії ДПіТС України механізм підбору сержантів, який реалізується в ході навчального збору та перших місяців навчання, передбачає встановлення у кандидатів таких індивідуальних якостей, як: вимогливість до себе та підлеглих; комунікабельність; здатність відстоювати інтереси колективу; готовність допомогти і підтримати курсантів у службовій діяльності; принциповість. На змісті деяких вказаних характеристик зупинимось детальніше.

Найбільш важливим для командира відділення є вимогливість до себе. Існує правило «роби, як я», згідно з яким сержант, особливо на початковому етапі виконання своїх посадових обов'язків повинен вміти сам робити краще усе те, що він вимагає від підлеглих.

Необхідною для сержантів характерною ознакою є комунікабельність. Оскільки вони на планових заняттях є помічниками викладача і від того, наскільки будуть занурюватися в навчальний процес та контактувати з викладачем, багато в чому залежить і успішність навчання курсантів. До комунікабельності можна віднести й вміння грамотно і тактовно доводити інформацію до своїх підлеглих.

Командир відділення повинен знати потреби своїх підлеглих, дбати про них, стежити за морально-психологічним станом кожного курсанта, бути готовим надати їм підтримку у вирішенні проблеми, яка виникає.

В очах підлеглих командир відділення є таким же курсантом як і вони самі. Однак його розпорядження, згідно зі Статутами ЗСУ, не підлягають обговоренню. Упродовж цього курсанти з часом звикнуть до беззаперечного виконання вимог сержанта і будуть сприймати його як посадову особу. Такий стан сприяє формуванню в командира принциповості й вимогливості до підлеглих, а також його авторитету.

Отже, хороший сержант починається з якісного відбору, виявлення його лідерських якостей і організаторських здібностей.

Поліпшення командирської підготовки сержантів. Її основне завдання полягає у вдосконаленні компетенції сержантів для впевненого виконання завдань за посадовим призначенням. У нашому випадку вона повинна охоплювати такі категорії, як командир відділення та командир навчальної групи. Диференційований підхід, на думку автора, сприятиме раціоналізації навчального процесу, уникненню невиправданих витрат часу та інших ресурсів, а також ефективно комбінувати формами і способами його реалізації. Отже, головна мета командирської підготовки сержантів полягає у вдосконаленні їх знань, навичок та умінь, що сприяє результативному виконанню ними своїх посадових обов'язків.

Важливу роль в якісній організації командирської підготовки, на думку автора, відіграє добре підготовлена навчальна програма. Програму доцільно створити на весь період академічного навчання сержантів і врахувати в ній такі вимоги: по-перше, зміст розділів і тем повинні відповідати посадовій компетенції сержанта; по-друге, терміни реалізації програми повинні містити достатній час для опанування практичними навичками й уміньми; по-третє, не допускати включення в програму навчального матеріалу, який викладається в ході планових академічних занять; по-четверте, тематична спрямованість занять повинна відображати обсяг знань з основних питань управлінської практики сержантів. Отже, для вдосконалення індивідуальної підготовки сержантів велику увагу слід приділити створенню програми командирської підготовки, що сприятиме формуванню у молодших командирів якостей, необхідних для ефективного виконання посадових обов'язків як у повсякденному житті, так і в форсмажорних умовах.

Реалізацію програм командирської підготовки можна здійснювати різними формами. Найбільш принагідними, на думку автора, є такі. По-перше, – **це навчально-планові заняття**. В ході їх забезпечується систематичне та предметне навчання сержантів. Вони, як показує навчальна практика, проводяться у вигляді теоретичних, практичних та інструкторсько-методичних занять.

Метою теоретичних занять є засвоєння основних положень Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ, організації внутрішньої служби в навчальному закладі тощо. Їх реалізують у формі лекцій, бесід, інструктажів та самостійної підготовки.

Лекція проводиться з метою усного викладу основних, найбільш складних положень теми або розділів програми. Головне призначення лекції – допомога сержантам в їх подальшій самостійній роботі.

Бесіда здійснюється для передачі знань сержантам з найбільш складних питань, а також для визначення рівня засвоєння окремих положень теми.

За допомогою інструктажів забезпечується доведення (нагадування) сержантам порядку і правил виконання посадових і спеціальних обов'язків у процесі повсякденної роботи або рішення запланованих на майбутнє завдань.

Практичні заняття – це основний метод навчання. Його мета полягає у вдосконаленні прийомів і методів роботи з підлеглими як в повсякденному житті, так і під час несення служби в різних видах добового наряду.

Інструкторсько-методичні заняття проводяться з тем, за якими сержанти самостійно можуть навчати підлеглих. Таке заняття має на меті: перевірити знання з певних питань, а також їх вміння зразково показати прийом (дію зі зброєю); навчити правильно здійснити організаційно-методичне забезпечення окремих видів занять та ін.

По-друге, ключовою формою підвищення рівня військової майстерності сержантів навчального закладу має стати, на думку автора, **навчально-методичний збір**. Цілями збору може бути: підбиття підсумків діяльності сержантів навчального закладу, (наприклад, за півроку, навчальний рік); розгляд стану методичної роботи сержантів та шляхів підвищення її ефективності; вироблення єдиного механізму реалізації вимог керівних документів, що стосуються діяльності молодших командирів; проведення циклу інструкторсько-методичних, показових занять щодо впровадження передових методів управління підлеглими та ін.

Отже, практика функціонування курсантських підрозділів навчального закладу підтверджує необхідність постійного під-

вищення рівня командирської підготовки сержантському складу, стрижневим напрямком якої має стати формування у згаданій категорії осіб комплексу індивідуальних якостей, необхідних для ефективного керівництва курсантами.

Наступним напрямом удосконалення сержантів навчального закладу повинно стати посилення ролі сержантів у зміцненні **службової дисципліни та організованості** курсантських підрозділів у повсякденній діяльності та під час несення служби в добовому наряді. Відповідно до Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України службова дисципліна являє собою комплекс заходів щодо дотримання особами рядового і начальницького складу Конституції і законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів та Присяги. Службова дисципліна досягається: створенням належних умов проходження служби особами рядового і начальницького складу; набуттям високого рівня професіоналізму; забезпеченням гласності та об'єктивності під час проведення оцінки результатів службової діяльності; дотриманням законності і статутного порядку; повсякденною вимогливістю начальників до підлеглих, постійною турботою про них, виявленням поваги до їх особистої гідності; вихованням в осіб рядового і начальницького складу високих моральних і ділових якостей; забезпеченням соціальної справедливості та високого рівня соціально-правового захисту; умілим поєднанням і правильним застосуванням заходів переконання, примусу, дисциплінарного та громадського впливу; належним виконанням умов контракту про проходження служби [3].

Отже, цілком очевидно, що свідома дисципліна, чітка і висока організованість є основою дієздатності кожного підрозділу, без якої неможливо вирішити службово-навчальні завдання, які стоять перед курсантськими підрозділами; за допомогою дисципліни досягається координація дій, забезпечуються субординація, товариська допомога.

У складному комплексі обов'язків сержантського складу навчального закладу питання зміцнення дисципліни посідають особливе місце. Оскільки вимагає від сержантів постійної і наступальної організаторської та виховної роботи щодо запобігання дисциплінарних проступків, підтримці твердого статутного

порядку. Практика навчальних закладів мілітаризованого призначення дозволяє виділити найбільш оптимальні напрями діяльності сержантів у зміцненні дисципліни та організованості серед курсантів, а саме:

- зміцнення дисциплінарної практики, яка являє собою роботу з реалізації заохочень і дисциплінарних стягнень з метою зміцнення дисципліни; кожен командир відділення (групи) зобов'язаний систематично аналізувати дисципліну, вчасно та об'єктивно доповідати про її стан начальнику курсу;

- повсякденне виконання обов'язків у підтримці внутрішнього порядку, дотриманням підлеглими встановлених правил носіння форменого одягу, а також дисципліни строю;

- підтримання в підрозділі статутних правил стосунків між курсантами;

- ефективна підготовка підлеглих до служби у складі добового наряду;

- велике значення в сучасних умовах має пропаганда серед курсантів здорового способу життя, де роль сержанта має стати ключовою;

- постійне піклування про поліпшення матеріально-побутових умов підлеглих, знання переліку норм курсантського забезпечення, контроль за повнотою його отримання;

- підвищення особистого авторитету серед підлеглих, який досягається зразковим ставленням до виконання посадових обов'язків та успішністю в академічному навчанні та ін.

З метою систематизації роботи командира відділення з підтримання дисципліни пропонується така модель його щоденної діяльності: знати, де знаходяться підлегли, перевіряти їх під час кожного шиккування та на заняттях, доповідати про відсутніх; стежити за дотриманням розпорядку дня, підтриманням належного порядку у гуртожитку, аудиторіях, закріпленій території, вимагати виконання підлеглими обов'язків курсанта; проводити індивідуальні бесіди хоча б з одним із підлеглих курсантів; забезпечувати дотримання правил носіння форменого одягу; доповідати начальнику курсу про всі скарги і прохання підлеглих, про заохочення і накладені на них стягнення, а також про випадки втрати або псування матеріальних засобів; здійснювати контроль за реалізацією

вимог особистої безпеки курсантами під час проведення занять чи господарських робіт; у кінці дня оцінювати ставлення підлеглих до виконання службових обов'язків та їх особисту дисциплінованість [4]. Зазначені пропозиції доцільно відобразити, наприклад, у Пам'ятці сержанта, яку слід розробити на навчальному курсі.

До ключових напрямів удосконалення сержантів слід включити їх **атестацію**. У керівному документі про проходження служби персоналом ДКВС визначено, що цей кадровий захід проводиться з особами рядового та начальницького складу з метою вдосконалення службової діяльності та підвищення її ефективності, а також покращення рівня індивідуальної професійної підготовки, ініціативності, творчої активності, відповідальності за доручену справу [5].

За аналогією заходів, визначених у Методичних рекомендаціях з порядку організації і проведення атестування військовослужбовців Збройних сил України в ході атестації сержантів, слід звернути увагу на оцінку таких службових характеристик, як: знання керівних документів, Статутів ЗСУ, своїх функціональних обов'язків на обійманій посаді; прагнення до самовдосконалення знань у ході командирської підготовки; вміння застосовувати отримані знання на практиці; результативність виконання посадових обов'язків за період попередньої атестації, усунення зазначених недоліків (якщо такі були); особиста дисциплінованість, вимогливість до себе і підлеглих; організованість у роботі, здатність якісно виконувати поставлені завдання, виявлення ініціативи, швидке орієнтування й уміння діяти в ускладнених обставинах; здатність критично оцінювати свою діяльність; наполегливість у виконанні посадових обов'язків; авторитет у курсантському колективі; моральні і психологічні якості; індивідуальні показники за результатами складання екзаменаційних сесій; мотивація до виконання обов'язків командира відділення та ін. [6].

Для реалізації цілей атестації сержантів наказом керівника навчального закладу необхідно створити комісію. Засідання атестаційної комісії слід проводити в кінці навчального року і обов'язково за участю атестованого та його начальника курсу. У висновку атестаційної комісії доцільно вказувати його відповідність (невідповідність) обійманій посаді. Після закінчення атес-

тування пропонується формулювати такі висновки: про внесення командира відділення до резерву на посаду командира навчальної групи; про присвоєння чергового (позачергового) сержантського звання; про зняття з посади сержанта та ін.

Отже, атестація може істотно сприяти підвищенню авторитета та рівня командирських якостей сержанта навчального закладу і її доцільно зробити регулярним кадровим заходом.

Висновки. Таким чином, викладене вище дозволяє сформулювати такі **висновки**:

– підбір кандидатів у сержанти курсантських підрозділів навчального закладу не перестає бути актуальним завданням; на основі проведеного в статті аналізу цієї роботи слід зауважити, що процес підбору сержантського складу вимагає постійного вдосконалення і систематизації;

– командирська підготовка повинна акумулювати в собі єдині підходи щодо вдосконалення індивідуального рівня військової підготовленості командира курсантського відділення (групи); вона має стати ключовим засобом підвищення навичок та умінь сержанта, необхідних для ефективного керівництва підлеглими;

– робота щодо забезпечення службової дисципліни та організованості курсантського підрозділу навчального закладу є комплексним дійством, передбачає знання кожним молодшим командиром вимог керівних документів, механізму їх реалізації і забезпечується високим рівнем особистої відповідальності та зразковим виконанням посадових обов'язків;

– атестація сержантів має стати заходом всебічного оцінювання їх ділових, командирських, моральних якостей та здатності в подальшому ефективно виконувати обов'язки на обійманій посаді.

Проведене у статті дослідження деяких сторін діяльності молодших командирів начального закладу та зроблені стосовно цього висновки є варіантом удосконалення сержантів навчального закладу і тому автор не виключає продовження розгляду окреслених у статті проблем та шляхів їх вирішення у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005, № 30. Ст. 409.

2. Устинов И. Ю. Методика работы командира по поддержанию правопорядка и укреплению воинской дисциплины: учебно-методическое пособие. Воронеж: ВВВАИУ, 2007. 190 с.

3. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 22.02.2006 р. № 3460-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 29. Ст. 245.

4. Яцук К. В., Зеликов А. И., Ерискин К. А. Укрепление воинской дисциплины командирами подразделений. *Молодой ученый*. 2017. № 44. С. 172–175.

5. Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.1991 р. № 114. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-91-п> (дата звернення: 02.01.2019).

6. Методичні рекомендації з порядку організації і проведення атеставання військовослужбовців Збройних Сил України: затв. директором Деп-ту кадрової політики М-ва оборони України від 11.09.2009 р. № 8426 (у ред. наказу від 19.07.2013 р. №226/НМЦ/2889). URL: ww.mil.gov.ua/ (дата звернення 03.01.2019).

References

1. Ukraine (2005), *About the State Criminal-Executive Service of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

2. Ustinov, I. Yu. (2007), *The methodology of the commander for maintaining law and order and strengthening military discipline*: VVVAIU, Voronezh.

3. Ukraine (2006), *About the Disciplinary Statute of the Internal Affairs bodies of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

4. Yatsuk, K. V., Zelykov A. I, and Eryskyn K. A. (2017), "Strengthening military discipline by division commanders", *Young scientist*, No. 44, pp. 172–75.

5. Ukraine (1991), *On approval of the Provision on the service of the ordinary and commander of the bodies of internal affairs*: decree, Cabinet Ministers of Ukraine, Kyiv.

6. Ukraine (2009), *Methodical recommendations on the procedure for organizing and conducting the certification servicemen the Armed Forces of Ukraine*: order, Ministry of Defence Ukraine, Kyiv.

Rebkalo M. M.

SOME WAYS OF SERGEANT PERSONNEL OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE IMPROVING

Improvement of the selection of candidates for commanding positions is a complex of measures for completing the training course for sergeants from the cadets

who, by their personal qualities, are capable to lead an educational unit. This process is carried out during entering company, training gathering and academic education. In the article the author focuses on the following requirements for candidates for sergeants as: demanding towards himself and his subordinates; sociability; the ability to defend interests of a team; readiness to help and support the cadets during the study and service of the day-time duty; adherence to principles. Improvement of sergeants' commander training means improving their competence for the confident performance of assignments by appointment. The author points out that this work should have a differentiated approach. This will allow more substantiated and rational definition of studying essence, to avoid unnecessary time and other resources expenses, as well as to form its structure clearly, to choose the necessary forms and methods of implementation. The article states that commander training is carried out on educational-planned classes. Their forms are: theoretical, practical, instructor-methodical classes. In the course of the mentioned lessons, systematic and substantive training of sergeants is provided. The author proposes to introduce a training methodological gathering in the process of sergeants' increasing professional skills. It is determined in the article that in modern conditions, new requirements should be established for the commander's training, the core of which should be formation of a complex of individual qualities among the sergeants required for cadets' effective management. The author notes that conscious service discipline, high organization is the basis of the capacity of each unit, without which it is impossible to solve the educational and training tasks. With its help, coordination is achieved, subordination, social assistance is provided. The author has analyzed some areas of sergeants' activity in strengthening the discipline and organization among the cadets. This is an improvement in disciplinary practice, control over the daily performance of official duties and established rules for wearing uniforms and discipline; maintenance of statutory relations between cadets; organization of training subordinates to the service as a part of the day-to-day work; propaganda among cadets of a healthy way of life; care for improving cadets' living conditions; providing personal authority. In the article the variant of the model of daily activity of a commander of branch on maintenance of a service discipline is offered. The author proposes to introduce the certification process for the improvement of sergeants. The latter should become a means of improving the efficiency of the sergeants, improve selection, placement and upbringing, stimulate the level of professional training, initiative, creative activity and responsibility for the commissioned business. The article formulates conclusions and suggestions on improving the quality and efficiency of sergeants in educational institutions of the State Criminal and Executive Service of Ukraine.

Key words: State Criminal and Executive Service; educational institution of the State Criminal and Executive Service; sergeant personnel of educational institution; Commander of a cadet unit; sergeant personnel improving; sergeants' commander training.

УДК 343.98

Чуба Р. О.,

слухач юридичного факультету,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Кирієнко Д. М.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Царюк С. В.,

начальник юридичного факультету,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ В РОЗСЛІДУВАННІ ВТЕЧ ЗАСУДЖЕНИХ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Визначено основні особливості розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються шляхом порушення порядку відбування покарання або попереднього ув'язнення, зокрема, вчинення втеч з місць несвободи. Розкрито типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування таких злочинів, з'ясовано відповідні їм алгоритми дій співробітників установ виконання покарань.

Розслідування втеч засуджених з установ виконання покарань вимагає від слідчого проведення допитів свідків, які можуть бути поділені на декілька груп. По-перше, це співробітники установи виконання покарання, працівники підприємств, установ, організацій, куди підозрюваний був направлений для відбування покарання. По-друге, це інші засуджені, що відбували покарання разом з підозрюваним. По-третє, це родичі підозрюваного та особи, з якими він підтримував соціальні зв'язки. Вказані особи можуть надати інформацію про спосіб життя підозрюваного, його зв'язки. Проте під час проведення слідчих дій виникає ускладнення, пов'язане з правдивістю їхньої інформації.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, розслідування злочинів, втеча з місць позбавлення волі, засуджена особа, установа виконання покарань.

Актуальність теми. Реформування діяльності правоохоронних органів, судової системи, створення нових правил та норм ведення досудового розслідування вимагає ретельного дослідження особливостей розслідування тих чи інших правопорушень. Особливо це стосується тяжких та особливо тяжких злочинів, які також включають низку супутніх злочинних дій, участь інших осіб, крім власне підозрюваного, та мають низку особливостей з точки зору отримання та верифікації доказів вчинення злочину. Тому актуальним є дослідження одного з поширених, згідно зі статистикою, злочинів проти правосуддя – втечі

ув'язнених з-під варти з місць відбування покарань чи попереднього ув'язнення.

Аналіз публікацій за тематикою дослідження. В юридичній літературі проблемні питання причин, особливостей розслідування та запобігання втечам з місць позбавлення волі або з-під варти досліджувалися у працях таких видатних учених, як М. І. Бажанов, І. Г. Богатирьов, О. В. Бринзанська, В. В. Василевич, О. В. Ведмідський, О. М. Джу́жа, А. Ф. Зелінський, В. Є. Кваши́с, А. В. Кирилюк, О. Г. Колб, О. О. Некрасов, Ю. В. Орел, О. І. Плужнік, В. К. Сауляк, В. В. Сташи́с, В. Я. Тацій. Роботи вказаних авторів мають суттєве наукове і практичне значення.

Предметом дослідження були також проблеми засобів отримання документальних джерел і можливостей їх використання в процесі доказування, які розглядали Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Л. В. Вороніна, В. М. Іщенко, М. С. Строгович, О. В. Ткачов, Н. П. Царьова та ін. Крім того, деякі аспекти використання документів у розслідуванні злочинів були предметом дослідження в окремих криміналістичних методиках, що розроблялися А. Ф. Волобуєвим, Д. Б. Ігнат'євим, В. П. Корж, В. В. Лисенком, Г. А. Матусовським, І. М. Осикою, В. П. Сабадаш, Р. Л. Степанюком, Н. Л. Швець та ін.

Формулювання мети. Аналіз актуальних питань діяльності органів слідства під час розслідування втеч засуджених з установ виконання покарань.

Викладення основного матеріалу. Втеча з місць позбавлення волі є дуже небезпечним злочином, тому що призводить до подальшого злочинного життя особи, яка була засуджена та повинна стати на шлях виправлення, опинившись незаконним шляхом поза межами місць позбавлення волі особа не може забезпечити своє існування законним шляхом, тому зазвичай основним джерелом свого існування в неї стає подальша злочинна діяльність. Саме тому швидкість виявлення місця перебування особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, доведення її вини у вчиненні злочину є нагальною соціальною необхідністю.

На вирішення зазначеної проблеми спрямовані зусилля декількох наук: кримінології (щодо зменшення рівня криміногенного зараження установ виконання покарань, боротьби з субкультурою засуджених, що є однією з головних детермінантів втеч засуджених та ув'язнених); кримінального права (усунення правових колізій та приведення понятійного апарату у відповідність до законодавства у разі застосування норми, яка передбачає відповідальність за втечу засуджених); криміналістики та кримінального процесу (реінтерпретація методики розслідування злочинів, які вчиняються в установах виконання покарань, з урахуванням євроінтеграційного підходу в реформування пенітенціарної системи в Україні та наукових здобутків криміналістики) тощо.

У зв'язку з великою кількістю завдань та напрямів дослідження, які не можуть бути викладені в одній статті, ми розглянемо лише окремі питання, що можуть бути вирішені за допомогою науки криміналістики та кримінального процесу.

Методика розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються шляхом порушення порядку відбування покарання або попереднього ув'язнення, має свої особливості, які, в першу чергу, виявляються у слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування [1, с. 121].

На першому етапі розслідування злочинів, що вчиняються шляхом порушення порядку відбування покарання або попереднього ув'язнення, виділяють такі типові слідчі ситуації: особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, встановлена, але переховується від органів досудового розслідування або чинить інші активні дії з протидії розслідуванню. Така ситуація характеризується як конфліктна й вимагає від слідчого значних зусиль щодо її подолання; особа, яка вчинила злочин, встановлена, визнає себе винною і сприяє розслідуванню. Ця слідча ситуація характеризується найбільш великим обсягом інформації щодо обставин злочину і відповідно є сприятливою для розслідування.

Зауважимо, що розслідування таких злочинів вимагає від слідчого проведення допитів свідків, які можуть бути поділені на такі групи:

1) Співробітники установи виконання покарання, працівники підприємств, установ, організацій, які задіяні для залучення засу-

джених до суспільно корисної праці. Слідчий під час їх допиту може одержати криміналістично значущу інформацію про спосіб вчинення злочину, час та місце порушення порядку відбування покарання, заходи стимулювання поведінки, які застосовувалися до засудженого, можливе місцеперебування особи, що вчинила втечу.

2) Інші засуджені, що відбували покарання разом з підозрюваним.

3) Родичі підозрюваного та особи, з якими він підтримував соціальні зв'язки. Вказані особи можуть надати інформацію про спосіб життя підозрюваного, його зв'язки. Проте під час проведення слідчих дій виникає ускладнення, пов'язане з правдивістю інформації, яка їм надана. Саме тому під час отримання від них інформації потрібно пам'ятати про її суб'єктивний характер [1, с. 124].

Аналіз наявної наукової літератури свідчить, що структуру загальної криміналістичної характеристики утворюють дані: про матеріальні сліди злочину; про спосіб учинення та приховування злочину; про місце й час учинення злочину; про механізм учинення злочину; про обставини вчинення злочину; про предмет злочинного посягання; про найбільш поширені цілі та мотиви вчинення злочину; про особистісні властивості суб'єкта злочину; про обставини, які сприяють учиненню злочинів тощо.

Так, під час розслідування втеч засуджених з місць позбавлення волі (ст. 393 Кримінального кодексу України) спочатку необхідно встановити, чи мав місце факт суспільно небезпечного діяння – самовільного і протиправного залишення засудженим місця позбавлення волі, оскільки в окремих випадках може бути інсценування втечі з метою приховування інших злочинів – наприклад, вбивства, самогубства, нещасного випадку тощо. Далі необхідно встановити, чи є злочин закінченим, тобто чи отримав засуджений можливість втекти з місця позбавлення волі, або його злочинне діяння було припинено на стадії приготування чи замаху. Велику роль у розслідуванні розглядуваного злочину відіграє фактор часу, в зв'язку з чим необхідно встановити дати і час, коли засуджений залишив місце позбавлення волі і коли був затриманий. Встановлення часу вчинення втечі сприяє виявленню причинного зв'язку з іншими злочинами, вчиненими як на

території місця позбавлення волі, так і за її межами; виявлення очевидців втечі; своєчасному виявленню та закріпленню слідів злочину за допомогою проведення огляду місця події; своєчасному проведенню оперативно-розшукових та режимних заходів з метою отримання відомостей, спрямованих на швидке розкриття злочину; організації цілеспрямованого розшуку особи, яка вчинила втечу; визначенню території пошуку. Встановлення місця вчинення втечі дозволяє виявити речові докази; визначити кількість засуджених, які втекли; напрямок їх руху; спосіб вчинення втечі; осіб, які сприяють втечі (як з території місця позбавлення волі, так і за його межами); запобігти вчиненню нових злочинів [2, с. 346].

Розглянемо характеристику окремих структурних елементів розслідування втеч з установ відбування покарання.

1. Структура криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі.

Ця структура включає в себе властивості особистості засуджених, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, обставини і спосіб скоєння втечі. Ці елементи тісно пов'язані між собою та включають в себе такі характеристики, як: вік засудженого і його зв'язки (визначають поведінку втікача на волі, місце, куди він попрямує після подолання охорони); погодні умови, пора року, особливості інфраструктури навколишньої території (впливають на те, як швидко і яким способом втікач досягне поставленої мети втечі); мета втечі (тактика поведінки втікача на волі; прорахунки і недоліки в роботі співробітників установ виконання покарань (впливають на спосіб вчинення втечі).

2. Структура способу і структура обставин втечі з місць позбавлення волі зумовлена характером злочину за тривалістю.

До способу втечі входять дії з підготовки, вчинення та приховування злочину. Частіше за все, такі дії плануються та вчиняються протягом певного часу. Щодо умов УВП цей елемент є одним із найважливіших, оскільки особливі умови життя і праці засуджених до позбавлення волі (ізоляція, постійний нагляд, суворо регламентований розпорядок дня, проведення обшуків, неможливість мати при собі речі й предмети, заборонені до використання тощо) обмежують їм вибір способу вчинення злочину. Важлива деталь, яку повинен мати на увазі слідчий під час роз-

слідкування злочинів, учинених в УВП, це те, що засуджений під час вибору способу вчинення злочину може використовувати як свій злочинний досвід, так і досвід інших засуджених, які тримаються з ним і раніше вчиняли аналогічні злочини, що пов'язано з можливістю засуджених обмінюватися злочинним досвідом. Способи вчинення злочинів в УВП потрібно розбити на дві основні групи. В одних випадках вони ретельно обмірковуються, для чого вивчається обстановка, характер виробничої діяльності, поведінка конкретних осіб із числа засуджених, характер дій персоналу УВП у тій чи іншій ситуації, аналізується досвід аналогічних злочинів, учинених іншими засудженими [1, с. 125].

Вчинення втечі починає реалізуватися з планування конкретних дій і закінчується тим, що засудженого затримують, або він повертається до установи виконання покарання з явкою з повинною, і включає в себе дії до, в момент і після вчинення втечі, без включення як самостійний елемент дій з приховування злочину.

Обставини вчинення втечі залежать від часу та простору. Так, однією ланкою тимчасового елемента виступає обстановка в момент безпосереднього здійснення втечі, який, у свою чергу, включає такі елементи: час, коли здійснена втеча, та час її виявлення співробітниками виправної установи; погодні умови на момент скоєння втечі, місце скоєння втечі та свідки, які бачили скоєння цього злочину, важливу роль відіграє організація та якість несення служби працівниками виправної установи.

3. Доведення суб'єктивної сторони втечі з місць позбавлення волі.

Внутрішній стан засудженого, його психічні та психологічні переживання прямо пов'язані з мотивами вчинення втечі. З'ясування в ході розслідування внутрішнього стану засудженого, який передує його вчиненню, оскільки перебування засудженого в певному стані призводить до формування певної групи мотивів. Наприклад, знаходження засудженого перед втечею в стані дезорганізації свідомості та безнадійності часто призводить до формування мотиву – ухилення від відбування покарання.

Встановлення наявності прямого умислу втечі допоможе слідчим класифікувати втечу: втечі, вчинені з остаточною метою ухилитися від відбування покарання, і втечі, мета яких не закін-

чується і не обмежується прагненням ухилитися від відбування покарання. Завжди слід припускати і перевіряти наявність проміжної цілі втечі, пов'язаної з ухиленням від відбування покарання. Втечі, мета яких не закінчується і не обмежується прагненням ухилитися від відбування покарання і є доказом прямого умислу на вчинення злочину.

4. Використання під час визначення місцезнаходження розшукуваного виділених типів поведінки засудженого на волі, тобто після подолання нагляду і (або) охорони. Типи поведінки виділені в залежності від того, чи прагне втікач просто ухилитися від відбування покарання або, крім цієї цілі, переслідує низку інших (наприклад, виправити соціальну несправедливість за нібито неправильне застосування кримінального закону).

5. Типові ситуації підготовчого, початкового і наступного етапів розслідування втеч і комплекси дій щодо їх вирішення, а також типові версії, які можуть висуватися на цих етапах. Особливості розслідування втеч визначає виділення ситуацій підготовчого етапу щодо часу, коли тільки надходить інформаційний сигнал про передбачувану втечу, тобто фактично до виникнення приводу для порушення кримінальної справи. Типові версії початкового етапу розслідування в силу різноманіття компонентів слідчих ситуацій цього етапу, їх індивідуальності і здатності групуватися в різному поєднанні розробляються в залежності не від цілих ситуацій, а від їх компонентів.

6. Структура етапів розслідування, що включає підготовчий етап, який починається з отримання первинної інформації, що вказує на можливе вчинення втечі, і закінчується порушенням кримінальної справи. Цей етап характеризує себе в таких специфічних завданнях, як питання про порушення чи відмову в порушенні кримінальної справи або про передачу повідомлення за підслідністю; з урахуванням наявної інформації: про обставини відсутності засудженого: вчиняються процесуальні і режимні заходи, спрямовані на запобігання вчинення засудженими нових злочинів; інформація про обставини втечі стає для ув'язнених максимально недоступною тощо.

Для покращення кваліфікації таких злочинців необхідно встановити всі обставини: при груповій втечі – наявність поперед-

ньої змови, коли і в чому вона полягала; наявність організованої групи, кількість її членів; злочинні ролі та дії кожного співучасника згідно з відведеною роллю, наявність умислу на спільне вчинення дій тощо. Попри те, що мотиви засудженого, який втік, не впливають на кваліфікацію діяння, їх не варто залишати осторонь від встановлення.

З'ясування мотиву втечі необхідно: для встановлення психічного стану засудженого в момент вчинення злочину; причин протиправної поведінки; правильного визначення форми вини, ступеня суспільної небезпеки; можливості впливу на психіку такої особи. У ході досудового розслідування не можна обмежуватися однією тільки заявою засудженого про ті чи інші мотиви вчинення ним втечі. Важливо піддавати ретельному дослідженню докази, які підтверджують або спростовують таку заяву. Також серед обставин, що характеризують особу обвинуваченого, вважаємо доцільним звернути увагу на вивчення характеру його дій не тільки з підготовки до самої втечі, але і його поведінку після втечі, в момент затримання і досудового розслідування в цілому. Не менш важливим є з'ясування професійних навичок, у тому числі використаних для здійснення втечі і приховування слідів, а також інших якостей особи, що вплинули на вибір способу вчинення ним втечі з місця позбавлення волі [2, с. 347].

Алгоритм дій слідчого під час розслідування втеч засуджених з установ виконання покарань є наступним: огляд місця події (найчастіше ним є місце втечі або місце порушення режиму відбування покарання); допит свідків (заявника, представників пенітенціарних установ, сусідів по камері чи інших осіб, які були помічені у спілкуванні з підозрюваним під час відбування покарання, родичів та знайомих підозрюваного тощо); витребування документів, які стосуються справи чи особи підозрюваного або тимчасовий доступ до них; надання доручень оперативним підрозділам з метою встановлення місцезнаходження підозрюваного та свідків; призначення судових експертів.

Висновки. Як висновок слід зазначити, що розслідування втеч засуджених з місць позбавлення волі не є правильним твердженням, оскільки згідно зі ст. 393 КК України особа може бути засуджена тільки тоді, коли вона вчинила втечу з установ вико-

нання покарань (виправних колоній, слідчих ізоляторів). Саме тому ми вважаємо, що в нормі Кримінального кодексу України повинно бути зазначено, що втеча не з місць позбавлення волі, а втеча з установ виконання покарань чи з-під варти. Під час розслідування зазначеного злочину велика увага приділяється своєчасності проведення першочергових слідчих дій, саме тому для якісного та своєчасного забезпечення цієї діяльності слід надати можливість проведення невідкладних слідчих дій безпосередньо співробітникам установ виконання покарань, а саме оперативним працівникам.

Список використаних джерел

1. Книженко С. О. Особливості розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються шляхом порушення порядку відбuvання покарання або попереднього ув'язнення. *Форум права*. 2016. № 3. С. 121–125.

2. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 393 с.

References

1. Knizhenko, S. O. (2016), "Features of the investigation of crimes against justice, committed by violating the order of serving a sentence or pre-trial detention". *The forum is right*. No. 3. pp. 121–125.

2. Stepaniuk, A. Kh. (2002), *Actual problems of punishment (the essence and principles of criminal and executive activity*, monograph, Kharkiv.

Chuba R. O., Kyriienko D. M., Tsariuk S. V.

SPECIAL ISSUES CONCERNING INVESTIGATING ESCAPES FROM THE PLACES OF DEPRIVATION OF LIBERTY

The main peculiarities of investigating crimes against justice, which are committed by violating the order of serving sentence or pre-trial detention, are determined. In particular, it is the escape from the places of deprivation of liberty. Typical investigative situations of the initial stage of investigation are disclosed. It is determined that at the first stage of the investigation of crimes committed by violating the order of serving sentence or pre-trial detention the following typical situations of investigation are distinguished: a person who committed a criminal offense has been defined, but is hiding from the bodies of pre-trial investigation or takes other active measures to counter the investigation. Such situation is characterized as conflicting and requires considerable efforts from an investigator in order to overcome it; a

person who committed a crime is defined, admits guilty and helps to conduct an investigation. This investigative situation is characterized by the largest amount of information on the circumstances of a crime and, accordingly, is favorable in order to conduct investigation.

Attention is drawn to the fact that the process of investigation of such crimes requires an investigator to conduct questioning of witnesses, who can be divided into several groups. Firstly, they are the employees of penal institution, staff of enterprises, institutions, organizations, where a suspect was sent for serving a sentence. Investigators during their interrogation may get forensically meaningful information about the method of committing a crime, the time and place of violating order of serving a sentence, measures of stimulating behavior that were applied to a convict, the possible location of a person who escaped. Secondly, these are other convicts serving their sentences together with a suspect. Thirdly, these are suspect's relatives, and those whom he supported social connections with. The indicated persons can provide information about suspect's way of life and his connections. However, when conducting investigative actions there is a difficulty connected with the truthfulness of their information.

The author determined criminological peculiarity of the investigation of convicts' escapes from the places of deprivation of liberty (Article 393 of the Criminal Code of Ukraine). It was found out that at the beginning it was necessary to determine whether there was a fact of a socially dangerous act of convict's self-willed and unlawful leaving of the place of deprivation of liberty, since in some cases staging of the escape can be used in order to conceal other crimes. The next step was the necessity to establish whether the crime was over, that is, whether a convict got an opportunity to escape from the place of deprivation of liberty, or his criminal act was terminated at the stage of preparation or attempt. The next element was to determine the time of escape and causal connection with other crimes committed both at the territory of the place of deprivation of liberty and outside it; to reveal the witnesses of the escape; to reveal and to fix the traces of a crime by conducting a survey of the place of the event in time; to carry out operational-search and restraint measures in order to obtain information aimed at quick disclosure of a crime in time.

Key words: *crimes against justice, investigation of crimes, escape from the places of deprivation of liberty, convicted person, penal institution.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 3 (5)**

Відповідальні за випуск

Доній Н. Є.,

Пекарчук В. М.

Коректор

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 20.12.2018 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 7,56.
Тираж 100 пр. Зам. № 25/18.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.